

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

I

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 1 (430), January, 1984, Vol. XXXVII

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1984 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	250.000 пез.	125.000 пез.	70.000 пез.	25.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 1 (430)

СІЧЕНЬ, 1984

Річник XXXVII

Зміст 1-ої книжки

Богодар Око: ВЕРТЕП 1982 (вірш з України)	2
<u>У свято державности-соборности і Крутянського чину</u>	
Ф. Невестюк (вірш): ДЕНЬ ЗЛУКИ	4
М. Лавренко (вірш): В ТОЙ ДЕНЬ (Присвята боєві під Крутами)	5
ЛИЦАРЕВІ КРУТ (Присвята Панасові Стеценкові)	6
*	
— ТРИДЦЯТЬ РОКІВ ТОМУ (Присвята й заклик)	7
Софія Наумович: ЗА ЩО ВБИЛИ СИМОНА ПЕТЛЮРУ?	13
<u>В 40-ліття АБН</u>	
— ВРОЧИСТЕ ВІДЗНАЧЕННЯ 40-ЛІТТЯ АБН В МЮНХЕНІ	19
— 40-ЛІТТЯ АБН В ЛОНДОНІ	22
— ВІДСЛОНЕННЯ ПРОПАМ'ЯТНОЇ ТАБЛИЦІ В БРАДФОРДІ	23
— ПОЧЕСНИЙ КОМІТЕТ 40-ЛІТТЯ АБН	26
— МИР ШЛЯХОМ ВИЗВОЛЕННЯ (Заява АБН з нагоди 40-річчя створення)	27
<u>Проблеми національного визволення</u>	
Роман Ратманний: ДЕРЖАВНИЦЬКА СЛАВА УПА (Продовження, 2)	30
Проф. д-р Юрій Бойко: «У СЯЙВІ НАШОГО КИЄВА»	44
Дмитро Донцов: СУЧАСНЕ ПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ НАЦІЇ І НАШІ ЗАВДАННЯ	54
— РЕЗОЛЮЦІЇ II ВСЕУКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО З'ЇЗДУ 1913 Р.	74
Володимир Леник: УКРАЇНСЬКА ОРГАНІЗОВАНА МОЛОДЬ (2)	76
*	
Олесь Смерека: РІЗДВО В УКРАЇНСЬКИХ ВІЧНОЗЕЛЕНИХ КАРПАТАХ	85
<u>Поетії з нескореної України</u>	
Богдан Лавра (вірш): ДУХ БАНДЕРИ	93
<u>З галерії творчості закордонних поетів</u>	
Ніна Тарасюк: ОБОВ'ЯЗКИ ВАЖЛИВІШІ ВІД ПРАВ	93
— НА 2.000-ЛІТТЯ КИЄВА	95
О. Бабій: БАТЬКО І ДІТИ	96
Олександр Кониський: ОЙ ПОЛЯ... ..	97
<u>Наука, досліді</u>	
Теодор Терен-Юсєвіч: НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНА МОТИВАЦІЯ ТВОРЧОСТИ С. ЛЮДКЕВИЧА (Продовження, 6)	98
Д-р Бляхка Єржабкова: ЛИСТУВАННЯ І. ФРАНКА, В. ГНАТЮКА ТА О. КОВБІЛЯНСЬКОЇ З ЧЕСЬКИМИ НАУКОВЦЯМИ (Продовження, 2)	110
<u>Огляди, рецензії</u>	
Проф. Михайло Михайловський: ЦІННИЙ ЗБІРНИК ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ	117
Дмитро Штогрин: ВАЖЛИВЕ ВИДАННЯ	120
Д-р Ол. Соколишин: «ОВЕЗВЛАСНЕНЕ СУСПІЛЬСТВО»	123
Наталія Павлушкова: ХТО СТАРШИЙ?	125
З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ	127

ВЕРТЕП 1982
(з України)

Що це за шум,
що за веселий гамір
вечірню вулицю тривожить?
Що за сміх
і що за пісня в цій порі!
Пісня?

Коляда!
»Бог Предвічний народився...«
Із-за рогу мов мара
висипає гурт

З Різдвом Христовим і Новим Роком — щиро вітаємо всіх наших Вельмишановних Співробітників, Представників, Коштортерів, Передплатників і Читачів нашого журналу та бажаємо їм усім радісних Свят і щасливого Нового Року.

Рівночасно шлемо сердечний привіт нескореному Українському Народові, зокрема його невгнутим Синам і Дочкам, Борцям за волю і права української нації, Політв'язням у тюрмах, концтаборах і засланнях та всім, хто на рідній і чужій землі вірно служить своїй поневоленій Батьківщині й бореться за її державну незалежність і суверенність.

Щиро вітаємо Блаженнішого Патріярха УКЦеркви Отця Йосифа і Митрополита УАПЦеркви Блаженнішого Мстислава, Ієрархію і Духовенство Українських Церков на рідній землі й на вигнанні, які вірно служать Богові й Українському Народові.

Сердечно вітаємо Голову Проводу ОУН, Провід ОУН і Членів, Проводи СУВФ, АБН та інших національно-визвольних формаций.

Хай Новонароджений Христос благословить нашу працю і жертви в боротьбі з московсько-більшевицькими тиранами-окупантами і обдарує нас перемогою Його Святої Правди!

Христос Родився! — Славім Його!

Редакція, Адміністрація і Друкарня
»Визвольного Шляху«

у кожухах і сардаках,
у шараварах й запасах
козаки і молодичі,
Жид, Маланка і Коза
а над всіма ще й восьмикутняя зоря!
Вертеп?

Вертеп!

Чи може сниться?
Ні, таки не сплю!
По вулицях вечірніх Львова
катам усім наперекір
вертеп іде
і вість спасенную несе —
»... ой радуйся зе-е-емле,
Син Божий народився...«
Не видно десь міліції
і тих в цивільному також.
Та це тепер,
все буде потім.

(Кого з роботи виженуть
і »вовчий паспорт« додадуть,
кого і з хати виселять
чи гірше »діло« заведуть
чи ще щось там придумують
вони ж на вигадки теж мастаки)

А зараз гурт іде
і вість спасенную несе.
»Небо і Земля нині торжествують,
Ангели, люди весело празнують.
Христос родився,
Бог воплотився...«
Лине вулицями коляда,
б'ється в вікна, в мури,
серця і двері навстіж відчиня.
Виходять люди звідусіль.
»Хто ці сміливці?

Хто?«

В очах подяки сльози
гарячі і скупі слова
та щедрі подарунки у бесаги...
Вертеп!

Вертеп іде!

І вість спасенную несе.
»Бог ся рождає, хто ж го може знати,
Ісус му ім'я, Марія му мати...«

У СВЯТО ДЕРЖАВНОСТИ-СОВОР-
НОСТИ І КРУТЯНСЬКОГО ЧИНУ

Ф. НЕВЕСТЮК

ДЕНЬ ЗЛУКИ

Ген за Дніпром гудуть гармати.
Дрожить земля сніжна, холодна,
А в Києві сьогодні Свято:
День Злуки в Києві сьогодні.

Від досвітку народу море
Колишеться біля Софії...
А на майдані ліс прапорів
У світлі сонця променіє.

А у Софії співи, лики,
Вогні, кадила й фіміями...
Молебні служать там владики,
Великий тиск народу в храмі.

У кожного веселі лица
І щастя в кожному без міри...
На radoщах уся Столиця.
Немає смутку, ні зневіри.

Надії кожне серце будить...
Аж ось — стиха у мурах храму
І на майдан, де море люду,
Владики вийшли з хоругвами.

Ущухло море на хвилину
І понад люд із педесталу
Святочно, торжественно линуть
Грімкі слова універсалу:

»Од нині во єдино злилися
В одно злучилися частини,
Що їх століттями ділили
Недоля й злидні України.

Один народ, одна держава,
Одно ім'я лиш для народу...
Одно бажання, мрії, слава,
Ген — од заходу аж до сходу!..«

І слуха слів тих люду море,
І слуха військо їх у лавах,

І лунко в'ється у просторах
Трикратне: »Слава! Слава! Слава!«

А там де схід, гудуть гармати
І на заході люті бої
І там і там ідуть завзято
У вир змагань кривавих вої.

В Софії дзвінко дзвонять дзвони,
В Софії гимни і молебні,
Вже розторощені кордони,
Повалені стовпи ганебні.

За чим горіли в нас бажання,
Про що леліяли ми мрії,
За що ми кров лили в змаганнях —
То сталося там, біля Софії.

Михайло ЛАВРЕНКО
(Учасник Крутянського бою)

В ТОЙ ДЕНЬ...

Присвята боеві під Крутами

Кректав мороз суворо під ногами,
В льоду злипались вії, як ві-сні;
Набої рвалися нам над головами
І замітав нас серед поля сніг.

Але ми йшли на зустріч смерті сміло,
Бо в грудях пік вогнем шалений пал.
І хоч десятий з нас давно упав —
Ми все ішли аж у вушах шуміло.

Любов до Краю нас вела вперед,
Жадоба ВОЛІ все перемагала.
Тому й утоми з нас ніхто не знав,
Хоч гнуло всіх, як буря очерет.

Росло завзяття, ніби буревій,
І міць зростала з вогнива в пожежу.
Ритмічний крок у наступі своїм —
Несли ми всі у просторінь безмежну.

В той день душа боліла болем рани,
Бо жити хотів з нас кожен... Ба, як хотів!
А бій шаленів... Мов хижим ураганом,
Вогонь смертельний нам в обличчя мів.

Ніхто не вийшов з бою полохливо!
До останку ми бились, як льви . . .
Як жорна мелють зернятка на мливо,
Так більшість з нас лягли на вік кістями.

Поляглим в бою Слава і Подяка.
За Волю згинуть, це — найкращий чин!
Та . . . чомусь мені в очах найшла мряка
При згадці тих освячених хвилин . . .

Київ, 1941-42 р.

ЛИЦАРЕВІ КРУТ

*Пакасові Стеценкові,
Посвячую.*

І що-ніч — сон, неначе на покуту;
І ти — чорнявий, блідий і стрункий.
Зовсім такий, як ми ще йшли на Крути
У наш славетний і нещасний бій.

І ми з тобою, взявшись за руки,
Несемо в річку нові ятірі.
А ліс в обличчя пахощами хука —
І нам чубами граються вітрі.

Не раз ми так по ягоди ходили
Чи по гриби . . . О, де дитинства час! . .
На все життя зостав лиш образ милий,
Бож у бою ти рано так погас.

Хто міг тоді нам долю угадати,
Що ти — поляжеш славно у бою.
Мені впаде на долю: поховати
Тебе в бою . . . і матір ще твою.

І хоч вона — давно на кладовищі, —
Твою могилу я квітчав не раз.
Любов до тебе бій в Крутах підвищив —
Її не знищить — навіть сивий час.

Тому й: щоночі — сон, як на покуту . . .
В сні — ти, чорнявий, блідий і стрункий.
Зовсім такий, як ти ішов на Крути
У той славетний і нещасний бій.

Київ, 11. 9. 1943 року

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ ТОМУ (Присвята й заклик)

Уже більше ніж 60 років триває модерне і жорстоке поневолення України та інших націй безбожною большевицькою Москвою, яка з часу Другої світової війни поневолила дальших кілька народів Європи, Азії й навіть Африки й Латинської Америки та посяла зерна расистської ненависти, розбрату й рабства по цілому світі під покришкою марксистської доктрини. Немає сьогодні континенту, країни, народу, нації, спільноти, які б не відчували на собі — прямо чи посередньо — поневолюючу криваву руку антихриста — російської імперії, яка виступає під назвою Союз Советських Соціалістичних Республік.

Більше пів століття веде створена сл. п. полковником Євгеном Коновальцем Організація Українських Націоналістів боротьбу з усіми поневолювачами українського народу за відбудову Української Самостійної Соборної Держави. Більше 40 років після відновлення останньої УССД Актом 30 червня 1941 року на чолі з головою Українського Державного Правління і створення на Поліссі Української Повстанської Армії, українські землі горіли пожарами від рук німецьких окупантів, коли «юберменші» винищували українське населення, членів революційної ОУН, керованої Степаном Бандерою, та вояків УПА.

Зформована Організацією Українських Націоналістів УПА виросла в добре вишколену народну армію, яка стала до змагу за власну державність України і перед цілим світом задемонструвала готовість вести найрішучішу, безкомпромісову двофронтову боротьбу і проти нацизму і проти большевизму. Боротьба України проти двох окупантів потребувала великих зусиль і жертв. Українське населення, члени ОУН, вояки УПА разом з населенням інших народів потрапили у німецькі концтабори, на тяжкі праці, а згодом у горезвісні московські в'язниці та різні винищувальні установи — м'ясорубки ГУЛагу.

В оцій боротьбі, що сьогодні ведеться на сході Європи і в центральній-західній Азії, а зокрема на землях України, в оцій боротьбі, що вже охоплює усі волелюбні народи світу та надасть нового обличчя і змісту майбутнім епохам, як виразник вічного змагання народів до державної незалежності, волі людини й поступу передове місце займає Український Народ.

Не тільки у збройній, героїчній боротьбі з Росією і її союзниками здобула ОУН-УПА вінок невмирущої слави, але заклала основу великим здобуткам у політичному відношенні, зорганізувавши в 1943-44 рр. національні повстанські відділи інших поневолених народів до боротьби за знищення російської імперії та російського імперіялізму й створення самостійних держав усіх народів. За ініціативою ОУН-УПА відбулася в листопаді 1943 р. Перша Кон-

ференція Поневолених Народів Східної Європи і Азії, яка проголосила клич: «ВОЛЯ НАРОДАМ І ЛЮДИНІ!», реалізація якого ведеться уже 40 років. На основі цієї тодішньої ініціативи виріс Антибольшевицький Блок Народів — могутня політично-ідейна зброя ворогів московського шовінізму й расизму.

Взяті в полон, зловлені чи арештовані та засуджені члени революційного підпілля ОУН і УПА і насильно вивезені мільйони волелюбного населення на каторжні праці у в'язниці і концтабори, понесли з Рідних Земель у своєму серці заповіт і заклик Проводу: «Не припинемо боротьби за самостійну Україну ніде — ні в сибірських тайгах, ні в середньо-азійських степах!»

В серпні 1983 року минуло 30-річчя двох великих масакр, вчинених над українськими політв'язнями-націоналістами московськими народовбивцями: у Воркуті і Норильську та 29-річчя масакри на Колімі, якими червоні нацисти знищили тисячі українських Героїв-Борців за Правду і Волю.

Крім великих жертв за ленінського терору, крім штучно зорганізованого російськими наїзниками голодомору в Україні 1932-1933 років, коли ми втратили 7-8 мільйонів людей, тяжких втрат зазнав український народ за час перебування на імперсько-колоніальному престолі царів-катів Сталіна і Хрущова, зокрема в другій половині 30-их років, під час Другої світової війни й після неї.

Із усіх в'язнів російської імперії у 40-их і 50-их роках, 60 відсотків припадало на українську націю. Заклик московських катів: «Український націоналізм викорчувати з корінням!» — не здійснився і не здійсниться! У другій половині 40-их років до 1953 року число в'язнів ГУЛагу в порівнянні до числа в'язнів до 1941 року, яких було 14-18 мільйонів, зросло до понад 20 мільйонів. Тільки на віддалену й сувору Коліму московські нацисти привезли в 50-их роках кілька мільйонів в'язнів, з яких більшість були українці. Пам'ятаймо, що подані числа були доповнювані, бо кожного року вмирили сотні тисяч людей, привезені в попередніх роках.

З перших днів полону був всебічний спротив українських націоналістів по в'язницях, пересильних таборах, концтаборах каторжної винищувальної праці і всюди, куди завозили окупанти наших сестер і братів. Голова ОУН на Рідних Землях і Головний Командир УПА ген.-хор. Тарас Чупринка (Роман Шухевич) видав був спеціальне Звернення до членства ОУН-УПА і друге «До насильно вивожуваних на Сибір і на большевицькі каторжні роботи», в яких закликалося вести далішу непримириму боротьбу проти завойовника-окупанта навіть у найжорстокішій неволі. Відповідно розроблені інструкції були в скорому часі доставлені через довірених людей підпілля з Краю в найбільші згуртування ГУЛагу, звідки через підпільні клітини ОУН вони були доведені до відома на всіх місцях ув'язнення.

Уже під кінець 1949 і на початку 1950 років сталася небувала втеча з концтабору «Аляскітовий» на Колимі. Вирвалися на волю три групи. Втеча була підготовлена і координована ОУН і розрахована на перехід утікачів до Аляски через Берінговий пролив, щоб повідомити Вільний світ, особливо США й ООН, про звірства російських садистів над політв'язнями уярмлених народів. Українські політв'язні всюди по місцях ув'язнення московської імперії користалися великим авторитетом посеред в'язнів поневолених народів і в'язнів народів з-поза ССРСР, що вони вивоювали собі безкомпромісово поведінкою і спротивом до катів, високим ідейним і культурним рівнем, допомогою, вірою в Бога і у Воскресіння України. По спеціально розробленій програмі провідних членів ОУН і УПА розгорталися координовані дії спочатку у формі страйків, що пізніше, — від 1952 року — перейшли в повстання, які охопили увесь Архіпелаг концтаборів російської імперії.

Перше добре зорганізоване повстання вибухло в Караганді на Казахстані в квітні 1953 р., де з 4000 в'язнів бандерівці становили понад 3000 людей. Від 7 травня до 11 серпня 1953 р., тобто продовж 93 днів, політв'язні Норильська цілковито спаралізували цілий район страйком. На черзі вибухло повстання цілого комплексу концтаборів «Воркутлага» на Воркуті, очоленого підпільним осередком ОУН-Північ. Воно розпочалось 19-20 липня 1953 р. і охопило понад 50 вугільних копалень. В цьому повстанні, яке тривало три місяці, брало участь вище 100 тисяч в'язнів. Полум'я волелюбних страйків і повстань після Воркути незадовго охопило весь «Горлаг» у Норильську. Перестав працювати цілий комплекс кольорової металургії, особливо в Дудінці, де повстало біля півмільйона в'язнів. Слідували повстання в'язнів у «Степлагу», «Песчатагу» і «Луглагу» в Казахстані, де повстало більше 400 тисяч в'язнів. Особливої уваги заслуговують повсталі жінки — *Героїні Кінгіру* (травень-червень 1954), де тільки в одному таборі повстало біля 4.500 жінок, і повстання українських жінок-каторжанок на Чукотському півострові у каторжному таборі «Певек».

Бездоганно скоординована хвиля повстань поширилася на концтабори «Мінлага» на Інті, «Речлага» на Печорі, «Озерлага» в Тайшеті, «Камишлага» в Кемеровській області, «Дубравлага» в Потьмі Мордовської АССР і перекинулися в решту концтаборів на етнічно-російських землях, а остаточно в управлінні горезвісних концтаборів «Берлага» на Колимі. Українські політв'язні, члени ОУН і УПА та симпатисти революційного руху, проробили всюди океанну працю, що була підтримана всіма поневоленими Москвою народами і чужинцями з-поза ССРСР.

Підпільні клітини ОУН приготували, а керівні повстанські комітети представили на письмі московським тиранам вимоги мільйонів політв'язнів цієї велетенської тюрми народів. Ці вимоги розглядалися, починаючи від Генерального Прокурора ССРСР, МВД,

МГБ, Юстиції і кінчаючи ЦК КПСС, російським політбюром і самим Нікітою Хрущовим.

І так, наприклад, на Колимі за ініціативою осередку ОУН у концтаборі створено 1950 р. із найкращих і безстрашних синів українського народу й інших поневолених народів 16-членну революційну групу по організації і координації повстань, до якої ввійшли 10 українців і 6 кращих революціонерів народів Прибалтики, Кавказу, Азії та інших. Це був найживіший приклад спільної дії ОУН-УПА з іншими визвольними рухами. Це був Антибольшевицький Блок Народів у дії всередині російської імперії!

В 1953-55 роках з Москви прилітали в Норильськ, Караганду, Магадан та інші міста «необъятной родины» самі високі «державні архiereї», яким приходилося переговорювати з керівниками організації страйків і повстань. Московські ватажки просили: «идите работать, разберемся...» або в іншому місці «всех вас расстреляем... работать!...» Але жодні прохання чи погрози не принесли зміни обставин.

Над ГУЛагом російської імперії, у далеких клятих краях, замайорили синьо-жовті й червоно-чорні прапори, нестриманою силою неслися слова Декалогу ОУН та присяги воїна УПА, лунали революційні й патріотичні пісні та гарячі молитви до Бога. Зупинився гігантський імперський індустріально-господарський комплекс. Спинилися копальні золота, вугілля, урану, вольфраму, кобальту, міді, олова, марганцю, вапна та інших дорогих сировин. Зупинилися праці по лісотундрах, степах і водах, що здобувалося жорстокою експлуатацією каторжної праці. Стало все.

Російська імперія була сильно спаралізована продуктивно-економічно, політично й морально. Економіка колоніальної імперії, з якої найпотужніший є військовий відтинок, понесла небувалі, багатомільярдні втрати. Це був *другий великий фронт ОУН-УПА* в умовах земного пекла. Це було дійове продовження *спільної боротьби ОУН-УПА-АБН і християнського духовенства*.

А тим часом, катівня народів — російська імперія — далі отримувала допомогу Вільного Світу. По Колимі курсували американські вантажні «Даймонди», а трактори фірми «Форд» рили траншеї під велику атомову електростанцію, на деяких копальнях тайного військового призначення працювали американські компресори «Дженерал Моторс Електрик», московські «барішні», жінки «красно и сине пагонников», одягали американське убрання та їли білий американський — мов пампук — хліб, все отримане шляхом торгівлі попри заіснування т. зв. холодної війни.

Повсталим, сміливим, голодним в'язням, борцям за волю й справедливість, ніхто не поміг. Те, що вивозували під прапорами ОУН-УПА, добилися потом, кров'ю і відданням життя. «Вільний світ» навіть не інформував про великий змаг української нації в умовах колоніальної неволі. Ніхто не писав про масакри у Воркуті, Норильську, Кінгірі, Колимі та інших місцях ув'язнення, полону

й каторги. Проти в'язнів націоналістів-повстанців московські кати вжили масово зброю і закидали в зони таборів, крім сексотів-москалів, танки, панцирні авта й скорострільно-автоматні відділи душогубів, стріляли безпощадно, і душили повсталих живими гусеницями танків та тракторів.

При масакрі у Воркуті 1 серпня 1953 р. загинуло або поранено з рук російських катів не менше 2 тисячі в'язнів, у Норильську 13 серпня 1953 р. було 1.500 убитих і ранених в'язнів і тільки в одному каторжному таборі «Ельген» на Колімі з 1.200 в'язнів вбито 5 березня 1954 р. — в 4-ту річницю героїчної смерти ген. Романа Шухевича-Чупринки 213 і тяжко ранено 96, двох засуджено до страти.

Нехай кожен НАРІД запише золотими буквами для історії імена знаних і незнаних, які померли героями в тяжкій боротьбі в найлютішій московській неволі за кращу долю свого і інших народів!

По цілому ГУЛагу число жертв ЛИЦАРІВ-ГЕРОЇВ, борців за повалення російської червоної імперії, точно невідоме. Але воно далеко перевищує сто тисяч під час мужніх повстань і страйків 1953-55 рр. Ніхто не знає точного числа цих Божих дітей, де їхні могили, бо, наприклад, на Колімі, в краю вічної мерзлоти, не ховали мерців, а голими спускали в скелясті рови і яри без імен, без хрестів і без свіжої рідної землі.

Це Ваші рідні діти, чоловіки і батьки, українські матері, в умовах невідомого пекла на чужині, голодні, обездолені, але не скорені, боролися і гинули за найсвятішу і найдорожчу мету — за *Вільну, Незалежну, Християнську, суверенну, Національну УКРАЇНУ!*

З ними поруч йшли в бій кращі сини й доні поневолених і завойованих Росією народів під прапором АБН, за справедливість, волю і краще життя у власних державах.

Дорогі Сестри, Брати, Молоде в Україні, в московській тюрмі народів, в розсіянні у Вільному світі, народи АБН і чужинці, що каралися в страшні роки геноциду в московській неволі:

Сьогодні, коли цілий світ, всі народи земної кулі знаходяться під смертельною загрозою, яку далі терором, безправ'ям, поневоленням, геноцидом і безбожництвом несе всім червоний антихрист — російська імперія, робім конкретні заходи об'єднано і самовіддано:

Гідно вшануємо в першу чергу українців-націоналістів, в'язнів України і Христа ради, борців-героїв, командирів повсталих в'язничних загонів, каменярів правди і волі, що з синами поневолених Москвою народів пролили живу кров і склали свої кості на чужині з любови до *Матері України, своєї Батьківщини і всіх нас.* Знову заявім — з піднятою головою — перед цілим світом, віддаючи наземний уклін нашим безстрашним *Лицарям*, що після 50 років від голодомору в Україні, після 30 років масакр у чекіст-

ських концтаборах, після 50 і 40 років винищування ОУН-УПА, — ми живемо й житимемо в боротьбі за повалення московської расистської тиранії, за здобуття волі, соборної державности на християнсько-національному ґрунті.

Голосно закликаймо всі народи світу, вказуючи на жертви геноциду 30-их, 40-их і 50-их років, стати не лише на захист тих десятків тисяч політв'язнів-націоналістів, яких Москва сьогодні далі винищує в своїх м'ясорубках-концтаборах, але й стати побіч них, на боротьбу за їхні святі й універсальні ідеї «воля народам, воля людині».

Пам'ятаймо, що тільки боротьбою, спільною боротьбою, зможемо повалити цю найгіршу в історії, російську тюрму народів. Нехай всім нам будуть дороговказом слова із звернення Проводу ОУН-УПА до насильно вивожуваних на Сибір і на большевицькі каторжні роботи:

»На місцях — у шахтах, рудниках, у лісах, на «стройках» — будьте і далі тими Українцями, героїчну боротьбу яких подивляє нині весь світ. У всіх, навіть найважчих умовах, Ви збережіть свою українську душу і вірте в нашу перемогу. Учíte своїх дітей української мови й Українського Отченашу. Виховуйте в них безмежну любов до України і *закляту ненависть до їх большевицьких окупантів*«.

Виховуйте своїх дітей на безстрашних і безсмертних традиціях поляглих і живих героїв! Моліться за них!

Молоде! Пімсти смерть героїв і мучеників!

Смерть московським вбивцям-катам!

Київ проти Москви!

Свобода народам! Свобода людині!

«... Не дайтеся обманути новим російським імперіялістам! Український народ не сміє зробити такої самої помилки, яку він зробив у 1917-20 рр. Всяка федерація України з Росією на ділі означає окупацію України Москвою, означає дальший гніт і визиск України з боку Москви. Всі російські «федералісти», під якою маскою вони не виступали б, несуть українському народові новий політичний і соціальний гніт, новий визиск працюючих мас. Дайте належну відсіч новим російським кандидатам в окупанти України! Ставайте до боротьби з большевицькими гнобителями лише в ім'я *незалежної і соборної Української держави!*«

(Із Звернення Головного командування УПА до бійців і командирів т. зв. радянської армії, серпень 1950 р.)

Софія НАУМОВИЧ

ЗА ЩО ВБИЛИ СИМОНА ПЕТЛЮРУ?

Щоб добре зрозуміти скрито-вбивство, зорганізоване москалями, на особі останнього голови Української Держави, Симона Петлюри, треба взяти для порівняння інші фізичні та духові московські вбивства осіб, приналежних до державних інституцій вільної України.

Коли Володимир Винниченко, голова Директорії УНР, ще довго після упадку держави втішався «приятню і довір'ям» москалів, які платили йому високі гонорари за його твори та дозволяли йому приїздити і виїздити з України, то це не було даремне і не за те, що він величав себе соціалістом, адже ж в цих часах всі українські партії мали цю необхідну візитівку. Єдина причина

московської «ласки» була ця, що Винниченко не тільки не думав про збройну оборону України, але, що гірше: с'як-так зорганізовані українські полки казав висилати на фронт, очевидно на спільний фронт з москалями проти Німеччини й Австрії, а після війни просто розігнати їх на чотири вітри. За таку величезну прислугу москалі платили Винниченкові нікчемні срібняки, натавровуючи його в очах українців «за-проданцем», поки не вважали, що «мурин уже зробив своє». Тоді й урвалися «гонорари» й залишилася безславна смерть у Франції.

Михайло Грушевський, як людина науки, уважав, що своєю документальною історичною працею він зможе переконати москалів, що й українському народові належить самостійність і власна держава. І тому він із вигнання, куди подався з Урядом УНР, дався намовити на поворот в Україну, де, як він думав, зосередиться виключно на науковій роботі. Проте, коли його наївне довір'я зайшло так далеко, що він в Академії Наук у Києві створив справжній бастион української непофальшованої науки, то москалі знайшли дискретний спосіб на нього — смертельну операцію.

Про грубими нитками шитий харківський процес Спілки Визволення України і Спілки Української Молоді не приходиться й говорити. Як

усім добре відомо, він мав на меті винищити до решти всіх, хто так чи інакше були пов'язані з Центральною Радою України — почавши від її віцепрезидента Сергія Сфремова.

Симон Петлюра — це була постать зовсім іншого виміру, хоч він і жив, і діяв у цій самій політичній атмосфері, що й попередні. Його наличка «соціал-демократа», як, зрештою і Лесі Українки, не затемнювала йому розуму якимись «вселюдськими» ідеалами, яким треба було підпорядкувати своє національне. Як відомо, згодом, ставши на чолі уряду, він вийшов з партії, щоб стати «понад класами і партіями». Та його перша думка й усі заходи звернулися до збройної оборони України проти будь-якого напасника, а московського й поготові.

Симон Петлюра не був ні письменником, ні кабінетним ученим, але зате мав прекрасний дар слова, яким умів промовити до серця і зворохобити розуми до точки кипіння. Йому було дуже легко висміяти й опрокинути гучні й «ударні», але бездарні большевицькі гасла, а на їхні «аргументи» давати розтрощуючі контраргументи. Він мав теж великий журналістичний хист і його статті вражали речовою переконливістю та патріотизмом на зразок його сучасника Миколи Міжновського. Оці провідницькі прикмети та державницький спосіб думання зганяли москалям сон з очей. Вони думали, що їм удасться втримати Україну при Московщині самими тільки обіцянками «землі й волі» та розбишацькою агітацією «грабуї награвоване!» Вони відчули велику небезпеку від енергійного провідництва Симона Петлюри, то ж вигадали чортівський плян: перекинути на його уряд їхнє власне московське жидофобство із гаслами «бий жидов, спасай Расею». І це їм у цих мінливих і неспокійних обставинах війни, вдалося — так серед засліплених майбутніми «благами комунізму» громадян України, зокрема жидів, як і серед соціалістів Заходу. З того часу приклеїлося до Симона Петлюри п'ятно «антисеміта».

Але що найбільше, бо аж до білої скажености доводило москалів — це було ясне і недвозначне наставлення Петлюри саме до них. Їхні злочини супроти України він називав справжніми іменами й у своїй публіцистичній діяльності викривав їхні брехні, хамство і підлоту, і воювати їм з ним брехнею проти правди було не під силу, то ж воліли вбити його в Парижі руками підкупленого, чи збаламученого жида Шварцбардта. Цим вони досягнули аж чотири цілі: 1) позбулись небезпечного противника; 2) поширили на весь світ вигадку про український «антисемітизм»; 3) свої власні протижидівські погроми скинули на українські плечі; і 4) розсварили жидів з українцями.

Але факти — вперта річ, і вони виходять на верх навіть після століть. Саме тепер щораз відважніше починають проголошувати живі ще очевидці цих подій, як це все насправді відбувалося. Зокрема цінні для нас свідчення жидів з України, які мусіли мовчати там, у Советському Союзі, але яким совість каже сказати правду на Заході.

Та неменше важливо для нас нагадати собі деякі писання Симона Петлюри, бо, на жаль, його чудових промов, про які згадують його сучасники, не маємо записаних на плівці. На щастя, його журналіс-

тична спадщина досить добре збережена і з неї можемо черпати його розумні думки, викладені ясним прозорим стилем.

Наведемо їх у хронологічному порядку, почерпнувши з різних збірників виданих на Заході:

І так, наприклад, уже в перших писаннях Симон Петлюра вказує на брак наукових аргументів у москалів: «Що ж до продукції російських письменників у справі національного питання, то вона більше нагадує січку ніж наукову спробу». У питанню про автономію України, Петлюра стверджує: «Російських соціал-демократів можна переконати в справі автономії України лише тоді, коли вони побачать, що й без їхньої допомоги вона буде здобута». Історичне спостереження: «Потьомкін радить вимагати від Порти видачі запорозьких емігрантів, а до них засилає спеціальних агентів»... І цих козаків, що далися москалям заманити, зразу ув'язнювали...» Про московські тюрми з часів революції 1905 р.: «Всі тюрми переповнені. Тіснота в них неможлива. Дякуючи страшній неохайності тюремної адміністрації, гігієнічні і санітарні умови неможливі... Обов'язок прокурора — обстоювати закон, обов'язок адміністрації — гнати таких прокурорів, що обстоюють закони»... Про московські газети: «Новое время» завше було безчесне і брехливе... Стаття «Слова» недотепна і виявляє повну безграмотність»... «Шакали з «Кієвлянина» піднімають «поход» проти наших перших культурно-національних здобутків і завивають чорносотенним воєм». Про соціальні справи: «Український пролетаріят не ставиться байдуже до того, яка буде школа і культура в Україні і вимагає національної», бо «робітничі й селянські діти нівечать душу і мозок свій чужою «культурою»... тією незрозумілою для дітей мовою, котра поставила нас у хвості культурних народів». Про московські товариства: «Ці товариства, яким українці самі дозволяють розвивати русифікаторську діяльність у центрах України... грошові фонди витрачають на видання російських книжок». Про «малоросів»: «Добродій Савенко називає себе українцем як член-основник «клуба руских націоналістів». Щодо московської соціал-демократичної партії, то Петлюра висловлює такі самі застереження, як Леся Українка: «Умовою вступу в склад російської соціал-демократії, українці поставили вимогу автономії України. На цей проект відповіли москалі негативно і замість автономії, пропонували злитися з російськими соціал-демократами в Україні». Відповідь Суворіну на його критику українського театру п. з. «Хохли і хохлушки»: «Назва «Хохли і хохлушки» у душі старих і досить дурних вибриків проти українства».

З часів українсько-московської війни, у військових наказах і телеграмах теж можна виловити замітки Петлюри про москалів. У телеграмі до Винниченка, що тоді перебував у Петербурзі, Петлюра йому описує, як москалі ставляться до українських воєнків, яких Винниченко вислав на фронт: «Вирушення полку ім. Богдана Хмельницького з Києва на фронт відбувалося у супроводі замаскованих пострілів московських шовіністів, які при цьому викрикали: «Ми вам покажемо автономію!», а «Петроградські народні комісари втруча-

ються у справі УНР...» У наказі Головної команди військ УНР читаємо: «Большевики, наче ті положливі злодії, тікають на північ. Проте на вільній, але занапащеній нашій землі ще залишився сморід... Темні люди, чорно- і червоносотенці... різні провокатори, повилазили зі своїх закутків і розпочали ганебну працю, викликаючи погроми жидів, підбурюючи на це страшне діло й деякі несталі елементи нашого війська... Час вам знати, що й жидівство зрозуміло вже, де правда... Жидівські організації «Бунд», «Обеднанці», «Поалей-ціон», «Фолькспартай» рішуче стали на бік української державности... Всіх же, що підбурюватимуть вас на погроми, рішуче наказую віддавати під суд як зрадників Батьківщини». Цей наказ був за підписами: Головний Отаман Петлюра, Начальник штабу, Отаман Юнаків».

Уже з еміграції 1921 р. звернувся С. Петлюра «До населення України і повстанців» про те, як москалі створили міт про погроми: «Московські большевики користуються брехнею і підступом. За нагробане чуже золотом повисилали по всіх країнах своїх представників, заснували на всіх мовах газети, в яких ганьблять наше святе діло — визвольний рух нашого народу... і на кожній сторінці горляють про «єврейські погроми», які ніби чинять українські повстанці... Але ця сердечна зустріч, яку влаштувало жидівське населення при повероті нашого війська, ті сльози, якими жидівське населення провожало відступаюче наше військо, і той жах, який охопив жидівське населення при наскоку большевиків, ті десятки тисяч жидів, які потяглися за нашим військом, рятуючись від большевиків... це все переконало світ, що бандити не ми, а большевики...» 3 нагоди 22 січня 1918 р. Петлюра писав до народу в Україні: «Визволення України і державна творча діяльність влади твоєї, викликали тривогу у московського зажерливого сусіда твого...»

В окремій брошурі «Сучасна українська еміграція та її завдання» теж мова про москалів: «Боротьба проти «єдиної Росії» емігрантськими засобами може вестися тільки систематичною, постійною і переконливою інформацією». Доказати європейцеві необхідність визнання за українською нацією прав на її самостійне державне життя, — це значить найцільніше підійти до справи *фактичного поділу колишньої московської імперії*... Всі держави утворені після 1917 року... не мають шансів на тривке існування... поки на півдні бувшої імперії не зорганізується... незалежна держава українського народу... Ми повинні скомпромітувати ідею реставрації великої Росії... Рівночасно слід вести боротьбу *проти ідеї федерації*, яку дехто з європейських політиків вважає найкращою розв'язкою». Розглядаючи відношення до «перекинчиків», що йдуть на співпрацю з московськими большевиками, Петлюра згадує про «ракетну еволюцію» Винниченка, коли він попробував поїхати в ролі «переконаного комуніста» до Троцького і Раковського для того тільки, щоб скоріше від них утекти. Коли ця наївна подорож Винниченка коштувала йому компромітації... то новітні прочани до большевицької

Каноси нічого, крім презирства і недовір'я до себе викликати не зуміють, ні в Україні, ні на еміграції». Про лихі звички москалів: «Маємо од росіян тяжку спадщину: нахил до безконечних розмов і дискусій, що здебільшого повертаються в пусту балаканину... на еміграції повинні ми навчитись шанувати час...»

У першому виданні «Тризуба», заснованого в Парижі Петлюрою, зразу читаємо таке ствердження: «Між царською Росією і сучасною комуністичною для нас немає різниці, бо обидві вони являють собою тільки різні форми московської деспотії та імперіялізму»... У статті «Ловці душ», уже з 1926 р., наче передчуваючи близький московський злочин над собою, Петлюра наводить слова голови уряду УССР Чубара до комсомольців: «Поруч із радянським урядом робітників і селян — є за кордоном ще другий уряд УНР Симона Петлюри... Щоб остаточно знищити цю небезпеку, ми мусимо стежити за тим, щоб у нас не було... прихильників спілки з буржуазією»... І Петлюра додає від себе: «Не виключена річ, що комсомольська молодь, співаючи сьогодні інтернаціонал, завтра затягне «Ще не вмерла...» Але він суворіший до українських комуністів: «Хіба можна дошукатися будь-яких державних інтересів у поведженні Чубарів, Скрипників, Шумських, Полозів і всіх подібних «малоросіян»...? Віддавши Україну в цілковите володіння історичному московському ворогові, ці покидьки нації намагаються викупити свій злочин перед нею запровадженням т. зв. «українізації», яка нікого в Україні обдурити не може...»

До цієї теми ще раз повернувся Симон Петлюра у статті «Російська меншість на Україні», коли москалі накинулися на Чубаря, що поїхав до Москви зі звітом про «величезні досягнення», — з закидами, що в Україні москалів «зневажають», вимагаючи від них знання української мови! «Всі виступи членів української делегації, — стверджує С. Петлюра, — як от Антонока або Головка, а й таких «нотаблів» як Петровський, Чубар, Затонський і Скрипник, справляють враження, що ці проводирі почували себе підсудними, оскарженими і за всяку ціну намагались виправдатися...» Під час дебатів Затонський так сформулював потребу українізації: «Чи можна здійснювати керівництво пролетаріату над селянством, коли пролетаріат російський, а селянство українське?» Очевидно, що ні. І от, щоб усунути суперечність, придумується рецепт «українізації» російського пролетаріату, бо як витлумачив Петровський, «щоб (московські) робочі при розговорах с крест'янами українськими, не заглядали в словар». До цього і зводиться життєвий сенс українізації! — закінчує статтю Петлюра.

Остання стаття Симона Петлюри у «Тризубі» п. з. «Компетентне призначення Чубара» — це наче передсмертна вказівка про спричинників його вбивства. Він пише: «Після того, як Чубар нагадав на з'їзді комсомолу про існування за кордоном Уряду УНР, він уважав потрібним повторити це в Москві... Для слухачів Чубаря було ясно, що справа з Україною непевна, бо Чубар необережно визнав, що «тільки в єднанні з іншими народами Союзу (очевидно москалями), Україні пощастить

ло вигнати з своєї території ворогів і закріпити владу робітників і селян». Отож Чубар ствердив те, що «Тризуб» з першого числа висловлює як незаперечну істину: про підбій України і окупацію її Московщиною... Для нас важно ствердити, — продовжує Петлюра, — що наш московський ворог рахується з небезпекою для себе від самого існування і «життя» згаданого чинника». У цьому реченні слово «життя» підкреслене, а в такого досвідченого журналіста, як С. Петлюра, кожне слово і розділовий знак мають значення, отож, підкреслюючи слово «життя», він напевно мав на думці своє власне життя, яке так підло москалі незабаром перервали.

Остання більша праця Симона Петлюри, видана щойно 1966 р. — це популярна брошура, призначена для широких мас України, під назвою «Московська воша». Під цією вишуканою назвою скривається цілий виклад політичної економії у незвичній формі діалогу. Її зміст актуальний і досі, бо розкриває тактичні ходи московського «пролетаріату», якими він затуманював українських селян і робітників у часі Визвольних змагань. Вістря цих ходів було звернене проти тодішньої українізації війська, що її розпочав саме Симон Петлюра. Наведемо з цієї «діалектики» слова дядька Семена: «Московські «камітетчікі» вилазили на стіл чи на бочку, та й починають: «Товарищі українці! Що ето ви делаете? Разве на фронте ми не з одново катьолка «шці» хлебали? Ілі нас не адна вош в окопе ела?... Українізація войска нас разделяет, а ето не харашо! Ведь катьолок у нас обцій, і адна вош нас з'єднала». І Петлюра іронізує: «Без однієї воші й катьолка, ні один мітинг, ні одне зібрання не проходило. Скрізь ця воша лазила серед наших людей, нашіптуючи їм на вухо: «Не слушайте ваших оратороф. Ето контрреволюція! І вся ваша українізація войсковая — тоже контрреволюція!» Можна тільки подякувати Симонові Петлюрі за пересторогу, — бо московська воша працює й до сьогодні, й не тільки в Україні, але й на еміграції.

Таких малюнків чорної московської душі можна черпати цілими пригорщами з писань Симона Петлюри. І саме тому він був для москалів найнебезпечніший з усієї тодішньої верхівки України. Про те, що ніякі їхні задурманювання ні обіцянки на нього не діяли, — вони знали, як знали й те, що в Україні ніхто, навіть жида не вірили в його штучно приклеєний «антисемітизм». І тому єдиний вихід для них було скритовбивство, що започаткувало цілий ряд убивств найвизначніших людей нашої епохи.

Смерть Симона Петлюри з рук москалів ставить його теж в один ряд із нашими князями, зокрема ж Святославом Завойовником, з великими тетьманами — Хмельницьким, Дорошенком, Мазепою, а в наших часах зі Степаном Бандерою, генералом УПА Романом Шухевичем. Бо всі вони в різних часах воювали збройно в обороні нашої державности.

ВРОЧИСТЕ ВІДЗНАЧЕННЯ 40-ЛІТТЯ АБН В МІОНХЕНІ (Репортажні звітмлення)

У суботу, 5 листопада в Мюнхені відбулася святкова академія для відзначення 40-річчя створення АБН та 25-річчя проголошення закону США про поневолені народи. У великій залі готелю «Голідей Інн» зібралася святкова громада — 500 людей — з міста Мюнхену та околиць, щоб відзначити згадані ювілеї.

Для відзначення 40-річчя АБН створено почесний міжнародний комітет, до складу якого входять дотепер 36 політичних діячів із 17 не-комуністичних країн, між ними два американські сенатори та 13 послів до британського парламенту.

Святкову академію відкрив П. Мозолук, вітаючи всіх присутніх достойників — представників Церков, зокрема архиеп. А. Дублянського, УАПЦ та Головного Імама Демаля Ібрагімовича і суспільно-громадських й культурних установ і гостей; він також провадив цілою програмою ювілейного відзначення.

На святкування ювілеїв наспіли ряд писемних привітів, між ними від Й.К.В. Отто фон Габсбурга, члена європейського парламенту та Джеймса Беклі, президента радіостанцій «Вільна Європа» і «Свобода».

Головними доповідачами святкової академії були голова Українського Державного Правління, президент Антибільшевицького Бльоку Народів та голова Проводу ОУН, Ярослав Стецько та посол до британського парламенту і президент Європейської Ради Свободи Джон Вілкінсон.

У своїй доповіді німецькою мовою Я. Стецько наголосив, що «більшевизм, як синтеза російського імперіялізму й комунізму втілює в собі брутальну політику русифікації в усіх сферах життя — у соціальній, політичній, економічній, культурній та релігійній.

Ідеалом більшевизму є дух колективізму, який означає ліквідацію індивідуальности та традиційної суті поневолених народів і їхню уніфікацію в рамках більшевицького способу життя.

В наслідок штучно створеного голоду 1932-33 рр. загинули 7 мільйонів українців. Це було варварське й плянове масове вбивство.

Головна зброя більшевицького режиму в його боротьбі проти національно-визвольних рухів — організація тотального терору проти поневоленої нації як цілості. Але цей терор може стати бумерангом, котрий вдарить терористичну владу, якщо поневолені народи подолають свій страх і яркішою стане суперечність між імперіялістичною владою Москви та революційним авторитетом національно-визвольного підпілля». Далі у своїй промові Я. Стецько говорив про потребу тотальної зміни свідомости, про духовну й політичну мобілізацію всієї нації, кажучи, що «треба підкреслити, що ми боремося не проти російської

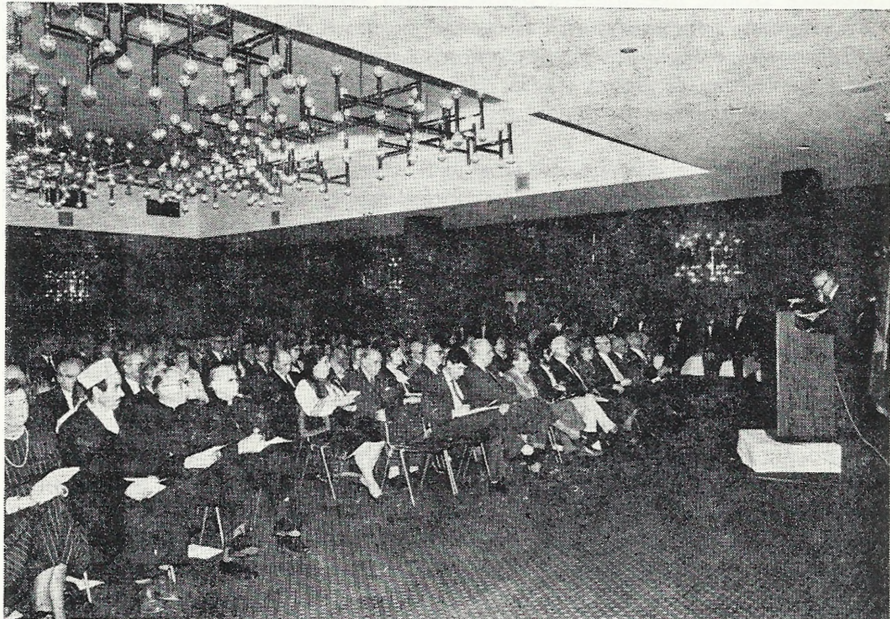
національної держави в її етнографічних кордонах, а за ліквідацію російської імперії».

З'ясовуючи потенціал, прихований у національних силах поневолених народів, Ярослав Стецько згадав героїчну боротьбу фінляндців 40-го р., котрі, застосовуючи партизанську стратегію, зуміли стримати наступ червоної армії та зберегти державний суверенітет на більшій частині своєї території; промовець згадав запеклу боротьбу проти нацистської Німеччини й большевицької Росії під проводом Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії під час Другої світової війни та продовження збройної боротьби за державну незалежність України багато років після закінчення Другої світової війни. Подібна ситуація була в Литві та в інших поневолених країнах.

Сьогодні ми бачимо, що Москва, не зважаючи на технологічну перевагу, не здатна зламати своєю сотридцятитисячною окупаційною армією спір афганського народу...

»Масове вбивство американських моряків та французьких парашутистів у Лівані, єдиним завданням яких було забезпечення мирного й справедливого поладження конфлікту, є результатом нерозв'язаних проблем не стільки локально-національного або національно-релігійного характеру, скільки насамперед результатом запланованих диверсій та периферійних воєн Москви, центру інтернаціонального тероризму.

Якби російська імперія перестала існувати, якби вона розпалася й разом із нею розпалася комуністична система, тоді Москва не підбурювала б Сирію до агресії.

Частинний вид на залю під час відзначення 40-ліття АБН в Мюнхені.
Промовляє президент АБН дост. Ярослав Стецько.

Москва прагне за допомогою Сирії встановити своє панування над східним берегом Середземного моря, так само як вона після війни у В'єтнамі зайняла позиції в Дананзі над Китайським морем і тепер простягає руку через Афганістан до джерел нафти та до Індійського океану, щоб захопити весь Середній Схід.

Народовбивство у Лівані є виразом глобальної стратегії Москви, яка ставить перед собою мету захопити весь світ». Промовець ствердив далі, що цей розвиток подій змусив президента США Р. Регана діяти в Гренаді: «Спільно з рядом східнокарибських держав США діяли від імені свободи й незалежності народів та їхнього законного демократичного порядку. Накинуте силою інтернаціональне право не є правом народів, котрі борються за звільнення від большевицького поневолення...»

Ми солідаризуємося з теперішнім рухом польського народу за свободу, який усвідомив, що самостійні національні польські форми життя можна створити тільки шляхом опору большевизмові та російським колоніальним органам.

Ми цілковито підтримуємо героїчну визвольну боротьбу афганської нації та закликаємо вільний світ допомогти муджахеїдам постачанням сучасної зброї».

Голова Проводу ОУН Я. Стецько закликав вільний світ підтримати визвольну боротьбу всіх народів, поневолених комунізмом та імперіалізмом Москви.

Другим промовцем Академії у Мюнхені був Джон Вілкінсон. Він сказав, що державний суверенітет не повинен бути привілеєм західного світу. Він висловився за модернізацію західних збройних сил, без якої Західня Європа щораз більше потраплятиме у сферу впливів Москви. Світ не повинен миритися з поневоленням народів Східної Європи; не можна також виправдати поділу Німеччини на дві частини. Москва здійснює політику воєнної експансії, цій політиці треба чинити опір. Тому американська рятувальна акція на острові Гренада була потрібна й бажана. Захід мусить надати моральну й політичну підтримку визвольній боротьбі народів, об'єднаних в Антибольшевицькому Бльоці Народів.

На академії О. Філь відчитав становище АБН під заголовком «Мир шляхом визволення», яке друкуємо окремо.

Гасла АБН «Свободу народам! Свободу людині!» підтримали у своїх виступах всі інші промовці академії, складаючи свої привіти з нагоди цього ювілею: Парвеш Мера (Афганістан), доктор Іван Банковський (Болгарія), д-р Маргарита Аусала (балтійські країни), Антон Яковлевич (Хорватія), Гасан Касаеп (країни Кавказу), мгр Мацей Пстронг-Беленьскій (Польща), д-р Олександр Шуга (Румунія), Валентино Берко (Словаччина), полк. Димитр Космович (Білорусія).

На високому рівні була мистецька програма академії, в якій взяли участь чоловічий хор «Україна» під керівництвом Є. Задарка, квартет бандуристів з Болтону, Англія, український танцювальний гурток дівчат з Мюнхену, під керівництвом М. Бабчук, латиський квінтет,

болгарський танцювальний дитячий ансамбль, Північнокавказький танцювальний ансамбль.

Свою участь звеличали ювілейні відзначення 40-річчя створення АБН та 25-річчя проголошення закону США про поневолені народи наступні достойні гості з українського світу: окрім Високопреосвященішого Архієпископа Анатолія Дублянського, генеральний вікарій о. шамб. В. Турковид (УКЦ), архипротопресвітер о. П. Дубицький (УАПЦ), о. М. Мольчко (УКЦ), екзекутивний голова ЦК АБН мгр С. Стецько, проф. д-р Ю. Бойко-Блохин і проф. д-р Олександра Блохин-Бойко та проф. д-р З. Соколюк з наукового світу, ред. С. Мудрик — голова КОУГЦУ, мгр А. Мельник — голова ЦІУЕН, полк. Є. Рен, інж. Іван Кашуба та інші.

Від інших народів на святкуванні були: посолка до німецького федерального парламенту пані Урсуля Аппунг-Кроне, представники радіо «Свобода» і «Вільна Європа» — директор Джордж Бейлі і редактор І. Гордієвський, д-р Д. Вальчєф, кол. член болгарського уряду, о. Б. Фекете (Мадярщина), п. Люція Рукавіна (Хорватія), п. Й. Каїріс (Литва), Е. Безаїс (Латвія), група поляків з Північної Німеччини, представники кавказьких народів, румунів, д-р І. Кружляк (Словаччина), д-р С. Кемур (Афганістан), Й. Марчук (представник МОТУС), представники ки жіночих і молодіжних організацій та преси. Усі національні групи були численню заступлені.

Про чотиригодинну імпрезу обширно звітувала та подала етером на Україну 7 та 8 листопада ц. р. радіовисильня «Свобода».

40-ЛІТТЯ АБН У ЛОНДОНІ

В суботу 19-го листопада, 1983 року, ширші круги української громадськості, білорусини, литовці, латвійці, естонці, представники донських і кубанських козаків і грузини відзначили 40-ліття АБН, що його підготувала Делегатура АБН.

Відзначення 40-ліття АБН розпочато в 12-ій годині дня демонстрацією під московською амбасадю в Лондоні, в якій взяли участь біля тисяча учасників з різних місцевостей Великої Британії. Під час демонстрації поширено чотири сторінкову листівку, яку зілюстровано картою СРСР з позначенням національностей і статистичними даними про наслідки московсько-большевицького панування над ними, а саме: стан національностей згідно з найновішим переписом, дати актів їхньої незалежності, понесені втрати в наслідок московсько-большевицького терору, теперішній числовий стан ув'язнених у концтаборах ГУЛагу, національні повстання, мовна русифікація і теперішні дані про заселення росіянами неросійських етнографічних країн. Організатори 40-ліття АБН видали цю листівку в 50 тисячах примірників і поширили її в усіх головніших містах Великої Британії, як також розіслали поштою до послів Британського парламенту.

Академічне зібрання відбулося від год. 3,30 по полудні в залі Гаммерсмітського муніципалітету при співучасті біля 800 осіб. Свято відкрив мгр К. Глінський, голова Делегатури АБН, а програмою свята керував мгр Роман Щупляк, член Управи британського відділу ЕРС. Під час святкового зібрання промовляли: дост. Ярослав Стецько, голова АБН, посол Джон Вілкінсон, голова ЕРС, посол Степан Терлецький і мгр Слава Стецько. Всі промовці засуджували московський імперіалізм, етно- і геноцид над уямленими Москвою народами, а рівночасно насвітлювали визвольні змагання цих народів та необхідність розвалу російської тюрми народів на національні держави поневолених.

Посли Джон Вілкінсон і Степан Терлецький поінформували рівночасно учасників того святкового зібрання про внесок посла Степана Терлецького, який піддержали послы Джон Вілкінсон, Мартін Брандон-Брадо, Грег Кнайт, Терри Дікс, Пітер Вруйвелс і Кен Гаргрейвс, зголошений під час парламентарних дебат 16-го листопада такого змісту: »Ця Палата бажає записати своє урочисте відзначення 50-их роковин (жертв) голоду в Україні в 1932-33 рр., штучно спричиненого советськими властями, під час якого згинуло сім мільйонів людей; (ця Палата) закликає до самовизначення і відновлення прав людини в Україні і в цілому советському блоці; і наполягає на інавгурацію українськомовних радіопередач БіБіСі«. Цю вістку, як і всі виступи головних промовців, зала вітала бурхливими оплесками. З короткими привітаннями АБН з нагоди його 40-ліття виступили представники усіх зарепрезентованих на цьому святі національностей.

Культурно-мистецький обрамівок святковому зібранню подали: хор Дружинників СУМ з Ноттінгхаму під керівництвом Мирослава Бучка, фортепіяновий супровід п-ні Марії Бучок; латвійський фолкльорний танцювальний ансамбль під керівництвом п. В. Грігулюса і музично-вокальний кuartет українських бандуристів з Болтону під керівництвом д-ра Любомира Мазура.

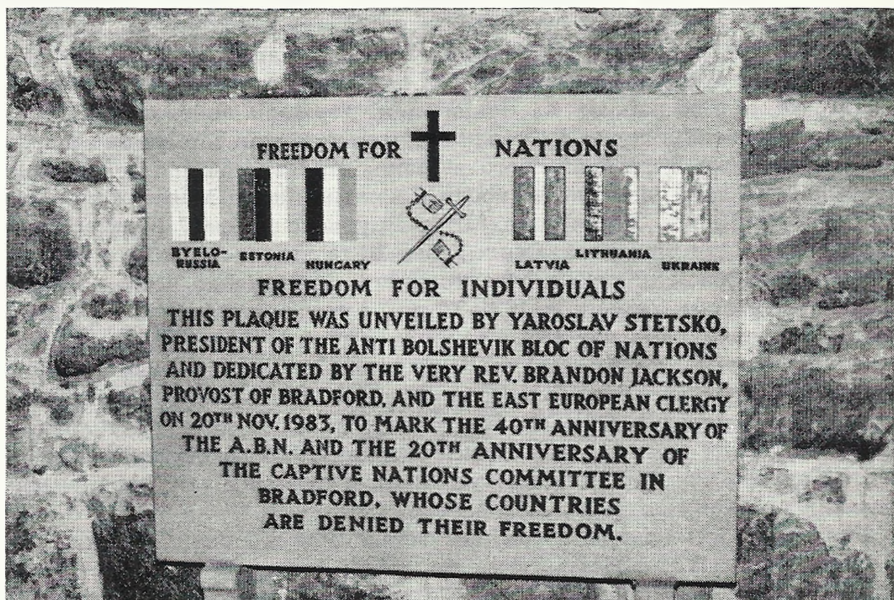
ВІДСЛОНЕННЯ ПРОПАМ'ЯТНОЇ ТАБЛИЦІ В БРАДФОРДІ

У неділю 20-го листопада 1983 року, в Брадфорді (Англія), відбулася друга частина відзначення 40-річчя АБН та 20-річчя існування Комітету Поневолених Народів.

Імпрезу підготував і перевів брадфордський Комітет Поневолених Народів до якого, крім українців входять: білоруси, латвійці, литовці, естонці та мадяри.

У присвяту цим річницям, заходами Комітету, в брадфордській Капелі, було вмуровано пропам'ятну таблицю, яку під час святочної церемонії відкрив, спеціально запрошений на ці святкування, Президент АБН і Голова Проводу Організації Українських Націоналістів — Достойний Ярослав Стецько, а посвячення довершив провост Брад-

форду Брендон Джаксон у сослуженні духовенства згаданих національностей, в присутності місцевих членів парламенту, посаджика міста, членів міської Ради та приблизно тисячі учасників різних національностей, що прибули з цілого графства Йорку, а навіть з Лінкольну.

Під час посвячування пропам'ятної таблиці, хор «Діброва» під керівництвом п. Степана Замулінського милозвучно відспівав «Вірую» в музичній обробці проф. А. Гнатишина. Закінчивши Богослуження, учасники святкувань переїхали до латвійської залі при Кліфтон Вілліс, де відбулася святкова Академія і концерт з виступами мистецьких гуртків згаданих національностей.

Головні доповіді на Академії виголосили: ексекутивний голова ЦК АБН мр Слава Стецько та посол до британського парламенту і президент Європейської Ради Свободи Джон Вілкінсон. З короткими привітами виступали також представники окремих національностей. Від українців, у відсутності голови Союзу, привіт зложив його заступник п. Ярослав Деремєнда. А на закінчення з коротким словом виступив Президент АБН — Достойний Ярослав Стецько.

Солідаризуючись з ідеями Антибольшевицького Б'юоку Народів, учасники святкувань оваційно нагороджували промовців довготривалими оплесками.

Користуючись найновішою технікою, увесь перебіг святкувань записано на «Відео тейп», який буде збережений, як документ часу, напевно в музею «Визвольної Боротьби».

Підсумовуючи перебіг цілої імпрези, треба ствердити, що пройшла вона пляново й успішно, завдяки наполегливій праці цілого Комітету, головню його завжди енергійного голови (латиша) п. Гунарда Томпсона та секретаря п. Михайла Харука.

Недоліком була мала зала, яка могла помістити біля 250 осіб. Все ж таки, громадянство зрозуміло цю обставину і взяло участь у доступному числі. Багато людей бачили цілу програму на телевізійних екранах у сусідніх кімнатах, а також у близькому Естонському Клубі, яку було організовано за допомогою «Відео тейпу».

*

Наш опис був би неточним, коли б ми не згадали подій, які попередили наші офіційні ювілейні святкування, тому зробимо це хоч у дуже стислій формі.

Голова Проводу ОУН і Президент АВН — Достойний Ярослав Стецько з дружиною Славою, прибувши до Брадфорду, коротко зупинилися в домі місцевого Відділу СУБ на «Вестфільд», де їх тепло привітав голова Відділу СУБ п. Володимир Парфанюк у присутності представників громадських організацій, а хор «Діброва», який у той час приготувався до виступу на концерті відспівав гостям — Многая літа.

Після коротких привітань з присутніми, Достойні гості, у супроводі членів місцевих організацій оглянули нові приміщення Школи Українознавства ім. Тараса Шевченка, бібліотеки Відділу СУБ та будову залі. Відтак, голова Осередку СУМ ім. 30-го червня 1941 року п. Володимир Демчук, який працює в міській центральній бібліотеці, на прохання заряду бібліотеки, перевів з Достойним Головою окреме інтерв'ю, яке також записане на «Відео тейп», копію якого також буде переслано до музею «Визвольної Боротьби».

Відтак на запрошення громадських організацій, відбулася коротка зустріч з представниками Округи Йоркшир, в якій взяли участь: п. Ярослав Деремєнда — заступник голови Союзу, п-ні Леся Марків і п. Іван Федечко — Члени Ради Союзу, п. Зорик — член Крайової Управи СУМ, п. Юрій Чубатий — член Інформаційної Служби, голови і члени місцевих суспільних організацій та представники громад: Брадфорду, Лідсу, Галіфаксу і Кіхлей.

Достойних гостей привітав член Ради СУБ п. Іван Федечко, піднісши тост за їх зодоров'я, а присутні ще раз відспівали многолітствіє.

У дружній атмосфері за смачною перекусом і чаєм, якими гостили присутніх члени місцевої ОУЖ, Достойний Голова висловив кілька думок, нав'язуючись до світових подій і сучасного стану в Україні, піднісши на душі всіх присутніх.

Час пробігав дуже швидко тому учасники зустрічі переїхали до Брадфордської Катедри, де й відбулася основна частина дальших офіційних святкувань.

М. Миколишин

ПОЧЕСНИЙ КОМІТЕТ АБН

*Члени Почесного Світового Комітету для вшанування 40-річчя
Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН)*

Й.К.В. Отто фон ГАБСБУРГ — посол до європейського парламенту,
Почесний Президент Європейської Ради за Свободу (ЕРС),
Лорд Ніл КАМЕРОН — маршал летунства, Велика Британія,
сенатор Джессі ГЕЛМС — США,
сенатор Руді БОШВІТЦ — США,
ген. сер Волтер ВОЛКЕР — Велика Британія,
ген. Джон К. СІНГЛЯВБ — голова Ради США за волю у світі,
ген. Брус К. ГОЛЛОВЕЙ — США,
ген. Роберт РІЧАРДСОН III — США,
конгресмен Філіп КРЕЙН — США,
Джон ВІЛКІНСОН — посол до парламенту, Велика Британія, прези-
дент ЕРС,
Давід СУМБЕРГ — посол до парламенту, Велика Британія,
Ніл ТОРН — посол до парламенту, Велика Британія,
Робін СКВАСР — посол до парламенту, Велика Британія,
Гаррі ГРІНВЕЙ — посол до парламенту, Велика Британія,
Роберт АТКІНС — посол до парламенту, Велика Британія,
Вінстон С. ЧЕРЧІЛЬ — посол до парламенту, Велика Британія,
Майкел СТЕРН — посол до парламенту, Велика Британія,
Бил ВАЛКЕР — посол до парламенту, Велика Британія,
Джил НАЙТ — посол до парламенту, Велика Британія,
Джеф ЛОВЛЕР — посол до парламенту, Велика Британія,
Грег НАЙТ — посол до парламенту, Велика Британія,
Мартін СТВЕНС — посол до парламенту, Велика Британія,
Гуїллемо КІРКПАТРИК — посол до парламенту, «Аліянца Попу-
ляр», Іспанія, віцепрезидент ЕРС,
Пол ВАНКЕРКГОВЕН — посол до європейського парламенту,
Бельгія,
д-р КУ Ченг-канг — президент Світової Антикомуністичної Ліги
(ВАКЛ), Республіка Китаю,
проф. ВУ Джей-Сунг — генеральний секретар ВАКЛ, Республіка
Кореї,
д-р Осамі КУБОКІ — президент «Перемоги над комунізмом», Японія,
амбасадор ГАН Лі-ву — генеральний секретар Антикомуністичної
Ліги Азійських Народів (АПАКЛ), Республіка Китаю,
сенатор Сігад Феті ТЕВЕТОГЛЮ — Туреччина,
д-р Інамудла КАН — генеральний секретар Світового Мусульман-
ського Конгресу,
адмірал Джон СЕМЕРЗІДІС — Греція,
ген. Адріано МАГІ-БРАСКІ — Італія,
ген. Прапан КУЛАПІЧІТР — Президент Ліги Вільного Народу Тай-
ланду,

Хорхе Пріето ЛАУРЕНС — Мехіко,
 Рама СВАРУП — генеральний секретар делегації Індії до ВАКЛ,
 А. Пол ПІРСОН — національний президент Світової Ліги за Волю,
 Австралія,

Джебран ШАМІЄ — генеральний секретар Ради Солідарности Близького Сходу, Ливан,
 полковник Пребен КЮЛЬ — Данія.

(Дальший список у наступних числах)

МИР ШЛЯХОМ ВИЗВОЛЕННЯ

*Заява Антибольшевицького Б'юро Народів
 з нагоди 40-річчя створення*

З уваги на загрозу ядерного знищення світу палке бажання миру у свободолюбних людей є сильніше ніж колинебудь, а разом з тим ще ніколи загроза мирові та свободі через прагнення Москви оволодіти світом не була такою великою.

Так званий детант уможливив Москві здобути мілітарну перевагу. Бойові сили НАТО стоять перед подавляючою перевагою сил у ділянці конвенційної зброї. Залякані наявністю російських СС-20 і міжконтинентальних ракет західні чинники бояться признатися, що уникнути небезпеки ядерного голокосту не можна при конференційному столі. Теорії «відстрашення» чи загроза взаємним знищенням у найліпшому випадку способні відсунути ядерну конфронтацію, але ж ніяк не спроможні усунути її. Тому треба знайти альтернативу й її здійснювати.

АБН обстоює думку, що ключ до такої альтернативи лежить у національно-визвольній боротьбі поневолених російським імперіалізмом та комунізмом народів у ССРСР та в його «сателітах». Ці нації зв'язані спільною ідеєю в АБН мають політичний і мілітарний потенціал, щоби зсередини розбити російську тюрму народів та її комуністичну систему. Однак, передумовою для цього є всестороння допомога з боку вільних народів. Відновлення національних, незалежних та самостійних демократичних держав у країнах, що під цю пору поневолені, звільнить світ з боку Росії і покладе шлях для дійсного справедливого миру.

І тому АБН звертається до вільних народів світу за моральною та політичною підтримкою для національно-визвольної боротьби України, Туркестану, Литви, Латвії, Естонії, Білорусії, Грузії, Азербайджану, Вірменії, Північного Кавказу, Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, Болгарії, Чехії, Хорватії, Східньої Німеччини, Північної Кореї, Куби, В'єтнаму, Камбоджі й усіх інших народів поневолених російським імперіалізмом й комунізмом. Ці поневолені народи є Ахіллевою п'ятою російської колоніальної імпе-

рії, а одночасно найпевніші союзники Заходу у стремлінні до свободи, справедливості й миру у світі в протиставленні російському неоколоніалізму та комунізму.

З метою здійснювати глобальну визвольну стратегію уряду вільного світу повинні створити сильний фронт для ідеологічної, політичної та психологічної боротьби проти російської колоніальної імперії. Дуже ефективним засобом для проведення такої антибольшевицької визвольної дії була б сітка радіостанцій у геополітично визначних точках навколо російської імперії. За допомогою таких станцій представники визвольних рухів мали б можливість проголошувати свої національні цілі та концепції визволення.

АБН апелює до вільного світу проголосити «Велику Хартію» незалежності на підставі постанови ООН про деколонізацію й інших відповідних документів. Ця «Велика Хартія» повинна бути згідна з цілями державного закону США 86/90 з 1959 про поневолені народи, що у ньому США зобов'язалися провадити активну політику визволення поневолених народів.

Відзначення 25-річчя цього Закону разом з 40-річчям АБН у американському Конгресі та у Білому Домі створює для АБН надію, що цей закон уже скоро стане фундаментом для практичної визвольної політики Заходу супроти совето-російської колоніальної імперії.

З наміром загальмувати пропагандивний наступ Москви проти Заходу, АБН пропонує демократичним державам запропонувати ООН резолюцію, що в її наслідок національно-визвольні рухи поневолених народів мали б бути визнані як дійсні репрезентанти політичної волі та політичного стремління своїх народів.

АБН закликає вільні народи світу припинити усяку фінансову допомогу, постачання збіжжя та технології для СРСР і його сателітів, бо ця допомога допроваджує тільки до розбудови російського мілітарного та індустріального комплексу. Тим Захід причиняється безпосередньо до зміцнення російського експансивного воєнного апарату та до московської політики національного поневолення.

АБН засуджує невгамовану російсько-комуністичну практику народобивства, що ми сьогодні бачимо в Афганістані, В'єтнамі та Камбоджі, або так, як вона була проведена 1932-33 в Україні, коли 7 мільйонів людей стали жертвою голодомору, що його штучно створила Москва.

Ми апелюємо до західних демократій скликати міжнародний судовий трибунал, щоби прослідити, задокументувати та засудити цей пляновий морд Москви.

АБН засуджує вжиття російської хемічної, бактеріологічної та іншого роду зброї в Афганістані та апелює до вільних народів світу, щоб вони підтримали героїчних афганців у їхній визволь-

ній боротьбі проти російських окупантів — мілітарною, медичною та всякою іншою потрібною допомогою.

Ми виявляємо наше обурення з приводу вбивства 269 пасажирів південнокорейського літака, що його у варварський спосіб доконала Росія. Як свого роду часткове відшкодування за жертви цього свавільного злочину вільні народи світу рішуче повинні вимагати від Кремлю, щоб він звільнив з російських тюрем і концтаборів усіх політичних в'язнів та в'язнів за віру поневолених народів.

АБН уважає, що пацифістичний «рух за мир» впровадив у блуд численних ідеалістів, який фактично є підтримуваний Москвою і служить цілям Москви.

АБН висловлює урядам США та Франції своє глибоке співчуття з приводу брутального акту терору у Ливані, що його жертвами стали американські та французькі вояки, що стояли на сторожі миру.

У зв'язку з цим ми закликаємо усі свободолюбні народи здемаскувати та засудити Москву, як центр світового тероризму.

АБН вітає спільну акцію США та східнокарибських держав в обороні національної незалежності та демократичних свобод Гренади. Москва та її сателіт Куба є постійною загрозою для національних та людських прав не лише в Гренаді, але й у всіх вільних країнах у Карібіці та в Латинській Америці. Кожна вільна нація не тільки має право, але й категоричне зобов'язання обороняти свою свободу, коли це потрібно й військовими засобами. Поневолені большевизмом народи вітали б усяку допомогу, навіть мілітарну для підтримки їхньої боротьби за національну незалежність.

Світ пересичений конфліктами. Причини й саме джерело цих конфліктів треба шукати в існуванні російської колоніальної імперії. Усі регіональні сутички національної, соціальної чи релігійної природи можна налагодити лише під умовою, що російська колоніальна імперія комуністична система будуть знищені. Експансіонізм та імперіялістична агресія Росії у вільному світі, що їх проводить різними засобами з мілітарними включно, унеможливають мирно та справедливо налагодити всі національні та соціальні конфлікти.

Мир можна досягнути лише шляхом визволення поневолених народів!

Свобода народам! Свобода людині!

Роман РАХМАННИЙ

ДЕРЖАВНИЦЬКА СЛАВА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

(Продовження, 2)

V. РЕВОЛЮЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРЕДУМОВА УСПІХУ

Хто уважно вивчав історію повстанських рухів та всі революційно-визвольні спроби будь-якої нації скинути ярмо зовнішнього чи внутрішнього окупанта силою своєї «повстанської армії», той знає: що жодна повстанська сила не втримається без допомоги народніх мас. Адже їй треба не тільки сміливців, які поповняли б проріджені лави повстанських відділів, але й треба постійного постачання, без якого навіть найхоробріша військова частина деморалізується і розлетиться або перетвориться у грабіжницьку банду.

Знаємо розмах і занепад повстанських груп під проводом всіляких отаманів на території України 1918 і 1919 років, коли існувала законна українська державна влада і її збройні сили в конституційній структурі Української Народної Республіки. Не маючи ідейного персоналу і позбавлені одного організаційного керівництва, ті повстанські відділи, частини й «армії» (Григоріїва, Зеленого) деморалізувалися, політично блукали за уявними вітряками, часто-густо допомагали московським наїзникам і врешті розпилилися в народній гушці. Не бракувало серед них бандитизму, що проявився у своїй найбільш організованій формі у т. зв. армії батька Махна, анархіста і злочинного коляборанта Москви.

Партизанський чи повстанський рух, охрещений істориками, як «отаманщина», головною мірою спричинився до військових невдач УНР та до політичної й економічної анархії на тогочасній українській державній території. Одначе, головна причина тієї анархії була не в тих людях, бо вони були такі, яких виростила царсько-російська тюрма народів. Після її розвалу, їм до рук попала всіляка зброя і вони застосували її так, як вживає її дикун у джунглях: вони воювали з усіми проти всіх.

Цю розбурхану революційними струсами енергію народніх мас повинна була загнuzдати і скерувати у державницькому напрямку політична організація українських державотворчих елементів. Тим часом її не було. Щоправда, були численні партії, що склалися переважно з групок інтелігентів без масового членства; партії, що свої уявні партійні інтереси ставили вище за негайну потребу організації оборони своєї країни проти зовнішньої агресії; партії, що не додавали нічого конструктивного до будівництва державного апарату, адміністрації, економіки й мобілізації сил, а

навпаки: вони своїми доктринерськими вимогами до уряду підкопували його спроможність ефективно діяти. В ім'я абсолютної демократії та своїх соціально-ідеологічних претенсій, усі тогочасні українські партії буквально руйнували українську державу. Ця держава трималася при житті зусиллями вояцтва та ідейних цивільних діячів, а партійці шукали за українською утопією на чужині.

Ні, не тому, що вони були соціалістичні чи фанатично демократичні, але тому, що це були типові інтелігентські кліки всеросійського підґрунтя з великою домішкою анархізму в своїй психіці. Вони не думали про те, що, напр., британський парламент під час війни не переривав своїх сесій ані на один день, уряд постійно звітував йому про своє воєнне діловодство, але жодна партія не відтягнула своїх послів з парламенту, коли не погоджувалася з політикою уряду або якщо її вимог не задовольнила Рада національної оборони. Справжня демократія — це не анархія, а навпаки: вміння обмежити свої прагнення, шанувати волю більшості і, знайшовшись у меншості, як лояльна опозиція підперти її зусилля у час, коли йдеться про національну оборону, коли життя нації загрожене.

Принцип національного обов'язку

Організація Українських Націоналістів з перших днів свого існування зосередила свою увагу на виховання свого членства саме в дусі всенационального почуття обов'язку, мобілізації всіх сил і політично-партійної самодисципліни. Готуючи свої військові кадри — психологічно і на ділі всілякими військовими вишколами — керівники ОУН відверто прирікали собі й народові, що у пригожий революційно-визвольний час вони ніяк не дозволять на розпорошення народніх сил в ім'я доктринерських групок та отаманської солдатеки.

Українська Повстанська Армія виникла, розвинулася, зміцніла і з великим успіхом воювала понад десять років саме завдяки застосуванню того принципу «національної мобілізації та самодисципліни». Свій принцип революційна ОУН здійснювала послідовно з першого дня проголошення і діяння самостійницького уряду у Львові (30 червня 1941 року). Тоді нікого з українських патріотів не відкинено від участі у правлінні, адміністрації та військовій підготовці, а навпаки — застосовано принцип мобілізації національних сил у кожному аспекті і тільки ворожий німецький удар по тому правлінню і по революційній ОУН сповільнив той процес.

Але не припинив його, як це з'ясовано раніше. Революційна ОУН своїми зменшеними (в наслідок арештів) кадрами підготувала військову базу і створила свої власні збройні відділи, спершу, переважно зі своїх членів та прихильників. Ці військові кадри —

в міру охоплювання нових теренів України — могли вже сприйняти нечленів ОУН і по-військовому виховати їх на воїнів Української Держави, а не солдатів якоїсь партії. Саме члени ОУН найпильніше дбали про те, щоб УПА мала *всеукраїнський* характер і щоб воювала за *всеукраїнські*, а не партикулярні цілі.

Національне горнило

Кадрова структура УПА, діючи немов регулярна армія країни, легко справилася з отаманськими відруками на південному Поліссі, де в складних умовах суперечних сил (німців, советоросіян, поляків) могла виникнути нова махнівщина навіть без такого талановитого коменданта, як Махно чи Григоріїв у 1919 році. Кадрова структура УПА була спроможна сприйняти в себе і переварити у своєму горнилі різноманітні елементи українського населення: людей відмінних політичних і церковно-релігійних переконань, багатьох українців, що пройшли вишкіл у ворожих арміях — у польській, угорській, чехо-словацькій, а дехто у совето-російській. Успішно інтегрувалися в УПА відділи допоміжної поліції, бо це був ідейний український елемент, що під прикриттям поліційного мундиру шукав за зброєю для використання її проти наїзника. Подібно легко в структуру УПА влилися окремі вояки й цілі відділи «Дивізії Галичина», бо їхній психологічно-національний склад був на тому самому рівні, що й вояцтва УПА. Хто зі старшин УГА та дійової Армії УНР мав відвагу й почуття вояцького обов'язку і, не зважаючи на свій вік, приєднався до УПА, той знаходив там щиру зустріч з боку керівників УПА й ОУН і зайняв керівну позицію в тій чи іншій частині.

Але кадрова структура УПА в її початках та в силі її розвитку могла існувати й діяти лише завдяки існуванню і справному діянню мережі революційної ОУН з її окремим керівництвом. Це ОУН утримувала постійний, живий зв'язок між військовими відділами УПА і населенням. Народні маси були тією «водою», в якій могла жити і плавати «риба» — УПА. Без тієї «води» вона згинула б — з браку постачання й охотників, а між тим її дії також були б обмежені браком інформації про ворога і браком доступу до свого народу. Мотором, що зрушував народні маси і не дозволяв тій «живій воді» застоюватися і затхнути, була саме революційна ОУН.

Хребет і нервна система

А втім, від самого початку до 1954 року на всіх важливіших і ключевих позиціях структури УПА були члени ОУН. Вони, разом з нижчим персоналом, становили хребет і нервну систему всього українського революційно-визвольного руху. А він складався з мережі ОУН (з власною пірамідалною структурою) — як революційно-політичної організації, з УПА — як збройної сили, та

УГВР — як всенародного політичного керівництва. Але й те верховне керівництво ініціювали, організували й особисто становили переважно члени ОУН з ген. Тарасом Чупринкою на чолі всіх трьох крайових формацій.

Завдяки тому, що в роки 1942-1952 на українських землях діяла революційно-визвольна організація з максимальними українськими вимогами (на базі актів 22 січня 1918 і 1919), непохитно вірна принципів «національної мобілізації та самодисципліни», енергія українських народніх мас у тогочасних розмірах й умовах не розпорошилася, не анархізувалася, але навпаки: влилася в одне національно-визвольне українське русло. Ось чому повстанська боротьба проти московської надпотуги і її союзників протривала понад десять років без ніякої допомоги будь-якої чужоземної сили.

Це великий успіх ідейного членства революційної ОУН та її керівників. Можна тільки жалкувати, що голова УНРеспубліки сл. п. Симон Петлюра не мав підтримки такої політичної організації в 1919 році; бо якщо б вона тоді там існувала, то при його державницькій цілеспрямованості українська самостійна держава була б збереглася всупереч усім ворогам.

Досвід двох поколінь українських патріотів унаочнився зокрема у сорокаріччя УПА і він буде цінний для наших нащадків, якщо ми його їм передамо.

VI. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР І ДОСЯГНЕННЯ УПА

Один із конструктивніших наслідків святкування 40-річчя УПА протягом 1982 року проявився майже всенароднім визнанням всеукраїнського характеру УПА та її справді героїчних досягнень.

В окупованій Україні тільки примусові вислужники чужоземної влади і злочинні колаборанти Москви продовжують плямувати цю армію ідейних українських селян, робітників та інтелігентів, що жертвою свого життя і майна підняли зброю проти двох тоталітарних імперій — німецької та російської. Пересічні українці й українки з притаєним подивом передають своїм нащадкам розповіді про тих своїх земляків, що перемогли найбільше лихо поневолених народів у Сов. Союзі — страх перед силою Москви.

У розсіянні по всіх країнах на п'ятих континентах українські емігранти та їхні нащадки великою більшістю визнають УПА, як найпереконливіший (після 1922 року) доказ прагнення українського народу відновити свою «самостійну, суверенну, ні від кого незалежну державу». Тільки деякі партійці та невдачники, що не спромоглися на подібне зусилля в Україні, далі продовжують підкопувати авторитет незалежної української збройної сили: в ім'я уявних інтересів своєї групи або в ім'я інтересів своїх родичів, які в окупованій Україні займають якісь чиновницькі пости.

З уваги на це постійна боротьба за родовід, честь і славу УПА живим і друкованим словом не сміє в нас послабнути ні на мить;

адже навіть цінні метали втрачають свій блиск, якщо занедбати їх. А що говорити про людську пам'ять, яку пробують затьмарити численні вороги української державницької справи.

Тому варто присвятити декілька думок питанню «всеукраїнського характеру УПА», якого побіжно торкалися всі автори статей і доповідей з приводу цього славетного сорокріччя. Найчастіше підкреслювали вони обставину, що, мовляв, у бойових частинах УПА були не тільки члени і прихильники революційної ОУН, але й також старшини й вояки з кол. армії УНР та навіть «вояки і старшини советської армії», що вирвалися з німецького полону і приєдналися до збройних відділів революційної ОУН. Це мав би бути найпереконливіший доказ загально-українського характеру УПА.

Звичайно, тих даних ніхто не заперечує, бо провід і вся мережа революційної ОУН в роки 1941-1943 наполегливо шукали за такими військовиками і намагалися приєднати їх до всеукраїнської справи. Але свої збройні відділи революційна ОУН організувала на почутті загальнонаціонального обов'язку свідомих свого українства одиниць, а не на тому, з якої області вони виводили свій рід або в якій чужинецькій формації вони вишколювалися.

Всупереч усім чужинцям

Регіоналізм все ще покутує в думках багатьох вільних українців, що далі вважають: оскільки в якійсь політичній групі чи в збройному відділі немає людини з Києва, з Полтавщини, Кривоїріжжя чи Херсонщини, то ця група чи той відділ не може мати всеукраїнського характеру. Так немов би добру страву не годиться звати стравою, якщо її не приперчити заморським перцем.

Тим часом національне усвідомлення своєї державницької справи і готовність боротися за всеукраїнські ідеали, а не партійність чи регіональність визначають всеукраїнський характер відділів. Перші збройні відділи на Поліссі й Волині склалися майже виключно з мешканців західньоукраїнських земель. Були серед них і люди з військовим вишколом. Одні, наприклад, з польської армії, інші з німецької тощо. Однак це не значить, що польська армія чи німецька причинилася до постання УПА. Навпаки: польська влада пляново виключала українців від старшинських курсів. Через ту перешкоду проскочили тільки нечисленні одиниці, між ними Роман Шухевич, Сергій Качинський (Остап), Юрій Лопатинський (Калина) та інші, що основні знання військового діла придбали всупереч ворогам-чужинцям.

Те саме треба сказати і про інші регулярні армії. Ані німці, ані совето-росіяни, чи навіть чехи не мали наміру вишколити своїх громадян українського роду на майбутніх повстанців в Україні. Навпаки, вся ідеологічно-політична індоктринація в червоній армії була і є спрямована на виключення такої можливості, як

боротьба українців за незалежну українську державу. УПА не завдячує нічого чужоземним збройним силам, бо вони вишколювали новобранців з України для своїх цілей — для оборони й розширення території своїх держав та імперій.

Почуття національного обов'язку

Хто з таких українців, вишколених у цих чужинецьких збройних силах, спромігся вирватись із туману чужоземної ідеології та позбутися почуття рабської приналежності до даної чужої держави і приєднався до революційно-визвольного руху ОУН-УПА, тсй заслуговує на щире слово похвали. Все ж таки і такий крок даної української людини був тільки виконанням свого національного обов'язку супроти свого народу, а не якимось спеціальним героїзмом. Чому? .. Бо члени революційної ОУН і пересічні охотники, які не пройшли жодної чужоземної муштри (а такі становили більшість в обох формаціях), також вважали такий свій крок тільки виконанням свого національного обов'язку згідно із заповідями Тараса Шевченка, Івана Франка й Лесі Українки.

Підкреслювання обставин, що хтось із старшин УПА отримав свій вишкіл у такій чи іншій чужоземній армії, звучить неначе похвала тим арміям. Це звичайно зневажає честь усіх тих революціонерів і повстанців, які з юности заперечували чужинецьку владу на території України, здерли чужинецькі відзнаки не лише зі своїх чужинних мундирів, але й зі своїх душ, та збільшили собою лави борців за повалення тієї влади і відновлення української.

Якщо колишня примусова приналежність до червоної армії деяких старшин УПА мала б доказувати «всеукраїнськість УПА», то це зневага для кол. старшин Дійової Армії УНР та УГА, які, не зважаючи на свій вік, приєдналися до УПА і ще раз доказали, що вони — воїни української держави, а не колишні примусові новобранці. Однак і їхня участь в УПА не може бути ознакою «всеукраїнства УПА», бо ця всеукраїнськість визначається чимось іншим, ніж регіоналізм, вишкільне минуле чи пов'язаність з такою чи іншою емігрантською групою.

Всеукраїнськість запорізького козацтва історично визначилась не тим, хто і звідки приходив і в якій формації навчився орудувати зброєю, але виразною українською ідеологією боротьби за українські національно-релігійні, національно-соціальні та державницькі права українського народу.

Всі українці рівноправні

Всеукраїнський характер УПА визначився не так участю в ній українців та українок з багатьох районів, областей і вишкільних формацій, як радше *самостійницьким і державницьким* спряму-

ванням тих осіб. Що УПА складалася переважно з волиняків, надбужанців, поліщуків, галичан, бойків, лемків, гуцулів, закарпатців і буковинців, то це тільки наслідок геополітичних умов. Якщо б тоді були інші умови (специфічна географія України, пересування фронтів і німецький терор звужували організаційну базу УПА!), то українські повстанці знайшли б щирі підтримку також від мешканців інших земель, а зокрема Чернігівщини і Лівобережжя. А втім, навіть якщо б УПА складалася тільки з лемків або із самих волиняків, то вона була б *всеукраїнською армією*, а не партійно-регіональною.

Бо політична і суспільно-економічна програма УПА, обґрунтована головно авторами середовища революційної ОУН і доведена до відома населення переважно людьми мережі тієї ж ОУН, була прийнятна для всіх прошарків українського населення. Готовість своїм життям обороняти цю програму проти двох наїзників на Україні переконала те населення, що УПА як збройна сила, а революційна ОУН — як політичний двигун тієї щироукраїнської військової формації, воюють не за особисті ані не за групові інтереси, а тільки за *право всього українського населення правити собою по своїй волі у своїй суверенній державі*.

Це виразно говорить про ідейно-політичну, організаційно-військову та інформаційну високоякісність усієї триєдиної структури українського визвольного руху в роки 1942–1952. Ось чому тієї структури, а зокрема УПА, пощастило без ніякої чужоземної допомоги перетривати одне десятиріччя у відкритій збройно-політичній боротьбі проти Росії та її союзників. Зважитися на таку боротьбу і проводити її — дуже тяжко, але ще тяжче здобути для тієї боротьби підтримку значної частини народніх мас на тривалий час.

УПА досягла цього у найнесприятливіших геополітичних умовах та в непригожій міжнародній обстановці, бо її характер був всеукраїнський в кожному аспекті її формування й цілеспрямованості та ґрунтувався на почутті рівновартності всіх українців із кожної української землі.

VII. РЕВОЛЮЦІЙНО-ВИЗВОЛЬНА СПАДЩИНА УПА

Розвинувши і вдосконаливши свою організаційно-військову структуру в 1942–44 роки, Українська Повстанська Армія перетворилася з окремих регіональних військових з'єднань у справжню революційну армію — в окремий від широкорозгалуженої мережі революційної ОУН збройний організм. Подібно, як регулярна армія нормальної держави має на меті охороняти конституцію і цілість своєї країни, так і УПА мала завдання охороняти революційну конституцію революційної України (себто: основний закон УТВР з липня 1944 року) та її населення перед окупантами

української території. В цілому, ішлося про те, щоб ті окупанти не зажилися на загарбаних українських землях і щоб не придбали права на володіння ними в силу задавненого завоювання.

Підкреслена революційність УПА має не тільки значення фрази. Це чесне звання, на яке УПА заслужила собі своїми збройними операціями, своєю політично-військовою теорією і психологічним складом свого вояцтва. Про революцію в ідеалізованих формах і про її потребу зокрема в Україні говорили й писали багато, з 1917 року почавши, але мало-хто на ділі проводив її тоді й опісля в Україні. А сьогодні на еміграції навіть декотрі колишні революціонери переставили свою стрілочку на еволюційні рейки. Вояцтво УПА, з допомогою революційної ОУН, на ділі творило революційну обстановку.

Характер, спосіб постанови, тактика і стратегія військових дій УПА мали повстансько-революційні властивості, що характеризують кожну справжню народну армію. В структурі та військових операціях УПАрмії знайшла своє втілення українська націоналістична військова доктрина, над проблемами якої замислювалися і над розв'язкою яких працювали такі військовики ОУН, як М. Гузар-Колодзінський, Р. Щука-Шухевич, В. Шелест-Сидор, С. Остап-Качинський та інші. У своїх міркуваннях і діях вони, звичайно, використали досвід регулярних армій УНРеспубліки та партизансько-повстанського руху на території України й інших країн, охоплених у той час революцією. Не без впливу на їх думку були праці ген. Марка Безручка, одного з кращих генералів гол. отамана Симона Петлюри.

Психологічна настанова вояцтва УПА була революційна з першого рішення даного українця: зірвати з примирливим підходом свого суспільства до безпосереднього окупанта і в збройному відділі шукати для себе місце в бою за відновлену українську державність — відновлену революційним актом 30 червня 1941. І кожен вояк УПА, рано чи пізно, усвідомлював революційну тактику своєї армії: перетворити Україну в незліченну кількість фронтів для окупанта й не дозволити його суспільним і політичним установам вкоренитися в українському суспільстві.

Очищення вогнем

А це означало також відроджувати духа опору в самій українській нації та ліквідувати наслідки вікового поневолення України росіянами — білими й червоними. Саме революційно-військовими операціями проти ворога на території України можна випалити оте рабське почуття залежності побутово-культурницького українства від росіян-державників й імперіялістів. Щоб згоріло в українських душах те, що — згідно з його власним щирим свідченням — «згоріло в домі» М. Грушевського 1918 року в наслідок гарматного обстрілу Києва під час наступу банд Муравйова: наївна віра

українських інтелігентів й інтелектуалів у можливість спільності визвольних інтересів українців та росіян ліберально-лівого напрямку.

Сама ідея самостійної соборної української держави являє собою революційну концепцію — перебудови східної Європи не шляхом переговорів і домовлень, але шляхом революційних дійнь поневолених народів, — писав у підпіллі керівний діяч ОУН, УПА й УГВР майор Петро Полтава. І він, як другий складник революційності українського націоналізму — а далі й УПА — ставить »боротьбу за відродження духовости українського народу« й перетворення його у »вільного господаря на своїй землі«, з »психікою фанатичного борця за справу самостійної України...«

Цим заторкнено питання спадщини УПА, спадщини революційно-визвольного характеру. Якщо б УПА мала на меті тільки деякий час ставити збройний опір наїзникам, завдати їм тяжких втрат у людях і в матеріалі та здобути певну вояцьку славу, то УПА ледве чи відрізнялася б від своїх попередників бунтарів, партизан, повстанців чи й навіть від боями знеможених армій УНР, що обороняли територію й державну українську конституційну владу. Але УПА — збірно (в цілій своїй організаційно-військовій структурі) та індивідуально (в кожному воякові) намірялася революційними методами поборювати окупантів і водночас із мас мирного люду — нащадка дулібів — створити свідому своїх прагнень і цілей українську націю, рівновартної з іншими націями на будь-якому континенті.

Власним шляхом

А це означає: революційне відокремлення українців від будь-яких »традиційних« пов'язань з дотеперішніми панівними націями (поляками, росіянами, угорцями, німцями та іншими) і ставлення української державницької справи самотужки без страху, що, мовляв, українці будуть ізольовані і власними силами не здобудуть нічого.

Успішність і людську гідність революційного поступування членів революційної ОУН і УПА хоч-не-хоч мусів схвально відмітити навіть А. Солженіцин, коли він описував неймовірно низький рівень людських взаємовідносин у концтаборах ГУЛагу. Там російська влада правила через донощиків і злочинців. Щойно коли в ті концтабори прибули полонені вояки УПА й бойовики ОУН — здорові духом і тілом борці з українських лісів, тоді в таборах атмосфера змінилася докорінно. Українські патріоти-державники не дозволили злочинцям і донощикам тероризувати себе і викоринили ту погань, виплекану російською державною традицією. Не тільки українські, але й також в'язні інших національностей частинно відзискали людську гідність. Тоді можна було поста-

вити большевицькій владі опір у формі страйків, що здивували Захід.

І ще один зразок самостійницького підходу до власної справи. Коли в'язні російського роду й русифіковані етніки, вподобавши українську організованість, запропонували влаштувати «всесоюзний страйк», себто під одним знаменем «советських в'язнів», українці відмовилися. Вони не хотіли, щоб у конфлікті з московською владою українське зусилля й українська кров, пролита в тому конфлікті, знову йшли на «спільний» рахунок. Бо цим т. зв. спільним капіталом для своїх цілей знову покористуються лише росіяни: українська проблема загубилася б у всеросійській справі.

Таким чином навіть у системі ГУЛагу українське питання висунено перед очі ув'язнених національностей самотужки і цим усьому світові й самим росіянам доведено до відома: повалення большевицької тюрми народів було і далі є в інтересах усіх народів СРСР, але боротися за своє визволення з тієї тюрми мусить кожен народ окремо з власної політично-державницької платформи. В тому числі також росіяни, які не сміють далі чужими руками — а зокрема українськими валити стару Росію і будувати нову, ще могутнішу «тюрму народів». Тому також від росіян вимагається негайної революційної активності, а не самих лише інтелігентських дебат про те, як би то зручніше реформувати Советський Союз і зберегти в ньому всі поневолені народи, тільки на певному «вищому рівні» російського рабства.

Теоретик і практик революційно-визвольної боротьби УПА майор П. Полтава ще 1946 року формулював цей аспект українського народовладного націоналізму: радикальність і силові засоби в боротьбі за УССДержаву при якнайбільш масовому характері тієї боротьби всупереч усім законам окупантської державної влади і її теророві.

Маючи проти себе всеросійську армію, всеросійську поліцію з усіма її тюрмами й концтаборами та поборюючи всеросійську («союзн») адміністрацію протягом восьми років, УПА зберегла і нам передала своє розуміння української проблеми: український народ — це жертва експансії російської нації, яка не хоче залишити України поза кордонами своєї великодержави.

Поставити край цій експансії Москви можна тільки революційною збройною силою й революційними методами, що не тільки підкопали б імперію, але й також переродили б український народ у державницьку націю. Всі інші заходи — це тактика й тимчасові прийоми для того, щоб влегшити досягнення головних стратегічних цілей. Документальні матеріали публіцистів ОУН і УПА та всі звіти й описи боїв на території України 1942-1952 рр. постачають багато доказів на це і спонукують кожного читача обміркувати їх та свої думки завершити розсудливими висновками.

VIII. ДЕРЖАВНИЦЬКА СПАДЩИНА УПА

Може воно й так, але... — скаже скептичний читач, а такі читачі на щастя є, бо вони своїми завваженнями спонукують нас ґрунтовно розглядати українські питання і по-новому обороняти їхню суть, — скажимо, що УПА справді має ті всі властивості та досягла певних короткотривалих успіхів; але якою ціною вона окупила їх та які далекосяжні конкретні наслідки тієї кривавої жертви українського народу?

Гідність у безвихідді

Насамперед, втрат у людях, що їх зазнав український народ у наслідок дій УПА, точно визначити не можливо; але вони мабуть не перевищують десяти тисяч вояків та бойовиків, поляглих у боях або розстріляних у полоні. Закатованих у советоросійських тюрмах і замучених у концтаборах архіпелагу ГУЛагу не враховую, бо це жертви, що їх зазнав би український народ навіть без збройно-політичного опору. Відомо бо, що українські літератори, письменники та взагалі інтелігенти наприкінці 1920 років не ставили опору совето-російській владі, але їх тоді розстрілювано і замучувано на каторзі... Так само українські селяни не робили збройного ані будь-якого іншого опору, однак їх принаймні вісім мільйонів Москва заголодила на смерть на переломі 1932-33 років.

Втрати УПА можна б порівняти із загибеллю однієї комплектної армійської дивізії будь-якої країни в одній з більших оточувальних битв. Українців у совето-російських збройних силах загинуло близько два мільйони вояків... а скільки цивільних?.. Понад сім мільйонів! Їхня загибель не дала Україні нічого, а тільки ґарантувала перемогу Москві...

Тим часом самопожертва вояків і воявниць УПА та бойовиків і членів мережі ОУН має практичне значення для української державности та для окремих людей українського роду.

Поперше, є аспект особистої гідности людини, яка воліє згинутися навстоячки і не коритися наїзникові на колінах... Подруге, діяч чинник безвихіддя для багатьох людей наприкінці Другої світової війни. Вони знаходилися у безвихідній ситуації... або вважали її безвихідною. Вони не могли погодитися з думкою про залишення своєї рідної землі, а підкоритися наїзникові та йти воювати за його імперіальні інтереси вони не хотіли... Також іншої можливости вони не приймали, бо це був шлях тюрем і заслання, тяжкої роботи на будівництвах пірамід сучасних московських фараонів. Тому вони добровільно — разом з усім ідейно унапрямолючим елементом революційної ОУН та УПА! — вибрали шлях української честі: *активного опору наїзникові*.

Державницькі мотиви

У скрутній ситуації безвихіддя багато українців зробили це гідне рішення. Але, якими ж мотивами керувався той «унапрямлюючий елемент»?.. Адже не самим прагненням «згинати в боротьбі» та не почуттям безвихіддя... Ясно, що ні. Керівники ОУН і командувачі УПА на різних щаблях своїх структур — разом з більшістю вояцтва і бойовиків — проводили свої збройні й політичні дії з думкою про близькі й далекі національні цілі: щоб завдати ворогові якнайбільших втрат і захитати його самовпевненість щодо свого володіння Україною...; щоб дестабілізувати окупантський режим під совето-російською і комуно-польською владою...; щоб примусити наїзника до поступок на користь українського народу навіть у межах фіктивної республіки з назвою УССР...; щоб зрушити українські народні маси з отупіння, в яке загнала їх московська влада своїм терором і пропагандою...; щоб привернути увагу чужоземних державних діячів до України і спонукати їх переглянути свої погляди на українське питання взагалі.

Залишаючи на боці короткотермінові цілі і навіть довготермінове прагнення визвольного руху переродити весь свій народ революційним способом, треба тут підкреслити, що весь український визвольний рух в роки 1941-1951 мав на меті насамперед головну далекосяжну мету, а саме: *відновити в українському народі історичну пам'ять про своє право на власну самостійну соборну державу і, водночас, відсвіжити в міжнародній юриспруденції законні претенсії українського народу на державне самоуправління на своїй історичній території.*

Сучасна українська держава під видом другої Української Народної Республіки (від грудня 1918 до березня 1921 року), як підмет міжнародного права не зникла немов торішний сніг усупереч московсько-варшавському договору в м. Рига. Держава не зникає автоматично в наслідок окуповання її території сусідною державою. Агресія (а її допустилася Москва супроти України двічі: в січні 1918 і в січні 1919 року) розглядається всіми юристами й державами, як злочин проти міжнародного права й організованого людства... Екзильні уряди можуть існувати і не втратити своїх легітимних претенсій доти, доки на території їхньої країни є для них підтримка і доки їхній народ не прийме чужоземного володіння та його установ за свої.

Однаке, якщо народ у своїх активніших прошарках не буде ставити опору наїзникові, якщо народ добровільно прийме культурно-соціальні та політично-державні установи наїзника, як свої, якщо той народ у всіх своїх прошарках просякне чужинецьким духом і матеріалізмом, тоді його право на власну державність помалу вигасає... Зовнішній світ тоді виправдано трактує такий народ тільки як безформну етнічну масу, для якої вистачає фолкльорного кольориту й кулінарно-розважальних виявів своєї само-

бутности в державній структурі наїзника. А він перестає бути насильником-окупантом, а в оцінці міжнародного права набуває ім'я легітимного власника завоюваної території й народу шляхом проживання і задавнення.

Позиція володіючого даною територією завжди сильніша (в праві) від позиції справжнього її власника, що тепер не має наочних дійових доказів свого «власництва». Тим доказом може бути тільки культурно-суспільний, економічно-політичний та збройний опір. Якщо такий опір є, тоді право поневоленого народу на свою державність не задавниться і наїзник мусить одного дня (кажуть юристи) поступитися: «відновити попередній стан на даній території, який існував до часу завоювання її чужоземною силою».

Переконливий доказ

УПА своїм збройно-політичним опором у тісній співдії з революційною ОУН саме дала такий *незаперечний* доказ, що відзначався не тільки своєю силою і напругою національних ресурсів (людських і матеріальних), але й також своїм небуденно довгим триванням. Тому Москва, навіть користуючись маріонетковим київським урядом-підтакувачем, не може вважати себе справжнім господарем України, бо совето-російська влада в Україні не задалася, український народ не втратив своїх претенсій на володіння собою у своїй самостійній державі. Росія далі залишилася наїзником — агресором, злочинцем, що порушив державну суверенність свого сусіда України і мусить врешті колись «відновити попередній стан, що існував на її території до часу московської агресії».

Боротьба з двох баз

Читає, звичайно, зробить висновок: значить Екзильний уряд УНР завдяки революційній ОУН і УПА отримав «продовжений термін свого існування», як прапороносця української республіканської державности у вільному світі... навіть хоча той центр не організував тієї революційно-визвольної боротьби в Україні під час Другої світової війни...

Суворо юридично беручи, то так воно і є: Екзильний уряд державного Центру УНР залишився б офіційним прапороносцем Другої УНРеспубліки тільки символічно і то лише в особах живих діячів того Центру, якщо б в Україні не було під час і після Другої світової війни збройного й політичного руху опору на базі Актів 22 січня 1918 і 1919 рр. Оскільки проголошення самостійницького уряду у Львові 30 червня 1941 року і поступове творення повстанської збройної сили на оборону тієї нової української державности органічно пов'язується з тими актами, то і Державний Центр УНР, посередньо, придбав нові життєві соки в державно-

юридичному значенні. Але той центр втратив би своє відновлене право, якщо б його захопили прихильники визнання УССР, як «справжньої держави».

На щастя, керівні діячі Державного Центру УНР в Екзилі навколо особи през. М. Лівіцького непохитно стоять за Січневі Акти і не дозволяють компромісникам звести політичну українську громадськість на шлях до колоніальної області, що зветься УССР. Таким чином є принципова і дійова можливість оборони української державницької справи на міжнародному форумі з двох співдіючих політичних баз: давньої — УНР, і нової — революційної державности 1941 року з її дійовими установами: ОУНР та УГВР.

Їхня легітимність добре обґрунтована збройно-політичною боротьбою УПА на бойовищах України та в тюрмах і концтаборах Росії. Культурницький резистанс 1960 і 1970 років в Україні тільки доповнив цю боротьбу новими аспектами в нових умовах.

(Продовження буде)

Промовляє на тлі хору президент АБН дост. Ярослав Стецько, побіч нього п. Милайло Харук, а даліше п. Степан Замулінський — диригент хору.
(До репортажу з Брадфорду, див. стор. 23)

Проф. д-р Юрій БОЙКО

»У СЯЙВІ НАШОГО КИЄВА«

«Стаття »У сяйві нашого Києва«, що її оце публікуємо в порозумінні з Автором, навітмує працю наших революційних братів у столичному Києві. Визначніші з поміж них (О. Ольжич, О. Теліга, М. Сціборський) загинули від куль німецьких загарбників або московсько-большевицьких скритовбивців. Ця стаття — це передрук одного розділу з призабутої книги того ж Автора під такою назвою, як стаття, що вийшла друком у 1955 р. — Редакція

*

В еміграційній дійсності не раз губиться відчуття реальної України. Що там? Як там? Ці питання багатьом із нас не дають спокою. Здала спостерігаємо політику большевиків, бачимо, як вона послідовно й постійно мобілізує всю свою державну машину на знищення української духовости, і не в одного з нас напрошується питання: чи надовго вистачить сили в нашому народі боронити своє ество і наскільки ще жевріє в його нутрі свідомість власних державницьких цілей?

У пошуках відповіді на це питання забуваємо не раз належно зважити, що дали українському народові, визріванню його національної свідомости, роки війни.

А вони дали дуже багато. Чимало такого, що окупантові годі витравити з пам'яті. Незабутні події 1941 р., навальний духовий штурм, що його перевів український націоналізм по всій Наддніпрянщині, ніколи не забудеться. Зерна державницького думання, кинуті тоді в український ґрунт, окроплені кров'ю самих сівачів, дають такі паростки, що їх не викорінити ворогові.

Перед нами вже трохи пожовклі листки київської газети, «Українського Слова». Ось він — Київ — року Божого 1941. В руїнах, які ще димляться. В пожежах, які щоночі спалахують, серед мін, що й далі вибухають. Страждений Київ з братськими могилами тисяч замордованих, що їх большевики постріляли перед утечею і ледве прикрили землею під Броварами. Тужний від горя, яке вщерть переповнило його, Київ, але який же й радісний у сподіванні нових днів. Людям, що не уявляли тваринного обличчя націонал-соціалізму, здавалося, що це прийшло наразі визволення, їм ввижалося, що »будучина виглядає на кожному кроці, як весняна трава з-під каменя«. Це були радісні хвилини надії, коли й тополі на Шевченківському бульварі своїм спадаючим листом шелестіли шовково таємничо про соняшне завтра. І хоч на дні душі клубочилося іще страждання, хоч під очима лежали синці, все ж таки серце вже розпливалося назустріч прийдешньому, й на сторінках «Українського Слова» появлялися надхнені, мов »Патетична соната« Бетговена, рядки: »Стоїть мій Київ, мов у вимачу двох голубих крил — Дніпро і небо. І вулиці, визолочені сонцем, сповнені лудським гомоном, сміхом«.

Організація Українських Націоналістів знала, що це радість хвилинка, що попереду важкі бої з новим окупантом. Використати пер-

ший момент загального хаосу, схопити в українські руки стерно суспільно-громадського, культурного, господарського життя, організувати опінію і на цій широкій базі постати перед новим окупантом в образі сили з якою хоч-не-хоч треба рахуватися — такий був плян. І ще тоді, коли на вулицях міста вирували останні бойові салви, коли в паніці виносилися з нього останні авто НКВД, в місті вже діяли не легально прибулі українські націоналісти.

Збудити українську суспільну думку — це перше завдання. І тому відразу появляється «Українське Слово», перенесене сюди з Житомира. Перше його число, видане «гутенбергівським» способом, лише в 500 примірниках, бо друкарні пошкоджені. Але вже за пару днів технічні труднощі поладнано й газета виходить накладом в 50.000 прим. Тисячі примірників ідуть на села, в міста й містечка, і не тільки Київщини, а й далі. Жертвенний підпільник-революціонер знає, що газету треба занести у глухі закутини української землі, і він несе її, перемагаючи десятки й сотні кілометрів. А в самому Києві — за газетою черга. Приватна передплата не можлива, не вистачає накладу, лише установи передплачують, тому киянин спішить до кіоску й стає в чергу. Похапливо розгортають люди часопис, і звідтіль віє на них чимось зовсім новим, сміливим і пориваючим. Так ось воно — нове життя. Його ще треба здобувати, виборювати...

На вулицях холодно виблискують під осіннім промінням цівки автоматів мовчазних чужих вояків, а зі сторінок газети — запахує, мов евшан-зілля — «самостійна Україна». Незвичкі урочисті слова, заклички. Немов весняний потік, розливається народня ініціатива, черпаючи ідеї й насагу з «Українського Слова». В Міській управі, мов у вулицю. Це нервовий центр відродження Києва. Та й не тільки Києва. Звідси нитки зв'язків у всі кутки України, бож Київ має стати столицею України. Десь у сутінку Українська Національна Рада зі своєю напруженою працею. Коли прийде момент, вона візьме на себе керму правління, а покищо невтомний і амбітний Багазій, голова Міської управи, виконує її вказівки, і Міська Управа, мов натятнена тятива луку. Це робітня Української Національної Ради.

Це тільки другий місяць праці, а вже приготовано до пуску 40 підприємств Києва і в них, здебільшого, підібрано національно свідомих керівників. Починає працювати трамвай. А на ньому весело майорять жовтоблакитні прапори. Це робітники трамвайного парку повивішували. Ніхто їх не примушував це робити, самі зрозуміли — трамвай в українській державі буде також український. В Андріївському соборі правляться українською мовою Служби Божі, слово Боже починає лунати з інших амбонів. Ось і гомінка молодь починає заповнювати коридори українських високих шкіл, частково відновлюється робота в Університеті, Політехнічному Інституті, а 4-го листопада на вулиці висипає дівтора й прямус до своїх, тепер вже справді українських — шкіл, які гостинно розкривають їм двері й вітають їх затишком при-

лами. Ось залунала українська пісня, не тільки етнографічна, а й гаряче закликова, бойово-національна. Це талановитий Гончаров розпочинає концерти, і скоро не буде в Києві українця, який би не відвідав концертів і не слухав би із завмиранням серця співу про Почаївську Божу Матір чи урочисто-сумного глибоко національного «Козака несуть», чи хоч би й »Вкраїно, мати, кат сконав».

Повінь національного піднесення вийшла на вулиці, вже перexлиснулась далеко за грані одвічного Києва. І от бачите раптом: вулицями міста — валка селянських возів з харчами. Хиряві конячини, маленькі возики, але на них повно харчу. Це з Таращі організована підтримка для столиці, що вже починає голодувати. За сто кілометрів везли виснаженими кінями, щоб здійснити кинене націоналістами гасло: »Брат — братові«. 128 підвід, 45 тонн борошна, 6 тонн картоплі, 4 тонни солоних овочів, 12 тисяч яєць, птиця, сало, масло, яблука. Тепер непотрібно большевицької »смички села з містом«. Тепер є єдність — тверда, як моноліт. Тільки от новий окупант вже почав грабіж села... Люті кари за нездачу продуктів німцям... Як буде далі?

А в Миській управі далі натягають тятиву, що має пустити у світ срібну стрілку української державности. У правничому відділі рішають про створення українського суду й прокуратури. Вже утворено комісію законодавчих передбачень. »У нас буде українське національне законодавство« — пише »Українське Слово«. І це зобов'язує. Всі знають, що державницька рація вимагає робити все це, хоч би навіть довелося зазнати знов поразки іще в зударі з новим окупантом. В історичному пляні це, все одно, себе виправдає. І люди працюють над бюрократією, не розгинаючись, в холоді й голоді, поки не підкрадеться крізь вікно холодна вечірня сутінь...

А тим часом озброєний до зубів німецький окупант оговтується в ситуації. З занепокоєнням бачить він, що чорнозем оживає. Може ще не пізно? Вдарити! — вирішують десь у канцеляріях »фюрера«. Перший удар по »Українському Слову« — бож звідси животворча енергія, вказівки, гасла й ідеї.

Впали підкошеним цвітом і Яковенко, і Рогач, і Олійник, Кошик, Ірлявський... Десь бездиханні тіла їх занесло снігом в околицях Києва. Ворог зробив так, щоб не знайшли ми їхньої могили й не поклонилися їхнім тлінним останкам. А ідея живе таки і ширяє там, над українською землею, понад Дніпром, а в серцях озирається тихою луною, поки прийде час виповісти останній бій всім розпинателям народнім. А тоді вона спалахне. Неодмінно. Бо »Українське Слово« не забудеться...

Вже в 1943 р. навесні мав я розмову з простим робітником, киянином. Восени 1941 р. він був постійним запальним читальником »Українського Слова«, а коли співробітників газети постріляно, він узяв комплект »Українського Слова«, побожно поцілував його і сховав так, щоб не знайшли посіпаки.

Який же жмут ідей, думок, гасел встигло кинути »Українське Слово« на вдячний ґрунт Наддніпрянщини?

Національнотворча роля київського «Українського Слова» передусім у тому, що воно ні на хвилину не припиняло пропаганди ідеї української державности. Це було те, що являло пряму небезпеку для імперіалістичної політики Третього Райху. Редактори це добре собі усвідомлювали. Але вони йшли напролім. Важливо було зробити в цьому напрямку якнайбільше, поки ворог почне свої репресії.

11 жовтня в «Українському Слові» передруковано з берлінського «Українського Вісника» статтю Голови УНО полк. Тимоша Омельченка. В ній читаємо рядки, які напевно глибоко схвилювали киян і не в одного перевернули з голови на ноги попередні, сприйняті від большевиків, поняття:

«Дійсність поставила нас перед фактом, — писав Голова УНО, — що московського окупанта виганяє з України не українська, а чужа рука. Проте ж мусимо й цей біль знести гідно й героїчно, в твердій рішучості віддати всього себе для волі, чести й слави української нації... Головне для нас — добитися відбудови і забезпечення своєї власної самостійної соборної української держави. Це наше завдання, і ми його виконуємо без огляду на всі труднощі, перепони й перешкоди та не дивлячись на ніякі жертви!» — Закінчувалася стаття кличем: «Україна понад усе!»¹

Газета, якщо вона хотіла залишитися хоч якийсь час на поверхні легального життя і діяти на десятки тисяч людей, мусіла говорити про «Нову Європу», творену III Райхом. Однак у всіх таких статтях незмінно наголошувалося тезу української державности. У статті «Місяць по звільненні Києва» головний редактор Іван Рогач писав: «Ми переконані в тому, що коли якесь дерево має всі можливості, щоб розцвісти, то немає на землі тієї сили, щоб цьому перешкодила. Ми ступаємо на цей шлях... Дальші місяці наші будуть місяцями нашої розумної державної праці, в якій українці без винятку скуті в одній думці, в одній ідеї, спратнені досягнути однієї мети, приложать усі свої зусилля, щоб Україна скоро ввійшла в Нову Європу, як нова, добре зорганізована, сильна, тверда, як камінь, державна одиниця»².

Україна в образі твердої, як камінь, держави — це, власне кажучи, і є заперечення самої Нової Європи, в якій єдино сильною і панівною мала б бути Німеччина. Статті такого характеру не упокорювали, а виховували національну гідність, готували до бою з німецьким імперіалізмом.

До редакції постійно напливали від колишніх «советчиків» фальшиво-захоплені пани на адресу окупантів і їх «фюрера». Але це все потрапляло до коша. Редакція з цього приводу змушена була писати: «...галаслива фразеологія, псевдонародні вирази й вихвалювання «вождів» — хай залишаться большевикам»³.

Український народ треба було попередити, що вневдовзі почнеться вітних кляс із портретами національних діячів і з українськими гас-

1) «Українське Слово», Київ, 1941, ч. 28.

2) «Українське Слово», ч. 37.

3) «Українське Слово», ч. 29.

зудар з німецьким окупантом, бо окупант не зречеться добровільно своїх колоніальних плянів щодо України. Але як зробити це попередження через легальну газету? Форму все таки було знайдено. У статті «За позитивне ставлення» сказано, що наша сила лише в нас самих: »Працю над відбудовою державности мусимо повести самі, що і як ми для себе, для України, зробимо — це будемо мати«. І разом із тим езоповою мовою перестерігається про колоніальні пляни німців: »... Можна мати свої застереження щодо деяких справ загального характеру«... »не можна бути завжди й всюди оптимістом, бо тоді людина не бачить всіх мінусів, що їх необхідно вчислювати в нашу працю та наше плянування на майбутнє«.

Завданням «Українського Слова» було — повернути всі прошарки української людности до національно-державницького думання. І тому всі ділянки державної творчости й усі практичні завдання в площині підготовки держави висвітлюються на сторінках газети. Передусім культ нашого національного герба й прапора: »Зі звільнення українських земель з-під московсько-большевицької окупації українській нації привертається природне право користатися своїми національними символами й святощами. Всюди по наших містах і селах піднімаються блакитно-жовті прапори, як прапори волі, як знаки визволення з-під чужонаціонального ярма, як наочне свідоцтво, що ця земля йде до світлого майбутнього під гаслом свого національного пророка — «В своїй хаті — своя правда і сила і воля«.

Спогад про героїчну традицію боротьби розбурхує народний масив, піднімає масову свідомість, в якій маса відчуває себе нацією. Тому, коли наближається свято Базару, ОУН через пресу не лише висвітлює історичну значенність Другого Зимового Походу але й дає конкретний інструктаж, як масово відзначити свято:

»Українство на західніх українських землях до часу загарбання їх Советами й на чужині святкувало річницю Базару рік-річно як «Свято Жертви». Є доволі багато літератури про Базар. Для поетів і мистців був він джерелом надхнення. Коли за 40 днів повториться двадцятий раз річниця 359, ми зобов'язані зустріти її не тільки в душевному поклоні, але й широкою маніфестацією, що буде першим всенаціональним святом вільної України. Під Базаром заходом обласного Центру в Житомирі повинно бути негайно встановлене місце, де сталася жертва. Від очевидців треба списати все відоме їм про рейд і розстріл. Окремий Комітет Базару повинен підготувати програму великого релігійно-національного свята на місці розстрілу. 21 листопада по всій Україні мають відбутися відправи в церкві, академії (концерти) та реферати. Зокрема в школах повинно учительство розказати молоді, як її батьки вміли вмирати за неї.

Під Базаром могли б присутні на святі розпочати сипати могилу, на якій має стати монументальний пам'ятник. Конкурс на нього повинен розписати Комітет Базару, а прибуток від продажу фотопроектів, а також від фото місця розстрілу та портретів от. Тютюнника повинен іти у фонд на збудування пам'ятника. Наша поліція могла б

у день 21 листопада організувати естафетний біг з чашею з землею з могили в Базарі до Печерської Лаври або до Святої Софії в Києві, де цю чашу можна б замурувати під відповідним написом у стіні храму»⁴.

Як відомо, свято вдалося влаштувати на могилі 359 Героїв Базару особливо імпозантно і з участю багатьох тисяч людей. Свято перетворилося у велику політичну демонстрацію, і новий окупант zareагував на нього першими масовими арештами й розстрілами тих, що йшли назустріч візії вільної України.

*

Газета шукала нагоди, щоб висвітлювати ті часи, коли українська державність була фактом. Такою нагодою був розгром большевиків у прибережній смузі Чорного моря. Це дало привід сказати, що Чорне море незабаром стане українським і згадати при тому в дуже пластичних образах перетворення Чорноморської фльоти 1918 р. в українську державну флоту. Появляються на сторінках »Українського Слова« і спогади про драматичну боротьбу за українську державність у Києві в 1918-19 рр.

Щоб мобілізувати маси на боротьбу за власну державу, потрібно пройти проміжні стадії соціального діяння народу коло завдань, невідкличність яких для кожного є річчю самозрозумілою. Таким завданням є справа рятування біологічної сили нації, десятків і сотень тисяч пораних, полонених, бездомних дітей і сиріт. Акція Українського Червоного Хреста, задумана на широку скалю, починає розгортатися, і »Українське Слово« звертається до громадянства із закликом організувати для допомогової акції, переборювати большевицький нігілізм до милосердя і співчуття, кличе до забутих традицій українського офірування часів Петра Могили, Івана Мазепи.

Перетворення маси в організовану політичну силу — це те, що в умовах окупації робиться заховано, підпільними методами. Але й тут легальна газета робить те, що їй під силу. І от статті про konieczність творення мережі »Просвіт«, про український спорт і його завдання і аж кілька разів статті про молодь, про її організацію. В останній темі — все сказано одверто. Націоналістичні завдання нічим не замасковано: »Україні потрібна молодь, сильна тілом і духом. Молодь, яка знає свою мету і знає, якими шляхами до тієї мети треба йти. Україні потрібна молодь, що буде йти слідами Святослава, Хмельницького, Мазепи. Нам потрібна молодь, що буде любити постійну боротьбу, а буде ненавидіти всяке вигідне, безжурне і спокійне життя. Тільки той нарід, що має сильну, життєздатну молодь, може мати надію, що він потрапить вибороти собі належне місце«.

»Українське Слово« немов відчуває, що для широкої, організації української сили залишилися полічені дні. І воно спішить за всяку ціну організувати народні маси так, щоб опір новому окупантові був якнайуспішніший. І тут на першому плані пересякнення всіх ділянок адміністративного, господарчого й культурного життя українськими кадрами.

4) »Українське Слово«, ч. 31.

Газета розгортає важливі думки про відмінність українського стилю праці від московсько-большевицького. Український виробничий процес має відмежуватися від російської внутрішньої інертності, що окреслюється поняттям «обломовщини», а в советських часах прибрала форму внутрішньої байдужості до праці: слід порвати також із мітинговщиною, самозахваляванням власних успіхів, формалізмом, страхом брати на себе виробничу відповідальність тощо. Українець — психічно європеець, і йому властиві впоряд з національною ідейністю конкретність мислення, внутрішня цілеспрямованість і невичерпна працездатність. Відродження нації іде впарі з відзисканням українською особистістю своєї творчої повновартісності.

»Добро нації — понад усе! — це основна засада всього, тим самим і добору кадрів«.

»Українське Слово« підкреслює, що за бортом виробничого процесу залишаються автоматично ті, »хто свідомо шкодив нашій справі«. Треба не допускати до керівництва також тих, »хто готовий служити кому завгодно й як завгодно, аби платили гроші«.

А поза тим — двері навстіж відчинені для всіх.

Большевики лишили по собі чимало безпартійних провідних кадрів. Серед них є люди, що до керівництва не надаються, але чимало є й таких, що повинні залишитися на своїх провідних постах. Сміливіше висувати на провідні пости людей з низів — таке основне гасло. Досвід набудеться в процесі праці.

Життя вже давало перші викривлення. Рештки старої, млявої, українофільської інтелігенції, повдягавши українські сорочки і запускаючи знову козацькі вуса, пробували відсувати від керівних постів молоді кадри, виховані вже в советських умовах. На це зареагувало »Українське Слово«. Про українофільських ветеранів воно писало, віддаючи пошану поодиноким з них, але висловлювало й застереження: »На жаль, їх надто мало, та й багато з них уже не в силі нині підняти й посувати вперед ті великі справи, що стоять на черзі дня. Роки політичного й духовного пноблення убили в декого творчий запал, самовідданість, бадьорість і енергію, почуття нових, вічно мінливих, форм суспільного життя. Відчувається певна байдужість до громадських справ, схильність до компромісу та перебільшеної поміркованості і розважності, яка часто гальмує розв'язання найпекучіших проблем сучасності. Все це не повинно ставити нас у безвихідне положення, бо не треба забувати про великі резерви молодой української інтелігенції, яка за останні роки скінчила середні й вищі навчальні заклади. Саме вона є основне ядро сучасного процесу української нації«. І далі підкреслюється, що націоналістами нового типу є здебільшого саме ті, хто вже виріс в советських умовах: »вони витворили й сформували своє світозрозуміння на ґрунті т. зв. »жом'ячеек«, як протизагу їм. Це прекрасно довів у своєму художньо-публіцистичному творі »Вальдшнепи« М. Хвильовий, створивши незабутній вольовий і активний образ націоналістки Аглаї«.

Сказано дуже виразно! Орієнтація на тих людей, які були в самому

вирі советського життя, які не пасивно відмежовувалися від большевицької дійсності, а ненастанно шукали бодай якихось можливостей їй протиставитися. Це було те $2 \times 2 = 4$, яке проголошено 1941 р. в Києві. І коли це темпераментно було повторене І. Багряним на еміграції, то це лише свідчить, що націоналістичне розуміння дійсності випромінює далеко за організаційні межі націоналізму й підтримується здоровими силами українства.

Взагалі ОУН була за принцип широкого довір'я. Треба було проломити задуху тоталітарно-поліційної стежі, що її створили большевики, і протиставитися німецькій практиці помсти своїх невдач на тих людях, яких вважалося зараженими большевизмом (масові розстріли заложників тощо). Саме з цих людей, що поборолі чи переборюють у своїй свідомості большевицьке світорозуміння, і черпатиме силу націоналістична революція. І тому «Українське Слово» писало: «Треба довіряти нашим українцям. Це довір'я — не наївність, чи короткозорість. Все-переможна ідея національного життя України є основа цьому довір'ю. Було б дурним чинити будь-які перешкоди щирим людям, посилаючись виключно на формальні міркування. Тоді б ми стали подібними до тих самих большевиків, що досліджували біографію бабок та дідів».

ОУН організувала сили національної революції. Але ОУН не хотіла замінити одного тоталітаризму іншим. Тому і не ставилося завдання опанувати адміністративний і виробничий апарат членами ОУН тільки тому, що вони є пробойовиками революції: «За основу в питанні про добір кадрів мають правити здібності людини, її фахова кваліфікація та досвід. Це є цілком природний принцип, нехтування яким до добра ніколи не доводить. Сумний досвід большевицьких кадрів це положення підтверджує. Саме у советів на керівну роботу, здебільшого, призначалися люди з міркувань належності до партії, чи «політичної благонадійності».

Не засклеплюватися в партійнім гетто, йти в маси. Створювати всі умови для швидкого формування провідної верстви з самої гущі народньої — таке було центральне завдання ОУН у 1941 р.

Національно-визвольна українська революція — це не тільки збройний виступ проти загарбника. Це передусім очищення психіки української людини від намулу рабства, чужих категорій думання, чужих емоцій і накинута окупантом уяв. І це робилося ненастанно на сторінках «Українського Слова». Поняття — «націоналізм» обростало для читачів конкретним змістом. Треба було збудити те, що було останньою голосною традицією революційного дерзання в підсоветській Україні. Це був хвилювизм. І «Українське Слово» та літературний додаток до нього «Література й Мистецтво» раз-у-раз повертаються до Хвилювого.

Петро Олійник пише статтю — «Нове багаття». Стаття починається епіграфом з Миколи Хвилювого: «Справа в тому, що український націоналізм не дає і не дасть спокою... російському мракобесію. Справа

в тому, що як ти не кажи, а в його особі виходить на історичну арену молодий прогресивний фактор». Далі розгорнено характеристику природи українського націоналізму. «Націоналізм, як наявно демонструє історія, — це справді «новий регенеруючий чинник», це відродження кожного народу й започаткування нової, юної епохи життя та розвитку. Він вносить правильне відчуття та схоплення суті національного росту й спрямовує всю працю і змагання у правильне русло, не підсоплене криком про добро абстрактного людства, але скероване на справжнє добро свого рідного та власного, зв'язаного кров'ю і землею народу. Тому... Микола Хвильовий словами героїні «Вальдшнепів» Аглаї взивав всіх своїх сучасників, навіть кандидатів, партійців і безпартійних, всіх живих, здорових і юних духом, щоб не ловили руками того диму (себто комунізму — П. О.), що тікає... і що його не можна зловити». Зате він наказував: «Треба розкладати нове багаття, бо тільки біля нього можна нагрітись», бо воно творить «новий прогресивний фактор».

Націоналістичні публіцисти, письменники й поети кваліються дати читачеві також уяву про здобутки націоналістичної духовости на еміграції. Передруковується балада про В. Тютюнника Є. Маланюка, намагаючись містичною вірсою в непереможність духу загиблих героїв. Появляється фрагмент Мосендза «Брати», перейнятий патосом ненависти до російщини, тугою за типом вільного українця, що не знає ніяких форм примирення з московським напасником. Поезії Ольжича, Ірлявського дають відчуття героїчний тонус сьогоднішніх змагань. Олена Теліга блискучо ставить духову проблематику поточних днів, змикаючи в один ланцюг ідеї Донцова й Хвильового. Молоді публіцисти надхненно підносять ті загальні риси націоналістичного світогляду (О. Лалченко), то образ розвитку літератури на еміграції (О. Штуль). Улас Самчук з нещадною прямолинійністю ставить перед обивателем питання: «Нарід, чи чернь?» — і пером, сповненим жовчі, картає міщуха, який загубив почуття національної честі і гідності та для якого «всьо равно», якою мовою говорити.

Взагалі антимосковське вістря в «Українському Слові» випнуто дуже гостро. Боротьба з російщиною у всіх її виявах, у всіх ділянках життя, провадиться дуже вперто. Проти більшовизму йде змагання передусім, як проти одного з історичних етапів російської духовости.

Стаття Яковенка «Від А. Боголюбського до червоної Москви» ґрунтовно, з оперттям на російських істориків, з витягами з «Літопису» доводить, що «великоруська нація» на початках свого формування самостверджувалась тим, що руйнувала хижо й безоглядно Україну, її культуру, економічні й біологічні сили.

Жанр гумористичного фейлетону використано на те, щоб висміяти тип єдиноділимця і розкрити невідмінну економічну конечність для України відмежуватись від Москви⁵.

Як принципову справу підноситься проблема повного українщення міст, перетворення їх в bastiони українства⁶.

5) «Економгеограф» М. Волі, «Українське Слово», ч. 25.

6) П. Олійник: «За розбудову міст», «Українське Слово», ч. 36.

Боротьба проти російщини ставиться не лише теоретично, самою пропагандою. »Українське Слово« втручається в життєві процеси, воно б'є по тих, які ставлять перешкоди революційному розвитку національних потенцій, і підтримує кожного, хто стоїть в бою проти російської гегемонії в Україні. Ось, приміром, Київська Опера. Після втечі більшовиків тут все нібито перебудовується. Театр ніби вже налагодив творчий контакт з українськими композиторами, що мають дати сучасну оперу. До постанови вже намічено такі твори: »Катерина« Аркаса, »Утоплена« Лисенка, »Чорноморська дума« Яновського, »Купала« Вахнянина, »Кармелюк« Костенка, »Тарас Бульба« Лисенка. І газета з задосволенням констатує: »В репертуарі ніби переважно українські твори«.

Але минає небагато днів і виявляється, що практика оперового театру розбігалася з плянами. Улаштовано концерт. В ньому українська частина заступлена лише численними творами Лисенка й ні одного іншого українського композитора немає. Але поруч цього численні фрагменти з творів Чайковського, Мусоргського, Рахманінова, Варламова.

»Половина програми йшла російською мовою... Балетна група, просто й не криючись, ігнорувала українську хореографію. Глядач побачив татарські, циганські танці, російський антихудожній, лубочний танок і лише в кінці — слабенький »гопачок«.

Типовий концерт, в якомусь другорядному советському кляубі! А де ж творче обличчя українського театру? Де боротьба з насильницькою русифікацією та засміченням українського мистецтва?.. Дивну політику провадить Київська Опера... Перші її кроки виявились наскрізь хибними⁷.

Так само з обуренням відзначає газета зволікання щодо зміни старих назв вулиць Києва, таких як Столипінська, чи Єкатерининська на назви, які увічнювали б імена українських діячів.

І так на кожному кроці йде через газету боротьба за відсунення російщини з її дотепер панівних позицій.

*

Ми перегорнули сторінка за сторінкою комплект »Українського Слова«.

Так, немає сумніву! Це один з тих гранітних каменів, що міцно лягають у фундамент майбутньої української держави. Це свіжий внесок у національно-визвольну боротьбу. Десятки тисяч людей пережили й передумували те, що писалося кров'ю серця. Ці десятки тисяч читачів залишилися здебільшого в Україні так само, як залишилися десятки тисяч читачів Харківської »Нової України«, де нерідко появлялися речі яскраво національні, як зрештою і в багатьох інших тодішніх газетах. Це те, що серед народу ніколи не затреться в свідомості.

Україна одуховлена! І що більше шаліє терор, що більше розгортається фальсифікація нашого минулого — то дужче внутрішня відпорність. Російсько-шовіністична акція ворога буде відплачена націоналістичною протиакцією українського народу.

Доба націоналізму в Україні — щойно прийде.

7) »Українське Слово«, ч. 30.

Дмитро ДОНЦОВ

СУЧАСНЕ ПОЛІТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ НАЦІЇ І НАШІ ЗАВДАННЯ

Ця знаменна праця — це реферат виголошений д-ром Дмитром Донцовим на Всеукраїнським студентським з'їзді у Львові в липні 1913 року. Наш подекуди виправлений під правописним оглядом текст беремо з брошури «Молода Україна», що вийшла в тому ж 1913 році у Львові у Видавництві Українського Студентського Союзу. Не зважаючи на інші обставини, праця дуже актуальна і для теперішніх потреб українського культурного й політичного світу. Глибоку вдячність висловлюємо д-рові А. Бедрієві за відшукування і надіслання фотокопії оригіналу.

Редакція «Визвольного Шляху»

Вступна увага

Реферат, видрукований тією брошурою зараз же по його виголошенню, був хибно де-ким зрозумілий. Не кажу про тих, котрі — не знати з яких причин — приписували мені те, чого я не говорив: що, напр., мілітарне виховання молоді, котре для мене є лише одним, та й то не головним способом реалізації програми, і то лише в Галичині, — має бути «центральним пунктом» мого реферату. Маю на увазі інших — тих, котрі винесли враження, ніби програма сепаратизму негує всякі інші постулати політичної боротьби (за сойм, автономію України і т.п.). Розуміється, подібного нонсенсу я не міг говорити з тої простої причини, що боротьба за програму-maximum не може колідувати з боротьбою за програму-minimum. Говорючи про конечність пропаганди сепаратизму, я не казав примикати очі на питання біжучої політики, скорше на відворот, як про те свідчить останній пункт запропонованої мною резолюції. Так само, як соціалдемократ, говорючи про потребу не реформи лише насильного опрокинення капіталізму, не негує боротьби ні за вісім годин праці, ні за забезпечення робітників, ні за інші не тикаючі підстав сучасного ладу реформи, так само, зрештою, як програма поділу Галичини не виключає боротьби за соймову реформу, котра є прецінь мовчазним признанням засади єдності і неподільности краю. В моїм рефераті мені ходило лише про спопуляризування ідеї, яка є посланницею того, — говорючи словами Гегеля, — духу світової історії, »der noch unterirdisch ist, der an die Aussenwelt wie an die Schale pocht und sie sprengt«.

Рівнож ні на чім не основана думка, ніби погляди того реферату знаходять собі прихильників лише в міщанських колах нашої суспільности, а що соціалдемократичні їх не поділяють. Противно! Кожному, хто хоч трішки знає українське життя в Росії, відомо з яким завзяттям, часто з самопониженням, відпекується міщанство російської України ідей цього реферату. Кожний рівнож знає, що погляди на роллю, яку повинна відіграти наша нація в евентуальнім австро-російським збройним конфлікті, — ні в чім не різняться від поглядів на цю справу майже цілої Української Соціалдемократії коли не на Україні то бодай в Галичині.

Взагалі всякі спроби деяких моїх опонентів заквестіювати допустимість голошення подібних ідей соціалдемократом, свідчить або про їх незнайомість з теорією і практикою європейського соціалізму, або про нічим не оправдане ідентифікування поглядів, пануючих в деяких соціалістичних партіях з поглядами цілого інтернаціоналу.

Автор

Кожного, хто забирає голос в справі теперішнього політичного положення нашої нації, вдаряє аналогія між нинішнім моментом, і тим, котрий ми переживали перед чотирма літами, під час нашого першого конгресу. Тоді, так само як і тепер, щойно зачали розходитися на політичному горизонті хмари, що грозили нам бурею, якої ще світ не бачив. Як тоді, так і тепер тривожним, непевним, повним нервового напруження життям жила наша нація. Як тоді, так і тепер ми майже фізично відчували, як по наших хребтах знов готово було переїхати важке колесо історії; як якась велика історична хвиля готова була вхопити нас на свої гребіні і понести не знати де... І давніше ми знали подібні моменти, коли здавалося, що збройний конфлікт на сході Європи є неминучий, — але тепер періоди часу, що відділяють один такий момент від другого, — стають щораз меншими, чимраз тісніше стає зачароване коло... Тепер для кожного вже стало ясно, що той конфлікт, котрого одні очікують з прокляттям, другі — з надією, прийде, бо *прийти мусить*.

В такий момент, повний непередвиджених наслідків для нашої нації, — є обов'язком кожного свідомого українця зосібна і всіх разом здати собі справу з сучасного політичного положення і відповісти — ясно і недвозначно — на велике, знеацька повстало перед нами питання: *кудою йти?*

Я, як соціал-демократ, — менше ніж хто інший схильний признавати універсальність принципу *загально-національних інтересів*. Та суть в життю нації моменти, коли саме існування, ціла будуччина її наражена на небезпеку. Таким моментом був для Франції і Польщі — 1793 рік, для Німеччини 1813, 1908 й для Турції. Тепер цей момент наступив для нас. В такі моменти є оправданим укладати одну *спільну політичну програму*, коли не для цілої нації, то бодай для її переважаючої більшости.

Ті покоління, що жили й діяли десь в 40-90 рр. м. віку, в тій навіки проклятій добі суспільного маразму, не мало б здивувалися, якби їм сказали, що за кілька літ українська молодіж з обох боків кордону буде радити над політичним положенням *цілої нації*.

Бо чим була українська нація тоді? — Зневажена, розбита, під все-російським кнутом там, під вшехпольським батогом тут, вона після гороскопів усіх вчених і невчених астрольогів ішла на зустріч неминучій смерті. Ба! навіть нації не було! Було *дві нації*: Галичани або Русини та Українці, чужі, часом ворожі одна другій, без тіснішої зв'язи між собою, без спільної політичної програми, без ширшої загальної мети, що лучила б ті *membra dissecta* нації в одну цілість. Де була та спільна

ідея, що одушевляла обидві частини України? «Самостійна Україна» — ? В Росії до того гасла не признавалися навіть одиниці. В Галичині воно було позбавлене всякого практичного значіння. Політичне життя як тут, так і там йшло під знаком вузького *провінціоналізму*.

В Галичині це було безоглядне панування польської «рації стану», в котрій тоді ще не пороблено жадних виломів, тієї *gasy stanu*, що звела Русинів з нації рівновартної до ролі якоїсь краєвої «*Sehenswürdigkeit*», про котру можна згадати двома-трьома словами в різних *Führer*'ах, але котру в справах публічних взагалі не бралось в рахубу ні у Львові, ні у Відні. Корисність цієї *gasy stanu* для держави — стояла понад всякі сумніви, була просто догмою в австрійським політичним світі. Не була ще скомпромітована ця *gasa stanu* ні анархією в краю, ні кскетуванням з москвофілами, ні тою свіжо винайденою, опертою на традиціях Тарговиці орієнтацією, котра кожного поляка, що шанує себе і свій нарід, змушувала паленіти зі стыду.

Щеж іншого — при таких обставинах — можна було робити в українській Галичині, зв'язаній по руках і ногах, як не провадити тиху боротьбу бодай за найдрібніші концесії чисто льокального характеру? Гімназії, легальні вибори, університетські катедри, — ось в крузі яких інтересів билася тоді безпомічно політична думка в краю. Український рух в Росії був тоді заслабий, аби тут віддаватися далекосяглим мріям, заслабий і в Галичині, аби можна було виступити з проектами радикальних реформ, солідних виломів в польській *gasy stanu*.

Нікому не хочу робити закидів. Нікого не хочу критикувати. Берне колись сказав, що і «порядний чоловік може бути невільником обставин». Нічого іншого я й не хочу сказати, як лише те, що тодішні обставини змушували наше життя бігти дорогою вузького *провінціоналізму*.

І не лише в Галичині, але й на російській Україні. Там це був час такого політичного занепаду, що його давно вже не переживав наш край. Не лише під тягарем репресій утиналися там українство, сили його підточувала і внутрішня хвороба. Це був час, коли найліпші сини України, як Стороженко, Куліш, Білозерський, йшли на службу російському урядові в його демагогічній роботі в Конгресівці; це був час сервілістично-патріотичних писань Квітки, коли такі люди, як В. Антонович, Ф. Рильський, П. Житецький, П. Чубинський та інші проголошували, що «всяке політичне стремління при сучаснім стані нашої суспільности смішне і наївне», та що революційні способи боротьби з урядом «нечесні»; це був час неподільного панування ідеї «триєдиної Руси», коли всі українські аспірації обмежувалися до культурної праці на ґрунті повного — без застережень — узнання російської державности.

Навіть у двох найбільш дозрілих політичних програмах тих часів, — Кирило Методієвських Братчиків і Драгоманова, як в зеркалі відбивається загальний сумний характер епохи. Обидві програми з'явилися в той час, коли одинока стояла муром серед хвильованої революціями Європи — Росія. Сильна в середині й на зовні, вона потрапила сліпити очі своєю могутністю навіть таким людям, як Енгельс і Маркс. А вже

людській психіці є властивим уважати те, що є вже через сам факт свого існування, за вічне і незмінне. Під гіпнозою цього факту (величності Росії) були і Шевченко, і Костомарів, і Драгоманів. І тому їх ідеї в значній мірі пересякнуті концепціями панмосковізму. Як одна, так і друга програма виходять із засади примату Росії серед інших слов'ян. Повторяю: становище Росії було тоді засильне, український рух закволий, міжнародні відносини були в періоді стагнації і спокою. Що дивного, що всякі сепаратистичні ідеї Драгоманів відкидав як «порожні розмови», що не мають ніякого ґрунту під собою? Ціла програма Драгоманова — яка й тепер ще є альфою і омеґою російського українства, вичерпувалася у двох словах: демократизація Росії. Драгоманівці і їх учитель були свято переконані, що українці все можуть здобути від ліберальної Росії, не виключаючи автономії краю. Розуміється, Драгоманів мав занадто великий розум, аби не бачити, що навіть в демократичній Росії доведеться вести завзяту боротьбу з московським державним централізмом. Але, поперше, він думав, що москалі далеко менші централісти, як, напр., французи. Подруге — треба лиш було — після його таки слів — «одурити Москаля». Треба було, не виступаючи занадто гостро зі своїми національними домаганнями, сховати на час ідею національної автономії і боротися — в союзі з російськими лібералами — за якнайширшу децентралізацію Росії. На цю програму — він думав — пристали б «всі розумні люди». А здобувши вже адміністративну автономію України — не трудно було б наповнити її національним змістом.

Не один дефект мала ця програма. Драгоманів мав перед собою приклади Угорщини, Хорватії, Галичини, Ірляндії. По них він міг вже виробити собі поняття про відношення пануючих націй до автономістських змагань народів-паріїв. І коли він мимо того вірив у децентралізацію Росії — котру здобудеться в союзі з ліберальними москалями, — то що це було, як не таж сама безкритична віра в якусь вищість або нищість москалів в порівнянні з Заходом, котра була підвалиною всіх майже панславістських теорій, віри, що була спільна всім їм — від генерала Фадєєва аж до анархіста Бакуніна? Оскільки Драгоманів взагалі знаходився під впливом політичних ідей офіційної Росії, — свідчить його відношення до турецької політики царату. Він апробував цю заборчу політику, а навіть уважав її за корисну для України, ідентифікуючи таким чином інтереси російського імперіялізму з політичними інтересами свого краю.

Не маю тут наміру критикувати Драгоманова. Не зважаючи на всі свої хиби, програма його була тоді може єдино можливою. Про ті причини, котрі казали йому виступити проти сепаратизму, я вже говорив. Має своє оправдання по часті і його віра в російський лібералізм. «Вночі всі кіткы сірі». В передреволюційну ніч — коли жив і ділав Драгоманів, кожен найменший протест проти існуючого ладу був бунтом, кожен ліберал — революціонером. Що дивного, що російський лібералізм і революціонери — одинока сила, що вела тоді боротьбу з абсолютизмом — здавалися українцям найвірнішими союзниками?

Тим більше, що виключена від участі в політичному життю російська суспільність просто не мала нагоди показати свою фарбу, відслонити своє правдиве «національне лице». Революційний період 1899-1906 рр., що виявив таку несподівану силу російської опозиції, а разом слабість українства, зміцнив лише драгоманівство в Росії.

Програма Кирило Методіївців виглядала ніби трохи ширшою, наскільки її ідеї виходили поза границі Росії. Але й братчики в своїй федералістичній програмі не стільки виходили з тверезої оцінки міжнародної ситуації і положення своєї нації, скільки несвідомо улягали впливові російського панславізму. Бо духовий інспіратор Товариства, Костомаров, уявляє собі слов'янство чимсь особливим від іншого світу (слов'янська федерація!) і конечно зв'язаним з Росією.

Що це, як не ті ж самі ідеї панмосквітизму? Аджеж офіційний панславізм також опирає свою політичну програму (правда лиш про його esterno!) не на спільності інтересів поодиноких народів, тільки на спільності їх походження.

Отже, як бачимо, тодішнє українство в Росії або відхрещувалося від усякої політики, або — коли вже переходило на політичний ґрунт — не йшло далі постуляту автономії, лише коли не коли віддаючися федералістичним мріям, позбавленим всякого позитивного характеру, з сильною панславістською закраскою. Той самий льокалізм, що характеризує і галицьку політику тих часів.

Ні сила українства, ні інтернаціональна ситуація, ні внутрішнє положення Росії — не управнювали до констрування ширших, реальних політичних ідеалів, що могли б служити спільним дороговказом для обох частин нашої пошматованої нації. Кожна жила своїм життям, своїми аспіраціями.

В свій час ці аспірації може були великими правдами, котрі могли гуртувати коло себе маси. Тепер — ці правди, і методіївство, і драгоманівство — є вже досить старої дати. А ще Ібсен сказав, що коли якась правда досягає 20-літнього віку, »то вона є на найліпшій дорозі стати брехнею«.

І фактично, в наші дні — всі логічні підстави, на котрих будував свою програму Драгоманів і галицькі патріоти його доби, хитаються. Факт універсального значення, факт колосальної історичної вати, всіх наслідків що їх годі передбачити — захитав ці підстави, вимагаючи від нас нової орієнтації, нової програми.

Цей факт є — *пробудження т. зв. неісторичних народів східної Європи*: в Туреччині, Австрії, Угорщині і Росії. Цей факт, що на наших очах викреслив щойно з карти Європи Оттоманську імперію, поставив на порядок денний ревізію дуалістичної системи в Австро-Угорщині, і вніс шум і галас національної боротьби в забезпечену досі від цього — Росію, загострив в ній і українську квестію.

Та ж сама демократизація — бодай частинна — царату, що висунула на сцену українське питання, покликала до чинної політики і російський лібералізм. А тут з ним сталося те, що стається з кожним лібералізмом в таких випадках. Чим більше російський лібералізм

переходив з ролі мовчаливого *обсерватора* політичного життя до ролі *активного в ній учасника*, тим скорше один по другім — як по осінній бурі — відлітали листочки з того вінка, котрим квітчали його в часі його весни *наївні і легковірні люди*. Пп. Мілюкови, Струве і як там вони всі ще називаються — показали зрештою і нам своє «національне лице», зриваючи ту гарну маску, яку вони носили в «юні дні своєї політичної невинності». Враження було *остільки сильне*, оскільки несподіване. Показалося, що російські ліберали не тільки не мають жодної програми в українській справі, а й не хочуть її мати. Ще в «Освобожденію» — органі рос. конституціоналістів, що видавався в Штуттгарті 1902 р., — так сформульовано національну програму: «рівність усіх перед законом і як *наслідок цього* знесення всяких *національних*, станових і релігійних обмежень». Так само в «Проекті рос. конституції», що випрацював «Союз освобождения», ціле питання упхале в слідуючий пасус: «Ріжниця *походження* й віри не може потягати за собою нерівності політичних прав і обов'язків». І це все. Як бачимо, програма чисто *негативного* характеру. Очевидно, рос. ліберали розуміли «освобождение» Росії лише як *освобождение московського народу*. Для нього вони проклямували право суверенітету в державі, іншим націям відмовляли навіть суррогату державности — автономії. Виразне і цинічне проголошення принципу «*Quod licet Jovi, non licet bovi*»! Не іншою в українським питанню є програма і нинішніх лібералів.

Максимум того, що вони тепер готові офірувати Україні — *це право на культурне (не політичне!) самовизначення* — що, зрештою, є *логічною консеквенцією загальних засад лібералізму*, а не жадною *концесією*, — та право *плекати* свою культуру шляхом *приватної ініціативи* самого українського суспільства, без *якої* *помочі* держави.

Як і чи можливо збудувати свою культуру дорогою приватних зусиль суспільности — про це ви галичани аж надто добре знаєте, аби я потребував над тим ширше розводитися. Особливо комічним представляється рецепт російських лібералів в нашій часі, в часі *колоніального розширення функцій держави*, коли *примусова* (а не *добровільна*, не *приватна*) організація суспільности для *осягнення культурних і політичних цілей* — стає азбукою громадського життя. Боротися самоорганізацією суспільности, зданої на власні сили, проти воюючого націоналізму, узброєного тою міцною зброєю, що дає кожній пануючій нації державний механізм — це значить йти з голими руками на ведмедя.

Але й ці, «прихильні» до нас голоси — відосіблені й нечисленні. Вони тонуть в хорі дикого цькування всього українського, що несеться не лише з чорносотенної, але й ліберальної преси. В «Русській Мысли», «Утрі Росії», «Рус. Слові», «Московском Еженедѣльнике» українство вже проголошено державною небезпекою, з котрою треба боротися з цілою енергією і без жадних зглядів. Третя і найчисленніша частина лібералів, *стоюча на боці*, систематично *замовчуючи* та *ігноруючи* найдикиші прояви *україножерної політики* правительства, веде супроти нас *політику Понтія Пилата*.

Замість здійснення тих надій, що покладалося на демократичний інстинкт російських лібералів, ми дочекалися надзвичайно цікавого факту: в той час, як свідомість угоди з поляками захоплює чимраз правіші верстви російської суспільності, в той самий час до табору здецидованих ворогів українства переходять чимраз *лівіші російські елементи*. Мобілізація подавляючої частини політично активної російської суспільності проти головних постулатів українства — стала фактом dokonаним. Мусіли зрештою признати це і ті апостоли порозуміння межі вовком і ягням, що з упертістю маніяка роками поучали нас про потребу «доброго тону» супроти російських поступовців.

Скажуть: алеж ані російська демократія, ані навіть лібералізм — ще не є у власті! Коли він прийде до неї — справа зміниться!

В пророцтва не бавлюся. Не чуюся до того покликаним. Сжау лише, що надії на скору демократизацію Росії не знаходять собі оправдання в соціяльній структурі тої держави. Що зломил революцію 1905 року? Відносна чисельна слабкість одинокого щирореволюційного елементу — робітництва, зрада буржуазії і тупість селянства. Ті причини діляють і тепер з тою лише різницею, що селянство, розколене аграрною політикою Столипіна, ще менше стало приступним революційним ідеям, та що міщанство, поклоняючись новому ідолові націоналізму — ще тісніше горнеться до уряду. За таких обставин перед Росією стелиться лише одна дорога: дорога повільної еволюції в сторону конституціоналізму, дорога, що нею йшла Австрія від 1848-66 рр. А це значить, що перевага тих верств, що тепер дають тон політиці Росії — забезпечена на довгі літа, а разом з тим є забезпечений і той непевний стан, в котрому знаходиться, — очікуючи кращих часів, — українство в Росії.

Як зараз зобачимо, і ті причини, що попхнули російський лібералізм на дорогу антиукраїнської орієнтації, — є того рода, що вони цю орієнтацію — в будучім — потраплять скорше зміцнити, як злагодити.

Шукаючи за причинами патріотичного божевілля, що охопило російське суспільство, не на останньому місці прийде́ться назвати — російський імперіалізм.

Ця хвороба — фактично — протягом останніх п'ятьох літ — заразила майже цілу московську буржуазію, як правого так і лівого табору. Досить згадати 1908 р., коли російський лібералізм показався *plus royaliste que le roi même*, коли на стрічках всіх російських щоденників з болотом мішалася Извольського за його «уступчивість» Австрії в часі анексійної кризи; досить згадати божевільні проекти російських панславистів, руку котрих тягли, прецінь, і ліберали, про слов'янську федерацію на трупі Австрії й Угорщини; досить згадати, що ганебна політика царату в Персії і Монголії не лиш не стрічається з протестом лібералів, а навпаки, знаходить в їх рядах своїх учених теоретиків; досить згадати останні дні в Думі, де бурею оплесків прийнято провокуюче експозе Коковцева не лиш на лавах правих, але й тих, що самі себе називають «опозицією його Величності»; досить, зрештою, згадати останню промову в Думі лідера кадетів Мілюкова, що не лиш

апробував політику російського правительства в часі останньої кризи на Балкані, а навіть заохочував його до анексії Вірменії, — досить це все згадати, аби усвідомити собі: що «unagodowienie» російського лібералізму довершилося, що від нині нема такої підлоти — аж до зради своїх власних принципів — котрої би не допустилися російські ліберали там, де ходить про попирання заборчої політики царату. Ця нова хвороба — імперіялізм — утворює перед нами грізні перспективи. Спеціально перед нами. Є знаною річчю, що заборча політика — котра так часто любить прикриватися інтересами нації — все має більше виглядів в державах *однаціональних*. Національний кавардак — що конче буде внесений до Росії українським питанням — *мусить зменшити силу розмаху російської експансії*. Вже тепер українська опозиція заграничній політиці царату (особливо неославізмом) — хоч як слаба — стає йому трохи не вигідною. Далі ці невидогди хіба лише збільшаться і будуть так само шкідливі Росії, як ті, що справляють чехи й поляки зовнішній політиці Австрії. Ось для чого власне російські імперіялісти такі завзяті прихильники «єдиної і неподільної Росії», ось через що ніде не знайти більших ворогів усяких спроб «расколоти єдиний рускій народ», як власне серед імперіялістів. З їх рідів вийшов прецінь і Струве.

Далі, стала вже труїзмом в Росії конечність згоди з поляками, аби і цих здецидованих ворогів Німеччини — випрягти до возу російської державности. Що ця політика скантовання поляків має всі шанси на успіх не лиш серед російських, але й австрійських навіть поляків, свідчить ціла тактика Кола польського в Думах, акцентування ними неославізму «без застережень»; про це свідчить стала опозиція польська в Австрії Тридержавному Союзові, розпад котрого зробив би з Австрії іграшку в руках царату; про це свідчить поведінка поляків під час останньої кризи, нагінка на д-ра Лео в варшавській пресі за його «нетаковні» виступи проти Росії, в котрих народовецькі сервілісти уgliedіли образу маєстату російського царату; про це свідчить щойно погребана галицька угода, задушена руками польських московфілів. *Не підлягає сумніву, що свою польонофільську політику Росія могла б вести лише коштом українства*. В противному разі неославізм стратив би для поляків цілу свою атракційну силу; відпала б одна з найважливіших причин, що робила для них Петербург з певного взгляду милішим від Відня. Бо маючи перспективу української небезпеки як в Росії так і в Австрії, поляки ледви чи вибрали б якусь іншу політику, як політику Буриданового осла. А це не є пожаданим для російських імперіялістів. І тому, коли ці останні в своїм Drang nach Westen не хочуть розгубити всіх своїх союзників — Бобрінських і поляків — мусять взяти собі за правило: «mit den Wölfen muss man heulen». Цею дорогою вони й пішли, вітаючися в Празі з Глібовицькими і Дудікевичами яко «єдиними представителями галицько-русскаго народа»; і робили в Росії заговір мовчання про все, що торкається України.

Полищаючи навіть на боці російський імперіялізм, перспективи, які відкриває український рух перед Росією, наповняють панічним страхом кожного російського буржуа. Випустити з-під своєї контролю колоніальну територію з кількадесять мільйонною людністю, посіданням котрої Росія завдячує своє великодержавне становище, соками котрої досі годується російська промисловість і державний бюджет, на котрій знаходить свій хліб десятки тисяч російських урядників, учителів, суддів і прочих культуртрегерів; дати свободу самовизнання 30 мільйонам людности, від котрої виключно залежить, чи Росія зостанеться державою однонаціональною, чи перетвориться у федерацію націй — на це жадний росіянин не піде. Прикладів такого самопожертвування не знає історія.

Історія — навпаки — свідчить, що скрізь де якась державна нація скидала з себе ярмо чужої або своєї власної бюрократії, вона робила це лише для того, аби тим міцніше уgruntувати своє панування над іншими народами-паріями. В найбільш драстичний спосіб можна це обсервувати на прикладі Угорщини, котра вже виявила заборчі тенденції щойно визволившись від Австрії. Коли в квітні 1848 р. депутація з Банату допоминалася перед Л. Кошутом прав хорватської нації, цей змадяризований словак, борець за національну незалежність Угорщини — відповів: «я не знаю жадної хорватської нації!» Рівнож і пруський ляндтаг не знає польської нації. Ба, навіть Сербія, маленька країна з великими апетитами, що написала на своїм прапорі національне з'єднання всіх сербів, тепер, забираючи частину Альбанії, устами Пашича з погірдливою усмішкою говорить про «так званий» етнографічний принцип, которого не можна, мовляв, брати в рахубу при зачеркненню границь Великої Сербії. Чи маю ще звернути вашу увагу на Галичину, на Польщу? Аджеж усі ми знаємо, що та сама «Jeszcze Polska nie zginęła», що перед 50 літами дзвеніла як пісня свободи, тепер звучить як гімн гнету і насильства.

Тепер прийшла черга і на російську суспільність, котра щойно зачинає вибиватися з бюрократичних пелюшок.

Чи будемо дивуватися, що вона виявила супроти інших націй — акурат стільки стрити або тупоумства, називайте як хочете, — що й поляки, мадяри або серби?

Отже, розглядаючи відношення до нас російського лібералізму, ми бачили, що воно є різко негативне. Аналіза причин даного відношення до українства переконала нас, що воно (відношення) має тенденцію зростати. Аналіза соціальної структури царату робить надії на які будь гвалтовні зміни існуючої політичної системи в Росії надзвичайно слабкими.

Summa summarum — українство в Росії має, і довго ще буде мати, в цілій майже російській суспільності політично активний — своїх здецидованих і невблаганих противників.

Більше 50 літ тому, К. Маркс писав, звертаючись до німецької громади. «Вина за всі лайдацтва, поповнені з поміччю Німеччини в інших краях, тяжить не лише на правительстві, а й у великій мірі на самім

німецьким народі. Без його засліплености, без його раболіпства, було б німецьке ім'я менш зненавиджене за границею, а пригнічені німцями народи давно б уже знаходилися в стані свободного розвою». Так писав великий соціаліст. І коли ми тепер, по літах спільної боротьби за свободну Росію, по стільки заведених надіях і розбитих мріях, — кинемо ці слова на адресу російської суспільности, нікому не вільно закидати нам жадний шовінізм!

Колись в часі Sturm-und Drang періоду європейської історії в 1848 році, великі історичні нації — французи, німці, угри, поляки вели перед в революції. Слов'яни (крім поляків) — натомість були найпевнішою опорою реакції.

Тепер ситуація змінилася. Борцями за національну свободу — проти всіх сил реакції виступають зараз ті нації, що в 1848 році були противниками всякої свободи. Натомість народи революційні колись — угри, поляки — імпульсивно чіпляються за старий засуджений на смерть status quo централізму, та його модифікації — дуалізму. В останні дні до тих реакційних націй, що боронять свої позиції від штурмуючих колюмн нових, повних свіжої енергії, народів — перейшла і Росія. По тій стороні барикади опинилися і російські ліберали.

Сім літ конституційного життя в Росії привели російських лібералів до банкрутства. Векслі виставлені ним колись показалися фальшивими. А разом з банкрутством лібералізму втратила рацію існування і драгоманівська програма.

Драгоманов писав: «Відірвання українського населення від інших країв Росії (політичний сепаратизм), є річчю не лише крайно тяжкою, але й для інтересів українського народу непотрібною».

В наші часи противно — політичний сепаратизм не лише потрібний в інтересі нашого народу, але й — що важніше! — навіть можливий!

Стара Росія признавала, що лише *центральне правительство* має регулювати життя поодиноких — в тім числі і нашої — націй Росії. Нова Росія твердить, що лише *центральному парламентові* прислугує це право.

Ні одна, ні друга, одначе, — *права самої нашої нації на автономію не визнає*. Ліберальна Росія в ґрунті речей *акцентувала національний принцип абсолютистичної*. А з того часу, як нова російська державність прийняла — майже без застережень — національний принцип старої, українство мусіло з природи речі стати в опозицію як одній так і другій, стати ворогом російської державности *взагалі як такої*.

Коли наша нація чує в собі силу й волю до життя, коли вона почуває в собі організаційний талан, котрий вона так блискучо колись виявляла; коли вона не хоче добровільно замкнутися в тій труні, котру їй готують російські молодотурки — *одиноким виходом для неї мусіла б бути програма не автономізму, лише політичного сепаратизму, в тій чи іншій формі — все одно*.

Не буду розважувати тут цих форм, бо вважаю це за річ другорядну. Тим самим полишаю на боці і питання *«самостійної України»*. Бо акту-

альним є не гасло самостійности — мріяли ж колись наші українці про самостійну Україну в злучі з Росією! — Актуальним, більше реальним, більше конкретним — і скорше здійснимим! — є гасло відірвання від Росії, зірвання всякої злуки з нею, — політичний сепаратизм.

Еволюція українського народу по сей бік кордону підготувала і в Галичині ґрунт для сепаратистичної ідеології. Протягом останніх 20 літ українці в Галичині зросли в таку поважну силу, що могли поставити на порядок денний такі радикальні домагання, як університет і реформу виборчої системи до сойму. Але тут наткнулися на опозицію не лиш шляхти, але й польської демократії. Причина цього факту є та, що демократизація краю була б рівночасно і його українізацією. Здаючи собі справу, що скорше чи пізніше — навіть неповоротна Австрія мусітиме поробити концесії демократії — а *eo ipso* — ослабити польський стан посідання в Галичині, — лояльні поляки зачали глядіти за новим об'єктом своєї лояльности. »*Zu Dir Majestät stehen wir*«... ці слова лишилися і тепер засадою польської політики лише з тою різницею, що дотепер не все було ясно, про кого властиво думають вони, вимовляючи цю сакраментальну формулу...

Не трудно догадатися, як поляки знайшли своїх нових союзників. Колись один польський політик (здається, Ашкенази) з жалем говорив: »*Moi Panowie! jeżeli będziemy się dzielić na Polaków, Mazurów, Rusinów, to gdzież będzie Polska?*« Ніби вторуючи йому сказав недавно в Думі потомок українського гетьмана, Скоропадський: »если будемо дѣлиться на Великороссовъ, Малороссовъ и Бѣлороссовъ, гдѣ же будетъ Россія?« Самі може того несвідомі, обидва джентлмени сконстатували дуже важний — а для себе сумний факт. А саме — що з пробудженням неісторичних націй, а особливо України, що досі була тносом для великопольської і великоросійської ідеї — як Польща, так і Московщина, мусіли б відійти в свої етнографічні границі. Це, здається, зрозуміли вже і поляки і москалі. Звідси їх *entente cordiale*, звідси москвофільська орієнтація поляків, що завдає нам стільки клопоту.

А в тім, поляки тут не становлять жадного виімку. Небезпека зі сторони неісторичних націй зближає нації історичні одну до другої в цілях оборони *status quo*. Недавно ціла німецька і мадярська преса пережили регенерацію своєї старої приятні, давно стала прислів'ям польсько-мадярська приятнь, російська преса взяла давно польонофільський курс.

Прошу мене хибно не розуміти. Я лиш констатую факти. Я бачу певні, досить сильні причини, що пхають польський загал на дорогу угоди з Росією, я знаю з історії — з якою цупкістю тримається у влади польська шляхта, ця головна репрезентантка москвофільства, беручи собі за гасло: *Vivant nobiles, pereat respublica!*

Це управнює мене до моїх песимістичних висновків щодо поляків.

Але коли б — польська політика перейшла в руки мудріших людей, коли б »в великих руках світового значіння польський й український прапор ішли разом«, ми б були перші, що цим людям простягли б руку згоди.

Досі, однак, так не є.

Досі московська орієнтація поляків є причиною неповодження усіх останніх угодових акцій в краю. В останній момент польські партії ніби переконалися, що затикати ватю вуха під час соймової обструкції — це ще не значить розв'язати українське питання в Галичині, і ухвалили відомий компроміс. Але тоді на сцену вийшли ті, що звикли не інакше звертатися до своєї аудиторії, як *per »najmilsi w Chrystusie«* — і ціла реформа пішла до чорта, на превелику втіху російського правительства і його експозитури у Львові.

Час висунув перед нами великі реформи — а показалося, що жадна з них не може бути переведена через veto політичних дегенератів, що в своїй політиці керуються директивами з-над Неви. Чи заходить справа українського університету — поляки недвозначно аргументують свою опозицію небажанням справляти клопіт Росії, від котрої залежить прецінь доля російських *»godaków«*. Чи вплине справа соймової реформи — вшехполяки запобігливо вказують Австрії на небезпеку зі сторони Росії, яку стягло б на неї *»фаворизовання«* українців і т. д. і т. д.!

Коли згадати ще про наших москвофілів, то зобачимо, що в боротьбі навіть за свої *чистокрайові інтереси* — галицьким політикам довелося раз-у-раз напотикатися на сторонню, ворожу силу, котра не лиш не дозволяє краєві вийти зі стану анархії, але без параліжовання котрої всякі національні здобутки в Галичині стають *проблематичними*. Показалося, отже, що галицькі українці, рівнож як російські, мають одного й того самого ворога, з котрим боротися лише на місцевому ґрунті — є річчю безнадійною. Показалося, що галичани не можуть бути певними ані тривалости реформ, ані навіть певними завтра, поки не буде знищена або ослаблена сусідня заприязнена держава, що їх будуччина залежна від того, як уложаться українсько-польсько-російські відносини на *цілій території*, замешканій цими народами.

Так, переступаючи границі Галичини і заключаючи союз з вшехполяками, — московський царат сам вивів українську політичну думку в Галичині поза границі краю і поставив перед нею *ширші завдання, ширшу мету*. Цею метою з *натури речі* стало — *знищення або ослаблення царату, підтримання сепаратистичних змагань на Україні*.

Так, банкрутство російського лібералізму, заборчі плани царату і москофільство поляків не лише вивели українську політичну думку за межі вузького провінціоналізму. Вони створили *ґрунт під одну, спільну програму української нації по оба боки кордону*.

Як я вже сказав — тією програмою, після мене, мусить бути програма *сепаратизму*.

Теперішній момент якнайбільше сприяє *евентуальній реалізації сепаратистичної програми*.

Від часу приблизно російсько-японської війни, європейська політика виходить з того *періоду стагнації*, в котрім вона перебувала до цього часу аж від Берлінського конгресу. Наші часи — це часи розкладу й

загину старих *status-ів quo*, часами далекосяглих політичних концепцій, для котрих не є святощею жадна державна границя, жадні хоч і як старі політичні забобони; ми переживаємо часи крайнього загострення міждержавних противенств, горячкового зброєння маленьких неутральних держав — певний симптом зближаючогося європейського конфлікту. Часи великих національних рухів, часи актуалізації найрізноманітніших квестій: турецької, альбанської, австрійської, арабської, вірменської, монгольської, перської, індійської і української. Скорими кроками наближаємося до загальноєвропейського кавардаку, котрий нині приніс вже свободу Альбанії, а завтра — хто знає — може принесе свободу нам...

Спеціально звертає на себе увагу той застарілий європейський конфлікт, котрий тепер набрав надзвичайної гостроти, та котрий відкриває перед нашою нацією далекі, безмежні перспективи.

Я маю на увазі *конфлікт австрійського і взагалі німецького імперіалізму з російським.*

Викинута в 1857 р. з Італії, в 1866 — з Німецького союзу, Австрія — з природи речі — мусіла скерувати свою експансію на полудне. Туди її спровадив і Бісмарк в 1878 р. Але тут вона стрінулася з Росією, що протягом віку уперто й консеквентно перла до Константинополя. Обидві держави стали ворогами. Кожен крок Австрії в напрямі Сальонік — грозив обернути внівець старі мрії Московщини про Босфор і Дарданелі. Кожен крок Росії на Балканах грозив відтяти Австрію від дороги до Егейського моря. Тепер це Росії і вдалось. Експансія Австрії на полудне спинена. Але наївний був би той, хто б думав, що поділ європейської Туреччини зліквідував австро-російський спір. Передусім не виключена ще боротьба обох противників за впливи в новім Балканському союзі, а рівнож в Альбанії — джерело безконечних інтриг, а може й збройних конфліктів. По-друге — замість недолужної Туреччини на полудневій границі монархії постав міцний союз з великою експансивною силою, з далеко ще не заспокоєними апетитами, що все будуть звертатися на північ. А ця обставина хіба ще заохочуватиме Росію до останнього обрахунку зі своїм довічним ворогом. Бо поміч Німеччини Австрії почасти буде скомпенсована мільйоном багнетів Балканського союзу, котрого протекторкою є Росія. По другій Балканській війні, небезпека з тієї сторони для Австрії, правда, значно зменшується, але не зникає зовсім. З одної сторони Болгарія — в наслідок тієї війни — цілком попадає під вплив Росії, з другої — не є виключене і відновлення Балканського союзу. Зрештою, тепер вже не улягає сумніву, що російська політика цілком свідомо спекулює на розбір Австро-Угорщини, котрій вона готує долю Польщі і Туреччини, або, щонайменше, Швеції. Принцип *»desinteressement absolu«*, — котрий застосувала Австрія не лише в зовнішній але й внутрішній політиці, що допровадив до анархії в Чехії, Галичині, Угорщині й Хорватії — притяг до монархії ласкаву увагу царату. Лихий знак для Австрії!

Бо історія вчить нас, що скрізь, де лиш якийсь державний організм починає розкладатися, де лиш смерділо стервом, можна було бути

певним, що поблизу зобачите російського орла. Бо російський орел живиться лише трупом, — може тому так довго й живе?

Працюючи витривало — на півночі й на полудні на знищення Австрії — стара міжнародня інтригантка — Росія — має як все, далеку, вражаючу своїм розмахом ціль. По трупі Угорщини й Австрії досягти Адріатського моря.

Хто знає історію Росії, далекозорість і витривалість політики цього потвору, той не збачить в цих плянах нічого дивного. Чи не добралася вже вона по трупі Польщі й Туреччини до Чорного й Балтійського моря? Чи не добралася вона вже до Пацифіку, звідки лише вибила її залізна рука Японії? Чи не осягла вона майже Індійського океану через безприкладно засліплену політику Великої Британії? Останні події показали, що з тою самою упертістю стремить вона й до Атлантику. Трупом, через котрий веде дорога туди, має бути Швеція. Про це свідчить прекрасна книжка Св. Гедіна — «Warnungsruf gegen Russland», що здемаскувала заборчі пляни царату; про це свідчать жмари російських шпівнів у Швеції, проти котрих мусів недавно стертініт прийняти спеціальний закон. Знаючи всі ті факти, не будемо дивуватися плянам царату розбити Австрію і досягти Адріатику, ані тому, що певне Росія не опустить щасливої нагоди — збройно напасти на свою сусідку. Є ще й третя причина російсько-австрійського антагонізму. Як одна так і друга держава бореться за гегемонію над слов'янськими народами. Чим раз то більш очевидним стає, що Австрія, коли хоче жити, мусить перетворитися у федерацію вільних націй...

Потреба правильного функціонування як центрального, так і крайових політичних органів, що є неможливе за теперішньої системи коронних країв — єднає для ідеї федералізму чим раз ширші верстви австрійської людности. Але коли реалізували цю ідею, давніше їй наказували згляди внутрішньої політики, то тепер це стало категоричним імперативом її зовнішньої політики. В 1866 р., коли творилася сучасна система монархії — дуалізм, Австрія всіма своїми аспіраціями була обернута на північ. Тепер коли вона мусіла центр ваги своєї зовнішньої політики пересунути *volens nolens* — на полудне, — дуалізм, що спирається на упослідженню слов'ян (з виїмком поляків) — став *анахронізмом*.

По балканській війні, політиці Чувая і Потоцького мусів прийти кінець. Австрія мусить стати, і на ділі стає *другим по Росії слов'янським центром*, що має вже свою ідеологію (австрославізм), що виявляє вже досить сильну атракційну силу навіть поза своїми границями і що стоїть в непримиримім противенстві до ідеології *панмосковітизму*, або, як його не слушно називають, панславізму. Цей факт і є тою третьою причиною, що робить конфлікт між цими виключаючими себе взаємно принципами *коли не неминучим, то більш ніж правдоподібним*. Status quo між Росією й Австрією — можливий, доки населяючі їх неісторичні нації були *quantité negligeeable*, — мусить тепер уступити місце іншому. Або Австрія буде знищена і Росія дійде до Адріатику, або Росія буде відкинута за Дніпро.

Не хочу тут розглядати питання, чи стара й консервативна державність австрійська — в стані ще еволюціонізувати? Чи в стані приймати в себе нові ідеї?

Думаю, що так. Правда, ще великий Наполеон, що так добре знав Австрію і котрого ще ліпше знала вона, сказав, що «Autriche est toujours en retard». Але Наполеон знав лише Австрію Меттерніха. Ми вже знаємо Австрію 1848, 1866, і 1906 років. Ми знаємо, що часами, в критичні для монархії хвили — Габсбурзька династія виказувала надзвичайний сприт — не вагаючись іноді заключити союз навіть з революціонерами або з революційними гаслами — як загальне виборче право. Ці lucida intervalla австрійської державности дозволяють нам бути оптимістами щодо квестії: чи Австрія буде настільки мудра, щоб своє історичне завдання — стати центром федерації слов'янських народів — не обмежити лише границями монархії.

Зрештою, ні від кого відповідь на це питання так не залежить, як власне від нас самих, еволюції українського руху за кордоном. А цей рух — мимо всього! — викazuje сталий і досить скорий поступ наперед!

Вище я згадав про дві причини австро-російського антагонізму. Та на тім не кінець. Упадок європейської Туреччини став джерелом нового грізнішого конфлікту — Німеччини з Росією. Можна як хто хоче відноситися до агонізуючої Оттоманської імперії, що впала не стільки за свої, скільки за чужі гріхи, але не можна заперечувати факту, що Туреччина — як держава — стоїть над краєм пропасти. Не маємо жадної причини припускати, щоб зліквідована в Африці й Європі, вона чомусь саме в Азії виявила більше життєвої сили, як дотепер; щоб держава, спутана як муха павутинням європейськими договорами, трактатами, умовами, позичками, задихаючися в стричку європейського капіталу — стала на власні ноги. Гори трупів і море крови освічував, заходячи, турецький півмісяць в Африці. Гори трупів і море крови освічував він, заходячи в Європі. Чи будемо так наївними припускати, що якраз в Азії ліквідація Туреччини піде мирним шляхом? Коли поділ європейської Туреччини, де великі держави вийшли з порожніми руками, мало не допровадив до європейської війни, то що ж допіру ліквідація азійських посіlostей оттоманської імперії, де кожна держава має щось до положення в кишеню? В Європі Туреччина мала своїх — так сказати б »законних наслідників«. В Азії їх не має. Їх місце з природи речі займуть великі держави. Ліквідація азійської Туреччини отже грозить світовою війною. Бо лише війною можуть бути розплутані перехреснюючі одні одного інтереси великих держав в Азії. Інтереси Франції в Сирії колідують з інтересами Англії, що мріє про реставрацію арабського каліфату під своїм протекторатом, та колосальну державу від Каїру аж до Бомбею. Інтереси Німеччини, що пре з заходу до Перського заливу, колідують з інтересами Англії, колідують їх інтереси також і в місці осідку колишнього раю — Мезопотамії. Конкуренткою Франції в Сирії стає Італія. Росія, що напирae на Персію і Вірменію, є вічною небезпекою для британської Індії. Але, що нас тут головню интересує — в Малій Азії безпосередньо стикаються

Німеччина з Росією. Німеччина з природи речі — обстоює інтегритет азійської Туреччини, Росія свідомо пре до її розбору. Експансія першої хоче опанувати перський ринок, друга замикає його перед нею. Німецький капітал хотів би втягти в сферу своїх впливів Вірменію, Росія, котра щойно обсадила Урмію — зайняла тепер стратегічну позицію, володіючи котрою кожної хвили може анексувати Вірменію. Німеччина прагне усадовитися на добре на полудневих берегах Чорного моря — для Росії це значить забути раз на все про проливи.

Хто знає, з якою енергією обидва противники обстоюють свої інтєреси, — той ледве чи віритиме в мирне розв'язання антагонізму німецько-російського. Конфлікт між Німеччиною й Росією, а значить і між Австрією і Росією стає більш як правдоподібним. Австрія — як союзниця Німеччини — прийме на себе перші удари Росії.

Реасумую все досі сказане. Пробудження неісторичних націй (а зосібна української) в Росії — і заведення надій на російський лібералізм викликало для українців потребу нової політичної гравітації. Пробудження неісторичних націй в Австро-Угорщині і конечно її еволюція в сторону національної рівноправности — створює з цієї останньої новий — потрібний нам — центр слов'янської гравітації. Пробудження неісторичних націй Оттоманської імперії — перенесло вагу турецької квестії до Малої Азії і загострило міждержавні конфлікти, котрі роблять реалізацію нашої програми дуже й дуже правдоподібною.

Яке ж становище має зайняти українська нація в тім конфлікті, що зближається на нас? Як я вже сказав, самотньою, відповідаючою інтєресам української нації програмою, є тепер — політичний сепаратизм. Тому, коли б ми тепер в тій великій бурі, гуркіт котрої вже ловить наше ухо, не кинули усі наші сили — які б малі вони не були — на сторону противників Росії, — то був би злочин перед нашою нацією і її будуччиною.

Цей висновок не є фантазмагорією. Він є — опертий на уважнім розгляді європейської політичної констеляції — вивід тверезого політика. Чинний уділ в австро-російським конфлікті по стороні Австрії в цілях реалізації програми сепаратизму — ось має бути гасло нинішнього дня.

Зі сторони quasi демократів нерідко підносяться голоси сумніву — чи може бути війна — масовий морд! — програмою правдивої демократії? Не входячи в детальний розгляд цієї квестії, пригадаю лише, що збереження миру à outrance ніколи не було догмою, не було *suprema lex* європейської демократії. Маркс і Енгельс — ці передові борці європейської демократії другої половини минулого віку — одверто голосили війну проти Росії. Енгельс війну проти Франції, англійські робітники-чартісти домагалися війни з Росією, збори англійських фрітрейдерів, що демонстрували за миром в Лондоні, були зірвані чартістами з окликами: «злочином є мир, поки не здобудемо свободи!» Подібні «еретичні» думки можна знайти й тепер у польських соціалістів, хорватських і англійських (Гайдмен, Квелч). В першій

книзі «British Socialist» за цей рік знаходимо цікаву статтю, присвячену тій квестії.

Скажуть: головною небезпекою для європейської демократії була в минулому віці Росія. А чи ж тепер є інакше? Чи ж під час останньої кризи не Росія була головно бурительською спокою? Чи стремлячи до здійснення панмосковської програми вона не входить в колізію з демократичною Європою? Чи роблячи з французької республіки царську сатрапію і накидаючи Франції нині трьохлітню службу, а завтра може нового Бонапарта, вона не стає ворогом європейської демократії? Чи не вона змушує Швецію — до колосальних видатків на мілітаризм? Чи своїми плянами розширитись від Атлантичного океану до Тихого і від Північного до Індійського, не стає московський потвір загрозою не лиш європейського, але й світового миру?

І чи війна з ним не є як і перед 50 літами — найсвятішим обов'язком європейської демократії?

Як би зрештою не було, кажу ще раз — ніколи не може бути, і, як я показав, не було і не є — збережено європейського миру за всяку ціну — догмою для демократії.

Ще *другий аргумент* можна почути від деяких квазідемократів. Ваша справа — кажуть вони — є справедлива справа. Але ви маєте боротися за неї самі, не жебраючи помічі у клерикально-реакційної Австрії, котра коли й визволятиме вас від Росії, то лише задля інтересів австрійського капіталу. Не маю жадних ілюзій, щодо причин австро-російського антагонізму. Але, *мимо того, уважаю цілком оправданою з демократичного штандпункту певну кооперацію українських сепаратистичних змагань з Австрією*. Аби промовити до переконання як тих, що звикли думати самостійно, так і тих, що звикли кланятись авторитетам, — я наведу один уступ з *Лясаля*, що дає чудову відповідь на поставлене вгорі питання.

В своїм «Der italienische Krieg und Aufgabe Preussens» Лясаль, котрому, сподіваюся, ніхто не закине брак демократизму, займається майже аналогічною проблемою: «Чи могла Сардинія, яка боролась тоді з Австрією, шукати помічі в Наполеона, що був тоді символом реакції?» і відповідає: «Італія веде найсправедливішу й найсвятішу війну, вона б'ється за своє національне існування. Вона бореться проти ворожої культурі державности... Що є простішого і більш оправданого, коли вона в тій нерівній боротьбі послуговується поміччю французької нації? Коли Сардинія приймає поміч Люї-Наполеона, то чи не прийняли ми в 1813 р. навіть помічі російського царя?... Коли ця справа є свята, чи вона стане менш справедливою через те, що її візьме в свої руки лихий чоловік? Коли задача Італії визволитись з-під австрійського ярма є великою і цивілізаційною, — чи вона менше лежатиме в інтересі цивілізації, коли Люї-Наполеон — хоч як з нужденних мотивів — бере її в свої руки? Як можуть мотиви задля котрих хтось рішається на щось, вплинути на *об'єктивну суть* самої справи, на котру він рішається?»

Поставте в тій цитаті «Росія» замість «Австрія», «Австрія» замість «Франція», а замість «Італія» — «Україна» — і ви матимете, я думаю, відповідь, що задовольнить навіть квазідемократів.

Бо, в силу об'єктивного ходу речей — всяка поразка Росії, всяке відірвання хоч кавалка української території Австрією — приведе до консолідації, до скріплення українського елементу в Австрії, а ео ipso і в Росії, і наблизить час остаточного визволення нашого краю.

Хоче того Австрія, чи ні, з тих чи інших мотивів вона би до того стреміла. Як Наполеон I був мимо своєї волі зняряддям революції, котру він розносив по цілій Європі і як Наполеон III був зняряддям італійської революції, хоч і дістав за те Trinkgeld у виді Ніцци і Савої, так і Австрія стоїть перед дилемою: або ділити долю Туреччини, або стати зняряддям нової революції, нових народів Східної Європи. Не наша в тім вина, що історія судила нам на великім процесі між Австрією і Росією — говорючи язиком юристів — грати ролю побічного інтервеніента. А роля його — як відомо — обмежується лише попиранням одної або другої із сторін.

Але це наше завдання маємо виповнити чесно і до кінця, пам'ятаючи, що історія не знає прикладу, де б поневолена нація визволилася з-під чужого ярма лише власними силами. Всякі слов'янофільські ремінісценції, що, на жаль, ще живуть у багатьох українців, треба рівнож відкинути наразі на бік. Інтереси нашої нації зв'язані не з Росією, лише з Тридержавним союзом. Нам страшний не німецький Drang nach Osten, лише російський Drang nach Westen. Це мусимо собі вже раз одверто сказати, пам'ятаючи слова Енгельса, що «слов'янський нарід, котрому свобода милишою є ніж слов'янство, вже через це доводить свою здатність до життя, вже через це забезпечує собі свою будучину».

«А що станеться, коли Росія переможе? Чи одна ця евентуальність не обов'яже нас до політики миру? Це ж знищить наш культурний доробок, це ж спровадить на нас — в Галичині і в Росії — нечувані репресії, коли ми станем проти неї!» На це відповім: а хіба Росія і тепер не нищить нашого культурного доробку, вносячи гангрену в наш національний організм? Чи українство в Росії не зазнає чимраз нових і сильніших ударів власне в той час, як стає чимраз льояльнішим, аж до самопониження? Зрештою, найвно було б думати, що вижидаюче становище галицьких українців в часі конфлікту привернуло б до них по анексії Галичини ласку царату. Бож не для чого іншого він стремить до цієї анексії як на те, аби знищити в Галичині огнище української культури. Найбільш гнітять того, хто найменше вимагає. Тому появлення всякої скрайнішої партії, заініціювання всякої скрайнішої акції, має все лише той результат, що висуюються наперед і протегуються правительством помірковані елементи, тобто ті, котрі без існування крайніх — мали б приймати на себе удари, призначені першим. Тому після мене є певним, що, незалежно від результату австро-російського конфлікту — ворожа позиція занята нами супроти Росії — уємно на український рух не вплинула б.

Гірше б не було! А коли б наша акція скінчилася навіть повним фіяском — тоді після слів Енгельса — «одна одніська спроба революції, навіть як вона буде задушена — гасить в пам'яті народів цілі віки таньби й боягузства, регабілітуючи в тій хвили хоч би як глибоко погорджувану націю». Такої регабілітації ми потребуємо!

Най нам не кажуть, що ми — своєю пропагандою активної боротьби — *спроваджуємо молодь* — цю самотню надію нації — на мавнівці *«небезпечних авантур»*.

Чи й тепер наша молодь не гине на університеті, чи й тепер не мусить відбирати собі життя в різних «наукових» закладах? або намітити свою екзистенцію в тій чи іншій боротьбі з польською рацією стану? А в Росії! В 1905-1910 все, що було активнішого в українській молодіжці віддалось справі революції, в котрій вона бачила як політичну, так і національну революцію. Тисячами гинула ця молодь на шибеницях, по тюрмах, на вигнання. І що ж? Минули літа революції — і українське життя завітло там так буйно, як ніколи. Очевидно, українська молодь має в собі більше життєвих сил, як думають її непокликані опікуни.

Хай же ж не лякає нас недосяжність ідеалу. Не забуваймо, що вузи спільної державности і релігії, що лучать наш край з Росією, є *досить нової дати*. Не забуваймо, що старий національний антагонізм ускладнюється антагонізмом соціальним і політичним між українським селянином і російським дідичем або урядником.

Не забуваймо, що Росія робить і робитиме все, щоб цей антагонізм поглибити, щоб хаотичну племінну нехить «хахла» проти «кацапа» перетворити в свідомий національний протест. Є епохи, в котрі політичні ідеї дозрівають надзвичайно скоро. В 1789 р. всіх республіканців у Франції К. Демулен лічив на пальцях рук, а за 4 літа Франція була вже республікою!

І хай ми спершу будемо проповідниками *in partibus infidelium*, останні п'ять років політичного розвою Росії показують, що логіка життя за нами!

Тепер перед нами встає квестія: *яким способом маємо виповнити нашу задачу* — приготувитися до чинного уділу в австро-російським конфлікті?

Засоби для осягнення тієї спільної цілі — в Росії і Австрії — цілком природно мусять бути сильні. Тут ними має бути: *мілітарне виховання і організація молоді*, в ближче обговорення котрої я не входжу, полишаючи цю справу фахівцям. Скажу лише, що ця організація має носити тривалий і поважний характер. Другий і найважливіший засіб: *систематичне політичне виховання народу в дусі програми сепаратизму*. Брошурами, газетами, промовами — мусить розвинутися в краю широка *антимосковська агітація*. Тим самим способом маєтись вести боротьба з москвофільством, аби в слушний час ми не мали своєї Вандеї. Коли досі жадна з політичних партій не потрафила у нас зорганізувати *поважну і сталу антимосквофільську і антимосковську пропаганду*, може це удасться нашій молоді!

Бо не треба ніколи недоцінювати того політичного капіталу, котрим є *єдність і політична свідомість нації*. Лише через цю єдність і політичну свідомість фінського народу, російський царат досі не може похвалитися жадними реальними здобутками в своїй боротьбі з маленькою нацією. І що справді почне він в краю, котрий — на сам лиш замах на його національні права — відповів петицією, що зібрала на 3 мільйони населення — понад 500.000 підписів! Коли нам в Галичині удасться систематичною працею підняти політичну свідомість нашого народу, *свідомість непримиримої суперечности його екзистенції як нації з інтересами царату* — цей останній не буде нам страшний!

В Росії — через страшенно низький рівень національної свідомости, навіть у інтелігенції — перший рекомендований спосіб боротьби — є наразі просто *виключений*. Лишається другий — *підготування ґрунту* під активну акцію. Для досягнення тієї цілі було б на першій місці заложення *спільного органу* цілої української молоді в цілях пропаганди головних думок цього реферату. Головним завданням органу було б *ширення ідеї австрославізму, поборювання панмосковських ідей, пропаганда політичного сепаратизму*. Кожний артикул цього органу — котрий є цілком можливий навіть легальний — мав би кінчатися одним рефреном: *Cartaginam esse delendam!* Це було б підготуванням революції в умах, щоб пізніше перетворилася в *революцію чину*.

Аби об'єднати *цілу* нашу молодь цей орган мусів би мати лише ті цілі, які я вгорі в приближенню зачеркнув. Усякі інші, які часом приплентаються до ідеї сепаратизму, мусять бути виєліміновані. Наш рух не має йти ні під чорно-жовтою, ні під жовто-білою фаною!

Розуміється, що пропагуючи ідею сепаратизму, ми не повинні *ани хвили* спускати з ока чергових завдань біжучої політики. Соймова реформа виборча, університет — тут, знищення політичного абсолютизму там — ці гасла були і далі будуть на наших прапорах.

Ця програма є тим легшою до переведення, що я властиво не бачу — як дехто, дилеми: *культурна праця чи політика?* Я думаю, що одно дасться погодити з другим. *Українська молодь мусить брати активну участь в політичному життю нації*. Але, розуміється, не сміє забувати і на самообразование, без котрого вона не потрапить не лише брати цієї активної участі, а й навіть... »Шляхи« *видавати.*

Зрештою, панове, є такі моменти в історії нації, коли такі питання — як поставлене вгорі — не існують цілком. В 1813 р. німецьке студентство не питалося, чи воно має вчитися чи робити політику? Не питалося воно про це і в 1848 році. Не питалося про це і російське студентство в 1905 році. Є моменти, коли одиниця, сотки одиниць — попадають у вир великого історичного потоку — і тоді вибір тої чи іншої дороги для кожної одиниці залежить від її суспільного інстинкту і совісти.

Такий момент наступив тепер для нашої молоді. Революція 1905 р., що стала прологом українського відродження в Росії, 12 квітня 1908 р. в Галичині, політичні страшення 1910 і 1912 рр., хорватський рух, упа-

док Туреччини — були ніби першими підземними товчками того великого землетрусу, що невдовзі захитає ще не один status quo і переверне догори ногами зігнулу будову сучасної Європи, оперту на поневоленню молодих, що рвуться до нового життя націй. В таку хвилю, коли ми майже чуємо важкі кроки всесвітньої історії, коли ми бачимо як на нас наближається — як казав поет — »okropność przyszła, co kołysze światem«, — в такій хвилі нам не вільно сидіти тихо! Хай нас не страшить непомірність завдання, хай не сліпить нам очі величезність Росії. Великі здаються нам такими тому, що ми стоїмо перед ними на колінах.

Росія взагалі не лишила нам свободи вибору. Вона поставила нас перед дилемою: або цілковита національна смерть, або — безпощадна боротьба.

Час цієї боротьби наближається. Треба, щоб він кожного застав на своїм постерунку (пості). Щоб кожний виконав свій обов'язок перед собою і перед потомством.

Коли почуття відповідальності перед нащадками для нас не є порожнім звуком, то стережимося, аби вони, згадуючи нас, не паленіли зі стиду. Аби прокляття їх не впало на нашу пам'ять! Аби не сказали з погордою: велика хвиля застала малих людей! Аби могли сказати, що ми вложили в нашу справу цілу силу нашого чуття й темпераменту, ясність думки і незламну волю!

Недавно один з тих небагатьох великих, що дала світові Україна, питався з розпачливою зневірою — звертаючися до свого народа:

»Не вже тобі лиш не судилось діло
Щоб виявило твоїх сил безмірність?

Не вже задармо край твій весь політий кров'ю
Твоїх борців?«

Ці слова ми маємо вирізьбити в нашій мозку і нашій серці! Хай вони, як прокляття, як змора тяжать на нас — пригадуючи нам наш обов'язок — і вдень, і вночі, аж поки ми не дамо на них відповіді, що була б гідною нашої нації і її великої будуччини!

3 МАТЕРІАЛІВ II ВСЕУКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО З'ЇЗДУ Львів, 1913 р.

(Передрук з оригіналу з деякими правописними поправками)

Після тридневних нарад З'їзд по довгих дискусіях ухвалив слідуючі резолюції:

Резолюція тов. Донцова:

1. З огляду на те що ні українська політика російського правитель-ства, ані українська політика російського лібералізму, зараженого імперіалістичними ідеями «великої Росії», ні соціальна структура ца-рату, ні політичні інтереси російського міщанства взагалі, яке трактує Україну, як свою колонію, ні заборчі пляни царату щодо Галичини не лишають жадної надії на можливість нормального і спокійного розвою для нашої нації в межах російської імперії, ба навіть в Галичині;

2. з огляду на те, що розвій Австрії, де живе значна частина на-шого народу, в напрямі федерації вільних націй створює з неї при-родний центр політичної гравітації для цілої нашої нації;

3. з огляду на те, що теперішня міжнародна ситуація, то є заострен-ня міжнародних, а спеціально австро-німецько-російських антагонізмів, якнайліпше сприяє полученню української квестії з квестіями між-народної політики, вважаємо конечним боротись за програму полі-тичного сепаратизму від Росії. (Одноголосно).

4. З'їзд українського студентства сподіється, що головним союзни-ком в тій боротьбі буде щиро-демократична та справді поступова частина польської суспільности. (Одноголосно).

5. Акцією, що могла б служити наміченій цілі, З'їзд українського студентства вважає поборювання московських впливів в австрійській Україні і широку пропаганду політичного сепаратизму від Росії за кордоном, як рівнож мілітарне виховання молодіжи. (Одноголосно: проти мілітарного виховання зайвилось 12 голосів).

6. Стремлячи до тієї цілі, українська молодіж не повинна спускати з ока питань біжучої політики, беручи активну участь в щоденній політичній боротьбі, як по цей так і по той бік кордону. (Одноголосно).

ЧИТАЙТЕ!**ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!****» В І С Н И К «****суспільно-політичний і науково-літературний місячник****Організації Оборони Чотирьох Свобід України.**

що стоячи на християнських національно-соборницьких засадах, на-світлює проблеми українського національно-визвольного руху, містить статті на міжнародні, крайові, внутрішньоукраїнські, політичні, еконо-мічні, суспільно-виховні, наукові, літературні та мистецькі теми; друкує твори сучасних українських письменників і поетів, а також містить критичні літературно-мистецькі огляди.

Адреса: "VISNYK" — THE HERALD**P. O. Box 304, Cooper Station — New York 3, N.Y., U.S.A.**

Володимир ЛЕНИК

УКРАЇНСЬКА ОРГАНІЗОВАНА МОЛОДЬ

(2)

б) На південнозахідних українських землях

Продовжуючи традицію Івана Могильницького і Маркіяна Шашкевича та йдучи за прикладом Наддніпрянської України, починається у шістдесятих роках у Галичині оживлений український рух. Перед ведуть студенти. Вони захоплюються Шевченком, переписують «Кобзаря», розповсюджують його по всій країні. Молоді українські письменники нав'язують контакти з Паньком Кулішем, Олександром Кониським, Іваном Нечуй-Левицьким, друкують їхні твори у галицьких часописах.

Читаючи ці твори, а головню поезії Тараса Шевченка, молодь усвідомила собі свої завдання і повинність супроти власного народу. Шевченко показав їм шлях до найвищої цілі кожної нації — «В своїй хаті своя правда і сила і воля». Він кинув гасло: «Борітеся — поборете!» Молодь другої половини ХІХ стол. захоплюється тими гаслами і несе їх у народ. Починається повільний, але послідовний і всезростаючий процес творення української модерної нації. Зроджується ширше організоване життя української молоді у найпростішій формі гуртків.

Таємність цих перших гуртків, що спочатку звалися громадами, а пізніше кружками, була зумовлена політичною ситуацією, у якій жив в той час український народ. Не дивлячись на їх таємничість, вони в Галичині так швидко розросталися, що — починаючи із 60-их років — до початку ХХ стол. охопили своєю діяльністю всі середні та вищі школи, в яких була хоч би невелика кількість українських учнів чи студентів.

Гуртки «були тими джерелами, з яких випливала животворча сила нашого усвідомлення, що не тільки не дозволило всохнути галицькій вітці українського народу, але допомогло їй розростися і зайняти у всеукраїнському життю становисько 'Українського Піємонту'», — писав один з діячів перших гуртків¹. Також Євген Олесницький, визначний діяч Галичини ХІХ стол., стверджує у своїх споминах: «Національні організації у демократичному дусі, які оснувалися серед гімназійної молоді Східньої Галичини від початків 60-их років, стали безперечно основою українського відродження у Галичині. З гімназій виходили молоді люди, борці за українську ідею, які відтак справджували її у пізнішому життю своєю діяльністю серед суспільности... У громадах училися вони бути вірними синами свого народу, розуміти його минуле, заглядати в народню душу»².

1) Любомир З. Веч: «Пласт у Перемиській гімназії», Нью-Йорк—Філадельфія, 1, 1961.

2) Євген Олесницький: «Сторінки з мого життя», част. I, Львів 1935.

Ці характеристики таємних гуртків, що їй дали тогочасні визначніші політичні й громадські діячі, є для нас особливо важливим документом, бо лише на тій основі можемо бачити цілі, що їх ставили собі організатори гуртків.

Причинки до історії гуртків у Галичині залишив нам також О. Барвінський у своїх «Споминах з мого життя» (Львів, 1912): «Думка заснування громад постала в Галичині не самостійно, а приніс її сюди наддніпрянець, студент Володимир Бернатович. Перша громада заснувалася у Львові мабуть в 1863 р.».

Цю дату не можна уважати за остаточну. Проф. Василь Лев пише, що свого часу проф. Львівського університету Студинський пропонував студентові М. Тершаківцеві опрацювати переписку тайних студентських та учнівських організацій-громад, що постали «у Львові і на провінції у зв'язку з вісткою про смерть Шевченка»³.

Таємні громади і гуртки стали вже із самого початку організаціями самоосвіти та самовиховання і своєрідними школами, з яких виходили студентські, а відтак політичні й громадські провідники нашого народу XIX і XX століть. Діячі таємних гуртків розбудили українські маси, з яких виловилися пізніші борці за національне та соціальне визволення.

Члени гуртків та кола, що стояли під їхнім впливом, захоплювалися народньою творчістю, вивчали мову та народні звичаї, залюбки носили вишивані сорочки, козацькі шаравари та жупани, влаштовували в роковини Шевченкової смерті вечорі, на яких виголошували доповіді, декламували його вірші та співали українські пісні. Подекуди ця діяльність поширюється і на політичні акції. В 1909-10 рр. влаштовували члени таємного гуртка в Академічній гімназії у Львові страйк, тому, що Дирекція не пустила їх на академію в пам'ять Шевченка. При інших нагодах учні відмовлялися співати австрійський цісарський гімн «Боже будь Покровитель...» Страйк учнів у Львові перекинувся і на гімназії у Станіславові та Тернополі.

Таємні гуртки діяли самостійно, не маючи якоїсь надбудови. Але Данило Танацькевич став іще як студент, а потім і як священник своєрідним провідником майже всіх гуртків. Він провадив жваву кореспонденцію з керівниками гуртків і постачав їх доступною тоді літературою⁴. У переписуванні «Кобзаря» допомагав йому часто Микола Михалевич. Брошура «Письмо до Громади», що її написав Танацькевич під псевдонімом Гриць Будеволя, стала неофіційною програмою гуртків на протязі довгих літ.

Потреба співдії гуртків виявлялася головню у персональних контактах окремих гуртківців та їхнього керівництва. На переломі століть помітні вже організаційні заходи до створення спільного фронту. До Львова з'їздялися представники гуртків і відбувають крайові конференції, що тривали здебільша декілька днів. На цих з'їздах обговорювано національно-державницьку та поступову ідеологію гуртків, мето-

3) Василь Лев: «Професор д-р Михайло Тершаковець», «Свобода», Нью-Йорк, 1.3.1978.

4) Богдан Загайкевич: «Освіта і школи в Перемишлі», Нью-Йорк—Філадельфія, 1961.

ди боротьби з москвофільством, справи самоосвіти й організацію власної преси. Делегати складали звіти про працю репрезентованих ними гуртків. Референтами на З'їздах та керівниками дискусій були головним студенти, що відзначалися ідеологічним озброєнням та добрим досвідом організаційної праці.

Про один із таких з'їздів, що відбувся у листопаді 1910 року, пише С. Ріпещкий⁵. З'їзд тривав два дні. У ньому взяли участь представники з усіх міст Галичини та з Наддніпрянщини. Нарадами проводили два гімназисти — Емануїл Сандул та Василь Данилович. Між референтами були студент філософії Федір Замора, що говорив про ідеологію організації та завдання молоді; студент права Осип Назарук, що говорив про українську державницьку традицію; емігрант з Києва студент Микола Залізняк, що говорив про таємні студентські організації на Наддніпрянщині та про методи їхньої праці. Про інших учасників не маємо докладніших відомостей. Згадано в описі лише частину представників від деяких гуртків. На першому місці згадано представника Перемиської гімназії учня 8-ої класи Івана Чмолу, пізнішого основоположника українського військового руху та полковника Січових Стрільців. Від Золочівського гуртка говорив учень 8-ої класи Іван Лизанівський, який рівнож кілька років пізніше (1913) був висланий стрілецькою організацією до Києва, щоб там працювати в напрямі підготовки революційного протиросійського руху. У його активній діяльності допомагали йому студент Василь Семенець, колишній голова Самбірської гімназійної громади та студент Юліян Охримович, колишній голова Драгоманівської Студентської громади у Львові.

Ідейний та організаційний зв'язок гуртків вплинув найперше на скріплення окремих гуртків та поширення засягу їх діяльності. До руху долучувалися також гімназисти, що навчалися у чужих гімназіях, які існували у Галичині (польських, німецьких), або навіть поза територією України. Для зв'язку між гуртками і гуртківцями служили видавані студентами публікації, головню журнал «Молода Україна», а пізніше гуртківський орган «Життя». Порушувані на їх сторінках теми ставилися під дискусію рівночасно в усіх осередках гімназійної молоді та студентства. У висліді цих дискусій виникали нові акції і нові напрямні діяльності.

Особливу увагу почали звертати гуртківці у першій декаді XX стол. на військову справу⁶. Ініціатором і організатором військової організації, що постала серед студентів Львівського університету, був Іван Чмолу. До створеного ним в осені 1911 року таємного військового гуртка «Пласт» включено також старших гімназистів. Гурток поставив собі за завдання поширювати військове виховання і вишкіл серед молоді, щоб приготувати її до майбутньої боротьби за самостійну Україну. Між першими організаторами гуртка були: В. Кучабський, Р. Сушко, О. Кочерішка, П. Франко, О. Квас та Олена Степанівна. Остання так

5) Степан Ріпещкий: «Українське Січове Стрілецтво», Нью-Йорк, 1956.

6) О. Квас, В. Клим: «З початків Українського Стрілецького Руху в Галичині», Відень, 1924.

описує свою участь у ньому: »Ця організація вела більше військову, як пластову роботу, бо крім в'язання вузлів, пластового ходу і сигналізації, учились ми стріляти з револьвера, пізнавати систему кріса Мамхліра (покищо лиш теоретично), таборувати і підходити. Учились ми з малих, битих на цикльостилі видань, які перекладали з польської на українську мову. З пластових прогульок пригадую собі одну до Брюхович, нічний табір на Чортківській Скалі з підходженням і двоє нічних вправ в околицях Чортківської Скали та Винник. З замилюванням розчитувалися ми в книжках, де говорилося про партизанку, вибір вибухового матеріалу і захоплювалися героїськими подвигами одиниць, чи невеликих гуртків людей, про яких розповідав Чмола, що знав численні приклади того роду з воєн різних віків«.

Рівночасно з постанням військового гуртка Івана Чмоли, або дещо пізніше, організуються подібні гуртки, секції, курені. У Львові в 1913 р. діяв окремих тайний гурток, що його очолили Осип Квас, Василь Клим та Василь Кучабський. Вони дали йому назву »Мазепинський курс мілітарний«. Вишкільні курси провадили гуртківці ночами. Члени Гуртка складали присягу при запалених смолоскипах, переважно в лісі, що будуть боротися зі зброєю в руках за здобуття незалежності. Після складення присяги, нові члени подавали собі руку на знак повної та щирої дружби і переходили на »ти«. Діяльність гуртка (курсу) поширювалася на всю Галичину. Члени Гуртка виїздили з доповідями до таємних гімназійних гуртків, організували там військові вишколи, збирали гроші на »Воєнний Фонд«, що його створено в лютому 1914 р. з ціллю роздобути гроші на закуп крісів. Ідею створити »Фонд« піддали провідникам »Мазепинського Курсу« гімназисти зі Стрия, Самбора, Яворова та Кіцманю, висилаючи до Львова пожертви на зброю. Деякі курси мали вищий рівень вишколу. Напр., у травні 1914 р. у Львові закінчився підстаршинський курс іспитами, до яких стануло 20 курсантів. Їм видано відповідні свідоцтва.

Перед самою війною військовим вишколом почали займатися також статутів легальні організації »Січ« і »Соколи«, організуючи у своїх відділах та станицях стрілецькі секції. У Самборі до стрілецького вишколу місцевого Пласту належало 120 гімназистів. Вишкіл провадив полковник піхоти Володимир Коберський. Члени легальних стрілецьких секцій почали носити однострої, проект яких випрацював Лев Лекикий. Від 1913 року у Львові почав виходити під редакцією Івана Чмоли військовий журнал »Відгуки« для ширення ідей стрілецтва.

Ідея військової заправи молоді не була, однак, сприйнята позитивно всім загалом галицького суспільства. Також деякі студентські кола виступили з гострою критикою стрілецької діяльності Чмоли, Кваса, Франка та їхніх друзів. Друга Секція Українського Студентського Союзу ім. М. Драгоманова скликала на 20-го жовтня 1912 р. прихильників і противників військового вишколу на дискусійний вечір. Головною темою поставили організатори мотто: »Під нинішню хвилю«. Прихильники військового вишколу стояли на становищі, що створення власної держави може бути досягнене лише шляхом збройної боротьби. Їхні

противники відстоювали думку, що ту ціль можна досягнути через «творення культурних цінностей». Прихильників збройної боротьби називали вони згідливо «люшнями», або «люшнівцями», мовляв вони хочуть йти «з люшнями* на ворога».

На дискусійному вечорі, як також на загальних зборах Українського Студентського Союзу, що відбулися 15-го грудня 1912 року, переможцями вийшли прихильники «культурництва». Тому табір мілітарно-державницької концепції, головним речником якого був у той час Федь Федорів, почав глибше застановлятися над тим, як здобути більше прихильників власної концепції і спопуляризувати її серед суспільства. Ще того ж вечора після зборів УСС відбулася в домі товариства техніків «Основа» довірочна нарада, на якій ще раз обговорено потребу в військового виховання молоді та освідомлення публічної opinio.

Чергова прилюдна дискусія відбулася на масових зборах скликаних 3-го квітня 1913 р. Українським Студентським Союзом у Львові. Речником «військовиків» був на цей раз Іван Чмола. Він зі запалом переконував присутніх про «потребу підготовки національної самооборони шляхом закладання стрілецьких дружин та ширення самостійницьких кличів поміж народом, щоб у той спосіб надати ідеалові самостійної України реальний зміст і бути приготованими на всякий випадок еventуальних міжнародних конфліктів». Та, на жаль, і цей раз більшість Львівського організованого студентства не бачили реальної дійсності і «культурники» вийшли переможцями, щоб рік пізніше переконатися, як сильно вони помилялися.

Інакше виглядала справа у провінції і серед гімназистів. Там переважали діячі, які твердо обстоювали справу військового вишколу і в практиці своїх членів до збройної боротьби приготувляли. Вони активно підтримали створений 16-го грудня 1913 р. Стрілецький Комітет, який став властивою централею стрілецького руху. До нього належали: Василь Генік, Омелян Кучерішка, Іван Чмола, Іван Жила, Осип Навроцький, Богдан Гнатевич, Василь Дзіковський, Роман Дашкевич, Степан і Ярослав Індішевські, Дутчак, Юліян Охримович, Осип Квас, Василь Кучабський. Цей Комітет об'єднався пізніше з Стрілецькою Секцією Українського Студентського Союзу, головою якого був Дмитро Катамай, даючи до Управи на заступника голови Івана Чмолу. Поза ними діяв ще від 1913 р. Стрілецький курінь при Соколі-Батьку, під командою Семена Горука, а потім д-ра Степана Шухевича.

Мережа таємних гімназійних гуртків була в ті передвоєнні роки дуже густа. У більших містах діяло по кілька гуртків; в менших по одному. Тому, що членів приєднувано до гуртка переважно на індивідуальній базі через особисте знайомство та дружбу, окремі гуртки мали, звичайно, єдинорідний програмовий та ідейний характер.

Члени вступали до гуртка досягнувши 4-ту класу гімназії. До управ обирали «семаків». Невидимими керманичами були, однак, студенти. Кандидата на члена гуртка зголошував хтось із членів і тоді старші

*) Люшня — дерев'яна частина воза, що підтримувала драбину. Її можна було легко відчипити і ужити до бійки.

учні входили з ним в частіші розмови. Теми розмови були різні, але завжди вони заторкували критично якусь подію, діяча, чи книжку. Коли члени гуртка приходили до переконання, що кандидат надається для членства і є здібний тримати в таємниці все, що дізнається про гурток і його діяльність, тоді починали називати кандидата товаришем і це був знак, що кандидат вже став членом. Залишалася лише формальність: складення на сходинах гуртка присяги.

У містах, де діяло кілька гуртків, створювано спільну Управу. Вона керувала цілістю праці, намічувала плян дії для всіх гуртків, давала відповідні доручення.

Ідейно гуртки були загально-патріотичними і національно-орієнтованими. Щойно на переломі століть, коли почали виловлюватися окремі партії, тоді залежно від складу управи гуртка, гурток ставав діяти згідно партійно-політичних симпатій та програм. Найбільше активними стали тоді гуртки симпатиків радикалів, які й прибирали собі назву Драгоманівських гуртків, або Драгоманівські недільні школи. Слабшими виявилися гуртки соціал-демократичного напрямку (гуртки Миколи Ганкевича), члени яких на своїх сходинах займалися переважно читанням творів Маркса.

Коротко перед війною Драгоманівські гуртки об'єдналися у «Центральну Драгоманівську Організацію Учеників Середніх Шкіл Галичини і Буковини».

У зовсім іншій площині діяли москвофільські гуртки, членів яких називав народ твердими русинами або кацапами. Але і з їхніх рядів переходили часто освідомлені українці до національних гуртків. Бували і такі випадки, що москвофіли вважали в національні гуртки і згодом перебирали їх у свої руки. Таке сталося 1870 р. в Перемишлі, де кацапи опанували існуючий від 1863 р. таємний гурток.

в) Огляд поодиноких громад та гуртків

З доступних нам джерел, друкованих і недрукованих, можна зробити лише частинний огляд діючих таємних гуртків та фрагментарно накреслити їхню діяльність.

У *Бережанах* почали існувати таємні гуртки від 1896-97 рр. Особливою активністю позначені були 1898-1901 роки. В той час було їх 3: один для учнів 6-8 клас, другий для учнів 4-5 кл. та третій для учениць жіночої семінарії. Всі три гуртки мали одну надрядну управу і спільну бібліотеку, що нараховувала 1.500 книг, головню таких, які офіційно були для учнів гімназій заборонені. Від 1899 р. обидва гімназійні гуртки уважалися членом академічного таємного товариства «Молода Україна». Ініціатором того поєднання був учень 7-ої класи Зенон Кузеля, відомий пізніше науковець, що діяв у Німеччині та Франції і помер на чужині після Другої світової війни. Його найближчими співробітниками були Гр. Качала та Іван Боднар. Дальшими відомими нам членами гуртків були: Антін Цурковський, Микола Лепкий, Володимир Садовський, Вол. Кушнір, Вол. і Антін Лотоцькі, маляр В. Струхманчук, А. Чарнецький, Р. Любінецький (пізн. оперний співак), С. Зарицький, В.

Гошовський, Є. Пацлавський, В. Турула (пізніше священник), Сакалюк, Г. Скаськів, І. Бойко, Мартинович (пізн. о. декан) та І. Ратич.

Хоч початки праці гуртків були дуже скромні і обмежувалися до самоосвітньої акції та будження національної свідомости, в пізніших роках діяльність розрослася у більші розміри та охопила місто Березжани і всю околицю. З рядів гуртківців вийшли численні політичні діячі, активні борці за визволення України. Багато з них згинули на фронтах визвольних змагань; інші були замучені у ворожих тюрмах та концтаборах. У днях 1 і 2 жовтня, 1948 р., напередодні 50-ліття постанови «Молодої України», в таборі Байройт (Німеччина) відбувся З'їзд колишніх членів березжанських таємних гуртків. У З'їзді взяло участь 30 колишніх «кружківців» з Березжан⁷.

Таємний гурток Коломиї існував від 1887 р. До нього належали, між іншим, пізніші письменники Василь Стефаник та Лесь Мартович. Гурток мав у своїй таємній бібліотеці понад 300 книжок. Члени гуртка мандрували кожної неділі по навколишніх селах, читали там селянам книжки, пропагували українську справу. Лесь Мартович розпочав уже в гуртку свою письменницьку діяльність. Він написав 1889 р. новелю «Рудаль», яку гурток видав під назвою «Нечитальник». Книжечку широко розповсюдили між міщанами та селянами. Згодом Леся Мартовича, а також і Василя Стефаника викинули з гімназії «за політику», а керівництво гуртком перебрав Левко Бачинський.

У Станиславові (тепер Івано-Франківськ) діяльність гуртків була дуже жвава і широко розгалужена. Основуючі сходини мабуть одного з перших таємних гуртків описав їх учасник Остап Терлецький у своїй недокінченій праці «Галицько-руське письменство 1848-1865 рр.». Гурток дістав назву «Громада». Гуртком керував «Громадський виділ» у склад якого входили: «війт» (Студницький), «присяжний писар» (Навроцький), бібліотекар і касієр. Пізніше в «Громаді» «війтували»: Леонід Заклинський, Гр. Цеглинський, Кость Левицький, Дмитро Вітовський, М. Федюшка (увійшов в літературу та історію як М. Євшан). До зібраних на основуючих зборах говорив про цілі «Громади» Остап Терлецький (пізніший довголітній голова Студентського Товариства «Січ» у Відні та відомий громадський діяч). Його доповняв Володимир Навроцький (пізніше один із провідних діячів народовецького табору в Галичині). У плані діяльності було плекати рідну мову, поширювати і підтримувати українську пресу і літературу, вивчати історію України, зорганізувати бібліотеку і громадську касу, збирати і записувати народні пісні, плекати народні звичаї. Головним ініціатором оснування «Громади» був приятель Д. Танякевича богослов Олександр Стефанович, пізніше довголітній катехит жіночої семінарії у Львові та заслужений рідношкільний і громадський діяч.

Деякі із членів «Громади» стали відразу або пізніше організаторами інших таємних гуртків. Таким гуртком був довгі роки Культурно-

7) «Молода Україна», Альманах виданий для відзначення ювілею гімназійних гуртків у Березжанах, Мюнхен—Нью-Йорк, 1954; стаття в часописі «Час», Нюрнберг, 21. 11. 1948: «50-ліття березжанської «Молодої України».

Освітній Гурток «Праця». Управа Гуртка складалася із 4-ох членів. Крім того обирали Контрольну Комісію та Товариський Суд (по 3 члени). Кожен кандидат у члени мусів написати заяву, що буде задержувати таємниці та предложить поручення від двох дійсних членів. Членська вкладка була мінімальна. Члени рекрутувалися з учнів гімназій та семінарій. Сходини відбувалися раз на тиждень. Місце сходин змінювалося кожних два-три тижні. Хоч на гурток часто роблено доноси до дирекції гімназії, головню після виступів членів на селах, його ніхто не зумів розкрити. Щойно в 1911 р. з власного рішення членів цей гурток був розв'язаний.

У роках 1908-1911 головою гуртка був Михайло Коник, а секретарем Осип Мельникович (пізніше директор гімназії у Зальцбурзі та відомий громадський і політичний діяч у Франції). У той час всіх членів нараховувалося 25. Гурток був ініціатором створення у Станиславові співацького гуртка, що виступав на різних імпрезах.

Від 1911 р. існувало в Станиславові таємне товариство «Українська Молодіж». Членами товариства були переважно студенти. Товариство влаштуовувало Шевченківські свята та інші імпрези.

Про інший таємний гурток розказує Мирон Заклинський у праці «Дмитро Вітовський» (В-во «Червона Калина», Нью-Йорк 1967). Він діяв під назвою «Самоосвітній Кружок». До нього належали гімназисти, що ставили собі за ціль не тільки самоосвітню і культурну діяльність, але також і політичну. Крім національно-освідомлюючої праці на селах, вони звернули свою увагу на старших учнів Миколаївської (кацапської) гімназії, як також на опановані москвофільством села. Освідомлююча і розбуджуюча праця серед москвофілів була нелегкою, але вона дала згодом гарні успіхи. На москвофільських селах діяли т. зв. читальні ім. Качковського, що їх здебільша провадили священики, або хтось із священичої родини. Між іншим, в москвофільській гімназії вчився на початку дев'ятдесятих років Дмитро Вітовський, пізніший творець Листопадового Чину.

Освідомлюючу роботу між москвофілами улегшила «кружківцям» революція 1905-6 рр., що сколихнула російською імперією і виявила живучість українського народу. Це вперше українська молодь Галичини та Буковини побачила, що селянство на Наддніпрянщині не таке і пасивне, як це досі виглядало. Українці в Галичині вели в той час затяжну боротьбу за зміну несправедливої виборчої системи, що вплинуло також на поширення політичної думки в народі. Члени Кружка виступали тепер сміливіше ніж політичні діячі і навіть революціонери. На сходинах Кружка обговорювались переважно політичні теми, а діячі почали писати політичні статті до журналів і газет, що виходили в Галичині і на Наддніпрянщині.

В дискусіях членів Кружка порушено також справу соборности. Найвидатнішими речниками її стали Микола Федюшка-Євшан та Дмитро Вітовський.

Самостійний таємний гурток українських гімназистів діяв від дев'ятдесятих років у станиславівській польській гімназії. Один із членів

того гуртка, Зиновій Заклинський, розказує, що був прийнятий до гуртка в 1900 р. Головою гуртка в той час був студент Клекайло. До гуртка належали також учні з інших шкіл. Для всіх шкіл були призначувані уповноважені гуртка. Йому відомо, що деякий час уповноваженим для Семінарії був семінарист Катамай. Спочатку до Гуртка приймали лише учнів старших клас. В 1901 р. створено окрему секцію для молодших. При прийнятті в члени не стосовано жодного церемоніялу, а лише пояснювано новому членові його обов'язки, а саме: ходити на сходи гуртка, усвідомляти «кацапів» та «хрунів», читати українські книжки, платити вкладку (10-20 грейцарів річно). За час його членства, сходи відбувалися в хаті або в саді Заклинських. У програмі сходів були короткі відчити та дискусії. Часами відбувалися сходи в полі. Всіх членів тоді нараховувалося біля 50 старших та 10 молодших учнів гімназій і семінарії.

Гурток не обмежувався лише теоретичним самовихованням та освідомлюючою працею. Часами члени гуртка виконували певні акції достосовані до методів тодішньої боротьби з поляками та москвофілами. Він пам'ятає, як гурток виніс рішення покарати двох польських учителів — Марковського та Стесновича за це, що при кожній нагоді вони дошкулювали українським учням. Їм присудили по 25 бучків і присуд виконано. Марковські лежав після «екзекуції» 3 місяці в лікарні. Іншим разом вибили польським шовіністам вікна.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наświetлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. **»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«** речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. **»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«** — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка

200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy

München 8, Zeppelinstr. 67, Germany.

Олесь СМЕРЕКА

РІЗДВО В УКРАЇНСЬКИХ ВІЧНОЗЕЛЕНИХ КАРПАТАХ

(Спогад про Друга)

»Прокидайтеся, гори високі,
І фортеці будуйте міцні,
Розставляйте сторожі стоокі,
Роздавайте рожки голосні...«

(О. Олесь: «На зелених горах»)

»Усе, що серцю найсвятіше,
Я присвятив Землі моїй.
Де ранок соснами колише
У млі казково-голубій«.

(Патрус Карпатський: «Бажання»)

»Могутній зрив нестримного завзяття,
Зрив непереможний радісного дня,
Це нас, синів, героїв Закарпаття
До чину кличе прадідна Земля«.

(Ю. Боршош Кум'ятський: «Могутній зрив»)

»За волю народу, що з мертвих воскрес,
Життя ми готові віддати,
Щоб сонце свободи світило з небес
На наші зелені КАРПАТИ«.

(В. Гренджа-Донський: «Тобі рідний Краю»)

Такі і подібні почуття й заклики, як в оцих уривках віршів Карпато-українських поетів, обвивали серце колишнього вчителя Остапа, коли пізнього осіннього дня 2-го жовтня, 1944 р., у супроводі друзів по зброї Андрія і Романа, вимучений від довгого подорожування, він став на обрію гори Високий Камінь, з лівого боку якої залягало невелике гірське рідне село Завадка.

Завадкою охрестили це село старі мешканці-верховинці Воловеччини здавна, кажучи, по слідах легенди, що Добрий Дух (Бог, — автор) завадив хати на гору, щоб здалека видно було ворога, якого не бракувало у різні часи, — один поневолювач передавав батіг жорстокости й кайдани поневолення другому.

Рідне село..., батьки..., батьківська бідна хата..., школа, діти, наречена Настя — свіжий гонтик могили, що не встиг іще зарости травою, — яку мадяри замордували за зв'язок з УПА чотири місяці тому, — все це клубками думок намотувалося великим болем на його серце. Сумна й жорстока дійсність. Це вже майже два роки, як він стояв тут, коли, переходячи крізь квітучі Бескиди, він пішов у повстанці, де його бронзове лице стало від сонця, вітру, дощу і морозу ще смуглявішим, ще темнішим. Теж смертельно змучені друзі не перебивали святочну тишу гірського ланцюга Карпатських Бескидів, бо кожен щось згадував, любуючись осінньою і золотистою панорамою навкілля.

Здалека глухо доносився фронтовий гул канонів і виття московських катюш. Фронт котився по Львівській і Станіславській областях, а німці ледве встигали відступати від навалу п'яної, ушливої і здичілої російської орди «визволителів». Поміж пожовклі, почервонілі і побурілі лісні пасма темно-зеленими смугами виділялися густі, вічнозелені смеречники. Село ніби завмерло. Жодного руху, навіть диму з соломи'яних стріх верховинських хат, а чи присутності скоту — хлопці не помічали. Остап повільно підніс до очей далековид і направив на батьківську хату з невеличким хлівом.

— Ніби село вимерло, що могло трапитися? — він першим промовив, переводячи далековид з хати на хату.

— Напевно попряталися від москалів, потрібно спуститися в село, — відповів на занепокоєння Остапа стоячий зправа низького росту і широкоплечий Андрій, родом з Хвастова, недалеко Києва.

— Хтось мусить бути в селі, поспішаймо, заки ще видно, — додав високий блондин Роман, родом з-під Львова.

— З-під стріхи хати діда Івана Приймича виходить димок, — промовив веселіше Остап і повернувшись до друзів додав: — Дід живе самий, десь 4 роки як повдовів, добрий приятель мого батька. Обережно відвідаємо дідугана. Я піду вперед, на відповідну відстань йтиме за мною Андрій, а Роман низом.

Хлопці зняли скоростріли з плечей. В їх особах ніби соборна Україна стояла на вершку Карпатських Бескидів, — закарпатець, східняк і західняк вирушили в дорогу...

Небувале почуття занепокоєння і в той же час радості панували в серці Остапа, коли він переступив поріг пустої батьківської хати у супроводі друзів і дуже живого діда Івана, який переконливо промовив:

— Не журися Остапе... Батьки і решта людей з жінками і дітьми — всі на доброму місці у нашому сховищі між горами, в долині »Зеленого сідла«, в печерах. Забрали з собою і скот, а як пройде фронт, тоді вони повернуться знову до своїх бідних хат... Так було завжди, коли ворог надходив. Я пам'ятаю ці часи як сьогодні.

Старий сідий дід Іван, що був дзвонарем у сільській старій дзвіниці, так спокійно промовляв, ніби розповідав про якусь подію з минулих часів.

— Дорогий вуйку, я хочу батьків бачити чим скоріше, бо завтра по обіді маємо бути в іншому місці. Часи непевні, німець відходить, грабує, мадяри втікають, переховуючись у наших селах і просять цивільний одяг від людей, щоб спастися, а що роблять москалі-фронттовики разом з партизанами — тяжко собі це уявити чи переказати. Все забирають до останньої картоплини, дітей і дівчаток знасилюють, а чоловіків заганяють на авта і вивозять на смерть. Хто спротивляється — того розстрілюють. Ми скоро будемо знов у цих рідних казкових краях.

У низенькій, батьківській бідній і закуреній хаті все було як колись, крім того, що зі стін були познані тарілки, горщики та інші прикраси. На столі стояла керосинова лампа, слабоньке світло якої охопило кімнатку. Остап став з понуреною головою біля образу Божої Матері, що висів над ліжком матері. Йому пригадалося дитинство, як мама вчила молитися і складала його малі рученята до молитви... Дитинство, злидні, важка праця рідного батька в лісах. В ушах дзвеніли слова священника з сусіднього села Верб'язь о. Кирила: »...дайте хлопця в школу, хай учиться, а я допоможу...« На кукурудзяному хлібі і батьківській квасолі вивчився на вчителя і з поміччю нині вже покійного о. Кирила вчив дітвору в сусідньому селі, бо в рідному школи не було. Терміновий призив до мадярського війська після Різдва 1942 р. і знову допомога о. Кирила, що направив його в Галичину до своїх колег, а ті спрямували до УПА. Серце стискалося болем і вищувало, що в батьківській хаті він востаннє.

— Ходімо, поведи тебе до батьків, бо темніє, а пройти треба біля

5 кілометрів по лісах, — промовив спокійно дід Іван і завадив крисаню на голову. Вирушили, а на шляху з села старий пояснив: — Ми, старі дідугани, залишилися у селі. Хати у такий непевний час не можна залишати порожньою. Над хатами, де не було старших дідів, нагляд передавалося сусідові і так хата твоїх батьків попала під мою руку. На Воздвиження Чесного і Животворящего Хреста (27-го вересня) в лісі відбулася тайна нарада, на якій схвалили по старому звичаю, щоб усе село зі скотом перевести в ліс для охорони від небажаних наслідків війни, бо «москаля ми добре знаємо». Вибрали з самих кращих Револьюційний комітет, який зайнявся акцією спасіння всього живого. Перехід по крутих горах і лісах до «Зеленого сідла» тривав майже чотири дні і ночі. Звичайно, залишили деякі запаси їжі і в селі, щоб було чим нагодувати і напоїти голоту і запобігти небажаному грабуванню наших бідних верховинських хат.

Після слів діда Івана, Остап заспокоївся і великий подив заліг на його душі супроти свого рідного українського народу в Карпатах.

— А ви всі старші вуйки та діди, що залишилися вдома, не боїтеся? — спитав під час ходу Остап.

У старого дзвоняря-паламаря діда Івана ніжна усмішка промайнула під сірими, довгими вусами.

— Не затаюю, що боїмося..., безумовно боїмося, — і велично обвів поглядом жовто-зелені Бескиди, а по старому звичаю і закону природи між бідними верховинцями додав: — «Ми, старші, вже досить жили, та й не жили, а мучилися все життя. Як нам треба вмерти, то хай буде воля Божя, тільки хай живуть наші діти і внуки у цьому нашому рідному краю...»

І немов блискавиця у темряві, так глибоко врізалися слова старого діда у душу не тільки Остапа, а й Андрія і Романа.

Не життя одиниці чи одиниць важне, але людства, коріння нації, народу! Це глибоке поняття свідомості і національного чуття тримало віру протягом довгих століть історії в українському народі!

Пробираючись по крутих лісистих дебрах, при розмові незаметно пройшов час, а під ногами щезла 5-кілометрова відстань. Стали під великою, стрункою смерекою. Дід Іван завадив під язик по пальцеві рук і три рази коротко свиснув. З дерева злетів смерековий стручок і впав Романові перед ноги. Той зігнувся, підняв, покрутив у руках і задоволено всунув у кишеню. Помахалися густі лісові корчі і папороті, з-поміж дерев виступили двоє з підтягнутими мадярськими крісами. Діда Івана знали. Він пояснив, що повстанці загостили в «табір» утікачів. Остап шукає за батьками. Їх пропустили.

— На високих деревах мають свої гнізда вартові і звідти спостерігають шляхи і ліс. Стручок із високої смереки впав не сам, — пояснив дід. Його скинув розвідник із сусіднього велетенського бука на знак того, що він впізнав мене. На стручкові має бути намотаний кусник зеленої нитки. Покрутивши знову у руках гарний смерековий плід, Роман знайшов на кінці намотаний кусок зеленої нитки і з признанням приповів: — «Все, як у добре zorganizованому війську», — на що дідусь, усміхаючись задоволено додав:

— У нас в народі так кажуть: «Навчить біда ворожити», так і в нас бідних верховинців. Вороги навчили нас як боротися з ними.

Ще два рази пролунали свисти і після другої варті перед стежено надрайонової БСБ розкрився табір утікачів.

Остап радо притискав до свого серця повстанця низенького росту, свою рідну матір, а правицею, обнявши батька, поплескував його широкі плечі. Друзі зворушливо дивилися на любов матері, яка голосно плакала від несподіваної радості і вітих, пригортаючи до себе рідне дитя, єдину дитину, воїна Української Повстанської Армії, Остапа. Перед входом у велику печеру, крутилося багато жінок і дівчор. Всі щось робили. Над таборовими ватрами висіли навісні горшки, з яких несло свіжим пахучим борщем. Як начебто десь на винобранню чи полюванню, а не в таборі втікачів! Коли рідна матуся трохи заспокоїлася, високий батько взяв Остапа за плече.

— Ходи, познайомлю вас усіх з членами Комітету, до якого і я належу.

Їх чотири сиділи за самсробним неструганим столом у вівчарями построній колибі. При появі трьох вояків, вони встали разом, як по наказу. Привіталися. Головою Революційного комітету допомоги населенню був старший гайовий села, члени — староста села, церковний куратор, а на місце покійного о. Кирила, — середніх років священик о. Павло. Старий Приймич із притаманним спокоєм і наголосом доповів Комітетові про справи. Всі уважно слухали.

— Значить, ти, Іване, вертаєшся знов до села, — промовив гайовий. — Так, як домовилися: спостерігайте вершки осінніх Бескидів і вогняні чови (смолоскипи). Як їх запалять на горі Пікуй, то це означатиме, що червоні злодії перейшли Бескиди і зайшли в село Біласовиця. Як наші хлопці замахнуть горючою човою з гори Високий Камінь, то це означатиме, що московська орда в Латорці, Тишіві і зближається до нашої Завадки, звідки шлях на Верб'яз, а відтак на Лази і Гуклибий. В кожному селі повірені люди вдарять у дзвони, — знак для тих, що залишилися у селах. Тільки тоді повідомите нас, як фронт покотиться далі і появляться перші ознаки порядку, або не дай Бог, щоб нам, чоловікам, треба було поспішати на допомогу з тією мізерною зброєю, — і вдарив рукою по своїй мисливській рушниці.

— Так буде! — відповів скромно дід Іван, а потім мовчки простягнув усім свою жилаву, спрацьовану правицю і вирушив так скромно та живо, ніби і сліду втому не було після пройдених 5 кілометрів лісом. На слова подяки Остапа відповів:

— Правда, на доброму місці є твої батьки? — а ще тихіше додав: — Все перегсвори з нашими людьми і помагайте своєму народові, бо прийшли гірші часи, ніж нашествя турків і татар...

Всі вийшли з колиби і довго дивилися за рухомою постаттю діда Івана Приймича, аж доки не пропав він у лісній гушавині. Тоді ніхто не знав і непередбачав, що того щирого діда Івана бачили востаннє.

Три розвідники надрайонової БСБ у супроводі батька Остапа і голови Комітету оглянули табір втікачів. Затягнули у велику печеру, де перебували жінки з дівчорою. Строгий порядок помічався всюди: в

окремому »приміщенні« були складені харчові продукти, а в мішках і ладах інші речі. Одною великою і дружньою сім'єю жило село: разом варили, пекли, разом пророблювали всі праці. Скот — вівці, корови, коні та інші домашні тварини паслися недалеко табору, відпочивали на міжлісистій полонині. Остапа здивовано привітали його старі школярі. Хлопці підходили ближче і з вогником в очах, поштовхуючи один-одного, розглядали зброю повстанців та уніформу. Дівчатка скромно стояли, а 9-річна Ольга принесла гарний вінок з полонинських осінніх квітів і завісила Остапові на шию.

Після огляду табору, всі піднялися на саму високу скелю, де були »озброєні« вартові з далековидом, а декілька їх сиділи на високих і густих деревах. Остап задоволено відмітив працю і організацію табору втікачів. Повернулися в табір, де всіх чекала смачна вечеря, а після вечері відбулися збори, на яких були присутні всі — як малі, так і великі. Виступив Остап з коротенькою промовою, яку він закінчив ось як: »...відступає з нашої рідної української землі старий ворог: мадяри і німці. По їх слідах валиться ватага безбожних катів. На захист вас і всього українського народу два роки тому створилася з народних рядів Українська Повстанська Армія, в якій служимо і боремося за нашу Волю, Самостійність і Соборність. Хто бажає добровільно вступити в наше Зелене військо — готуйтеся! На зорі відходимо, але знову повернемось до вас, несучи в своїх серцях і душах любов, а на багнетах і ціпках зброї — Свободу.

По зборах увесь табір приготувався до вечірньої Служби Божої. Троє повстанців висповідалися. Під кінець Божественної Літургії залунала з лісу і понеслася у дебри і височінь пісня до Божої Матері:

»Там, де в небі Божа Мати, наша втіха, наш Покров,
Там благаєм благодати для всіх наших молитов.
Ще нечувано ніколи, щоб Вона не допомгла,
Чи у гору, чи в недолі цього земного життя...«

Ледве відспівали останнє слово Марійської пісні, як один зі сторожів підбіг до о. Павла і щось шептав у вухо. Отець Духовний повернувся до всіх і промовив:

— Загорівся вогняний чов на Пікую. Московські злочинці зайшли до Біласовиці. Зовнішні і таборові вогні погасити. Крім вартових і пастухів, всі в печеру на своїй призначеній місці. Хай Мати Божа хоронить нас і наш український народ. — Амінь, — промовили всі і спокійно розійшлися, бо кожен знав, що має робити.

Ще тої самої ночі видно було помахи горючими човами верховинців на довколишніх вершках Бескиду. Ворог залив села Воловецького р-ну. Окупант приніс горе й злидні на рідну карпатську землю бідних верховинців.

Наступного дня ранком, коли жінки і дітвора ще спали, повстанці Остап, Андрій і Роман з 32-ма молодими хлопцями, мешканцями села Завадки, залишили табір. УПА поповнилася тридцятьдвома добровільними месниками, які свідомо пішли у свою рідну повстанську

армію боронити свій нарід і свої національні та релігійні права.

Так пройшло у великій напрузі й непевності пару днів. Всі думали, що скінчився навколо них світ, що вони живуть немов на віддаленому острові. Після чотирьох днів від запалу першої верховинської чови до них прийшов із села перший посланець, старий дід Василь Шімон, заступник голови села.

— Слава Богу, ми пережили перші тяжкі часи, — промовив він до своїх людей. — Пожарів не було, село зайняли червоні від німців без бою, і крім грабунків — нічого гіршого не сталося..., тільки..., тільки діда Івана Приймича застрелили москалі у церковній брамі. Своїм голим тілом він захищав нашу святиню від злодіїв. Можете всі повертатися до села, до своїх рідних хат.

Із лісу всі повернулися в село. Життя рушилося своїм певним ходом. На саму Св. Покрову 14-го жовтня, 1944 р., в другу річницю створення УПА, поховали старого діда, першу жертву російських бандитів, Івана Приймича. Там було усе село — від самих малих, до самих старих. Ще й сьогодні пам'ятають добре слова о. Павла, виголошені над домовиною героя: «До цих пір, доки серед верховинців будуть такі герої й ісповідники, як Іван Приймич, доти українські верховинці житимуть на цій прадідівській землі, не дивлячись на страшну бурю, яку приносить історія боротьби...»

Коли вранці, на зорі 3-го жовтня, 1944 р., покидали табір утікачів у горах Бескидах українські повстанці Орест, Андрій і Роман, мати Ореста, від болю розлуки, плачучи, зняла зі шиї широкий пасок миста і на прощання дала рідному синові. Батько ж, став на струнко, сказав: «Дай свою зброю, сину, хай поцілую». Старечі губи батька на прощання поцілували зброю, Визвольну Зброю сина-українця, верховинця, якою боронитиме кожен клаптик української соборної і святої Землі.

В ті роки, особливо до приходу червоної армії, на теренах Закарпаття, в лісах Воловецького і Міжгірського районів діяли червоні советоросійські партизани під командуванням підполковника, «героя» Советського Союзу, Олександра Тканко.

Московські уповноважені скоро встановили т. зв. радянську владу: із всіх сіл вони забрали від людей весь скот, землю і встановили високі позички на кожну родину. Із села Верб'яз і рідного села Остапа Завадки тільки в одну ніч забрали «добровільно» у червону армію 55 людей, із Щербовця 16, Лазів 9, Жденієва 8, Тишів 5. Тяжким стало і так бідне життя гірських верховинців. Так пройшло більше ніж 2 повних місяці.

На Святвечір 1945 р. зібралися у Завадській церкві люди на вечірню Службу Божу, щоб разом з о. Павлом вітати новонародженого Спасителя і скласти свої серця як наймиліший дар до бідних ясел Божої Дитини. Під сам кінець Служби Божої вся церква співала радісну коляду — «Нова радість стала, яка не була...», коли з завішеними на шиях скорострілами і пухким, розсипним, свіжим снігом на голові й убранню, до церкви зайшли Остап, Андрій і Роман. Як вони прохо-

дили вперед, так несподівано стала стихати коляда, а відтак зовсім затихла, коли вони зупинилися перед вівтарем, де у царських вратах стояв, колядуючи, о. Павло. Ця трійка стала на коліна, а по хвилі Остап підступив до о. Павла і тихо щось сказав в ухо. Отець Павло і троє повстанців повернулися в одному ряду до вірних.

— Дорогі Браття і Сестри! Якраз на сам Святий вечір, коли ми величаєм Спасителя і Відкупителя всієї Вселенної, коли в усіх Ваших серцях від малого до великого і найстаршого горить вогник любови й миру, в наше бідне, знедолене, з так важким «новим» життям село «загостили» советські партизани. Прохання наших відважних повстанців, які стоять перед Вами, зберегти спокій і надмірну витривалість. Не противтеся нічому, все давайте і виконуйте. Старайтеся, як зайдуть у вашу хату, вгощати горілкою і їжою. Все решта зроблять наші спасителі-воїни, яких нам, як ніколи, послав сьогодні Ісус, Син Божий, що вислухав наші молитви.

Всі люди остовпіли, ніхто не ворушився, кожному на серці залягли страх і ненависть. Збоку стояв гарно прибраний Вертеп, а з чотирьох боків пастирі у білих довгих стихарах із пастирськими палицями. Пастирі були колишніми учнями Остапа. Командир Остап приступив до Вертепу, що зображав умілими руками молодих верховинців збудовану сценку приходу на світ Дитини Бога — Ісуса Христа, став на коліна, вклонився і в тому часі постановив щось подарувати Новонародженсму, щось дати до Вертепу, з яким підуть по хатах хлопці колядувати, Христа величати. Засунув руку в кишеню, другу... в руці щось блиснуло сльвом — м'якisto рідної матері. Поцілував і поклав перед яслами, до ніг бідного Дитяти-Спасителя. Встав. На його місце клякнув Роман. Вклонився і почав шукати по кишенях. Рука наткнулась на щось тверде... Витягнув. Це був смерековий стручок з Карпатських Бескидів із зеленою ниткою, що впав перед ним, як прийшли у жовтні в табір утікачів. З допомогою зеленої нитки, він повісив цей стручок над дверцятами Вертепу. Останнім був Андрій. Коли ще Роман клячав, Андрій усердно перевіряв свої кишені, але нічого не знайшов. Клякнув і знімаків. Твердо стис у руках свою мазепинку. Щось вколolo руку... Глянуп. Золотий Тризуб... В душі страшно зрадів. Зняв свого Тризуба з шапки і причепив біля смерекового стручка над дверцятами Вертепу. Потім вони вклонилися Евхаристійному Христу і, як тихо зайшли, так і вийшли. За ними приходили до Вертепу старі, малі і всі щось дарували малому Ісусові, — Божій Дитині. Останнім припав до Вертепу о. Павло і причепив біля Андрієвого Тризуба свій нашійний золотий хрест.

В селі почувалася перша коляда... потім в іншій хаті, так у сусідів колядували пастирі з Вертепом. Бескиди і навкілля, накрите білою сніжною ковдрою, було тихим, величавим, де-не-де чувся собачий гавкіт і коляди з бідних верховинських хат. Сніжило... Як почали заходити до хат московські іроди, село незаметно було оточене вояками УПА та вівчарами, що найбільше прославилися у цих краях своєю допомогою нашим повстанцям. У самих близьких до лісу хатах чекали

на »різдвяних гостей« по троє і більше. Все йшло, як звичайно... У цей Святвечір не пролунав ані один постріл...

Остап стояв біля дзвіниці малої дерев'яної церковці, коли повстанці привели зв'язаного останнього, 14-го московського сатрапа. Він рушив до батьківської хати з Андрієм та Ромком, та — не встиг. З лісу гострим кутом над селом прошурчала червона ракета, — знак негайно покидати село. Підійшов до тяжких дубових дверей малої церкви, які на диво були відкриті. Зайшов. Темно... тільки там впереді десь горіла товста різдвяна свіча, а перед новонародженим Ісусом у кивоті стояв на колінах о. Павло і молився.

— Отче, ми поспішаємо. Благословіть нас і нашу зброю, — тихо попросив Остап.

— А вороги?.. покидаєте село, що буде з людьми і дітьми?.., все ще стоячи на колінах, простогнав отець.

— Всі тут біля дзвіниці пов'язані без одного пострілу і жертви... Не лилася кров ні наша, ні ворожа... — відповів скромно Остап.

Отець Павло із слезами подяки малому Ісусові благословив народніх месників та їх священну зброю, які прийшли в село, щоб дійсно запанували в людських серцях бідних верховинців — *любов, мир* на землі, і слава во вишніх Богу!

Прощаючись з воїнами УПА, останні слова подяки і благодаті з піднесеними до зоряного неба руками були: »Слава во вишніх Богу, а на землі мир і во чоловічих благоволеніє«. А до пов'язаних і роззброєних дикунів, безбожників і вбивць промовив: — В цю чудову ніч святкувань кожного року, коли народився Спаситель світу і Месія, на всіх фронтах — де на смерть воюють люди між собою — роблять перемир'я, не стріляють, а ви прийшли посеред бідних, обездолених людей грабувати і насилувати... та малий Ісус, Син Божий, післав нам янголів, наших спасителів, які захистили честь Божого Дитяти і свого народу.

Воїни УПА з пов'язаними і прив'язаними один до одного російськими партизанами-вбивцями, з яких один був комісарем а інший політруком, вийшли на вершок гори Високий Камінь. Під ними залягло бідне село. З-під солом'яних стріх виходив білий дим і клубками піднімався вгору. З кожної хати мерехтіло слабоньке світло керосинових ламп. Крім колядників Вертепу, появилися також звідарі. Чітко доносився дитячий спів чарівних українських коляд і віншувань.

— Романе, в напрямок наших, зелену ракету! — тяжко промовив Остап.

— Наказ, друже Командире! Брате Остапе... — зворушливо відрубав Ромко.

Від Високого Каменя Карпатських Бескидів в напрямі прикордонного верха Пікуй півдугою пролетіла зелена ракета... Незадовго у відповідь біла, що показала напрям шляху...

Вирушили. Остап ще раз глянув на рідне святкове село, з синівською любов'ю серця поглянув на батьківську хату і з грудей вирвалися два найчарівніші в світі слова — Різдво... Карпати!..

З ТВОРЧОСТИ КРАЙОВИХ ПОЕТІВ

Богдан ЛАВРА

ДУХ БАНДЕРИ
(поема з України)

Дух Бандери ходить по Вкраїні,
Наче лицар Божого народу,
І дарує отчим домам світло,
І дарує людським душам згоду.

Дух Бандери ходить по Вкраїні,
Мов ходив і Провідник колись-то,
Та усім свідомим українцям
Промовляє ясно й урочисто:

»Наша рідна Ненька Україна
Стане вільним нашим краєм знову
І на кожному кроці будем чути
Тільки нашу солов'їну мову.

Ми отямились і схаменулись,
Навкруги України муром стали,
Та уже навіки не зазнаєм
Жодної московської навали!«

Дух Бандери ходить по Вкраїні,
Наче месник Божого народу,
І приносить в кожну хату щастя,
І приносить нам усім свободу.

26 липня, 1982.

З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТИ НАШИХ ПОЕТІВ

Ніна ТАРАСЮК

ОБОВ'ЯЗКИ ВАЖЛИВІШІ ВІД ПРАВ

Вбили тебе, Степане Бандеро!
Так за ніщо, як розп'яли Христа.
Прогрішились знову людожери —
Їх покута не мине свята!

Ти, як батько Україну боронив
Для дітей, для правнуків, онуків,
Щоб не несли більш місяю наймитів
В кров чужу, щоб не мочили руки!

Бог сказав, що кожен є господар,
У винограднику своїм збирає сам врожай.
Кожна Богом створена істота
Чолом спітнілим перехрестить коровай!

Десяту Божу заповідь охороняв Бандера
Чолом спітнілим, засукавши рукави!
І як Христових учнів розтрощили його дерево
І українська кров просочила рови!

О, бандерівці! Вами засіяли землю!
Ніхто Вас не ховав, могил не посвятив;
Ніхто над вами не поставив свічку —
Небесне царство Вам не попросив!

Бо не було коли — всяк рятувавсь, як може!
Місив болото, утікав в ліси.
Лише на Бога уповав — лиш Він допоможе,
Лиш чудо Боже кликав для краси!

Бог сказав, що всяка таємниця
Буде відомою, чи добра, а чи зла.
Твоя, Бандеро, пресвята правиця
Бо правди Божої промінням проросла!

Бог сказав: пастух пасе овечки,
Щоб не зблудили з Божого шляху!
Вовки ласуються на смерті плечах,
Щоб ягнята повмирали від страху!

Не спати! — Пастухам і нареченим
Втілив Христос, щоб мав куди прийти.
Пильність, працьовитість, воля, чемність
Обов'язки, щоб рід свій зберегти.

Усі кричать, людські права шукають!
Своє загарбництво у маску зодягти,
Свої обов'язки священні забувають:
Божество в людині зберегти!

Обов'язків нам дано лише десять
А до ужитку — небо і земля!
І щоб над хлібом власним не потіть —
В загарбництві злодії бачать забуття!

Охоронять свій рід — це святість!
Хто ж недругові дасть коханії уста?
Або весільну ніч оберне в святотатство?
Це гріх святий і тілу гіркота!

А Ти, Бандеро! Перед Богом вірно
Обороняв родиннеє кубло!
Тому шуліки з дзьобом не орлиним
До серця клюнули, щоб батька не було!

Тепер Твоїм вдягаються іменням
І кров Твою фарбують на свій лад!
Скарай, о Боже, всіх тих безіменно
Хто обкрадає совість невпадат!

Хто грудьми стає за спину Бандери
Щоб не вмерти і славно прожить!
Щоб фізичне ество не взяли людожери,
Бо духовне в них намертво спить!

Степане! За обов'язки священні
Ти кров пролляв, щоб волю заплатить!
І нова Україна Твоїм йменням
Пишається, росте і буде жить!

Бог сказав: Усяка таємниця
Буде відомою — чи добра і чи зла!
Твоя, Бандеро, пресвята правиця!
До правди Божої промінням проросла!

НА 2.000-ЛІТТЯ КИЄВА

(Переказано туристом з України)

Збудився Київ рано-вранці. Нині його уродини.
Апостола Андрія благовіщення почув із вершини.
І Кия, Щека й Хорива майнули тіні,
Закутані у спогади промінні.
Повів очима Київ на Хрещатик. Нема й душі живої.
Не дзвонять дзвони у церквах. Дніпро лиш котить хвилі
І струни стріють арфи їх гомінкої.
Кантата лине-лине над безконечні просторів милі.
Випростав плечі Київ. Відчув, що юність його не знищили роки,
І раптом... Хто це? Чоловіки два спинили кроки.
А перший — з граніту, наш Вернидуб стародавній, —
Він вірний друг, оборонець Києва славний.

В його нагрудній таблиці сяє: »На 2.000-ліття —
Тобі народ український бажає вільного многоліття«!
А чоловік той другий — червоний і пластиковий.
Червоний, бо сповнений людської крові.
На козирку — кремлівська зірка.
Він по-близнячому схожий на Андропова.
В його заграбованій таблиці є інша віку мірка:
— »Києве, тобі щойно 1.500 років«! Ще й серп і молот, мов грізна мова.
Враз усміхнувся Київ. Стиснув Вернидубові міцно руку,
А для пластикового чоловіка таку придумав штуку:
— Ти чуєш, чи ні? Вертайся до Андропова й віддай йому ці ґрати.
Я буду про вік мій по-своєму з ним »дискутувати«!
— Не мо... мо... жу (заїкався блазень).
— Ти мусиш! — гукнув Вернидуб громово,
Піднявши п'ястуки гранітні на чоловіка пластикового.
Він хоч-не-хоч пішов, побіг, аж кров забулькотіла в ньому.
При брамі Кремля вартові дивувались: — яка ж там сила
Диктаторові убрання пластикове наділа?
А він, задихано, в кабінет увійшов в убранні тому.
Тоді ж, як від поспіху й страху кров у нім закипіла,
Він — тріснув. І кров обіллала справжнього Андропова й затвердла
ґратами на ньому.
І крикнула кров закатованих ним у казематах:
— Оце за нас і за Києва вік обтятий — тобі мундир кривавий в ґратах!
.....
Наш вічний Києве, над Дніпром своїм бірюзовим,
Тисячоліття третє — кроком починай маршовим!

Ол. БАБІЙ

БАТЬКО І ДІТИ

Як зайде ласкаве сонце за горою,
Повертає батько з поля із косою.
І втомившись кісьбою, йде до хати
Відпочити і з дітьми порозмовляти.
Тоді Галя і Данилко кучерявий
Покидають свої іграшки, забави,
І сідають на коліна свого батька
Та щебечуть мов на весну ластівятка:
»Ми були сьогодні чемні цілу днину,
Розкажи нам про війну за Україну«.
І синкові гладить батенько головку,
Та розказує, а діти мовкнуть, мовкнуть:

»Я тоді мав літ сімнадцять лиш від роду,
Як війна у нас почалась за свободу,
Добровольцем тоді став я під прапори,
І в боях пішов з Карпат по Чорне море...
Років два боролось військо наше сміло,
Та не вдалося велике наше діло...
Впало військо мов те листя в падолисті,
Залишилося могил аж тисяч двісті.

.
А як батенько скінчить оповідати,
Син зривається, стає посеред хати
І тоді вогнем палають його очі,
Він, задивлений у чорну темінь ночі,
Кличе: тату! чуєш: тату, мамо, тату...
Я в сімнадцять літ покину вас і хату...
І піду, як ти пішов до бою сміло...
Закінчити розпочате твоє діло...

.
Тільки мати, що війни боїться й битви,
Шепоче тихо у кутку слова молитви.
І не знає, сумувати, чи радіти:
»Який батько войовничий — такі діти«.

Олександр КОНИСЬКИЙ

ОЙ ПОЛЯ...

Ой поля ви, поля, Мати — Рідна Земля!
Скільки крови і сліз по вас вітер розніс!
Він розносив кругом, і Дніпром і Дністром,
В Чорне море котив, Босфор кров'ю поїв —
Од Карпат за Кубань, поза Сейм, за Есмань,
По траві, по степах, у горах, у ярах.
І на листю в лісах блищить наче роса
Наша рідна сльоза, наша тямка лиха —
І блищить і горить, жалем серце гнітить:
Та сльоза горяче живу душу пече.
Сивий діду — Дніпро! Свої води давно
Ти все морю оддав, собі сліз ти набрав,
І у Дністер, і в Прут з гір не води течуть;
То не повинь була, що поля залила;
Не водою заливсь дніпрового наш Низ —
То із народніх сліз береги розійшлись...

НАУКА, ДОСЛІДИ

Теодор ТЕРЕН-ЮСЬКІВ

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНА МОТИВАЦІЯ
ТВОРЧОСТИ С. ЛЮДКЕВИЧА

(Продовження, 6)

Любов Людкевича до опери

Велика любов Людкевича через всеньке його життя належала опері, mimo цього, що він узявся творити музику тільки до двох творів цього жанру. Відомо, що перешкоди в творенні опер були передусім практичного порядку. У всесвітній практиці існує засада, що по написанні опери треба її негайно вивести на сцені театру. За часів Австрії і Польщі був у нас драматичний театр, але не було — на жаль — опери. Тому Людкевич, попрацювавши деякий час над оперою на власне лібретто «Бар Кохба» зі старожидівською тематикою з часів визвольної боротьби жидів проти римлян у II стол. по Хр., занедав продовжувати працю над цим твором. Не було бо виглядів, що ця опера зможе бути виставлена на сцені Львівського театру. Однак він ніколи не занедав думки довести оперу до кінця. Цікаво, що і в чужій тематичі мусів бути в Людкевича сюжет боротьби за визволення.

Скінчив він зате оперу теж на власне лібретто про народного героя Карпат «Довбуша». Однак, на превеликий жаль, через національно-політичні шикани ворожої українській культурі російсько-більшевицької цензури, Людкевич не діждався цілого поставлення її на сцені, принаймні у Львівській опері.

Основна ідея опери — це боротьба опришка Олекси Довбуша з польськими поневолювачами України. Другий мотив твору — це кохання героя опери до Дзвінки, яка готує йому зраду. Людкевич при творенні опери покористувався темами народніх переказів. І тому широко закроєна побудова опери досить складна так з боку музичного, як і драматичного. Автор створив оперу-драму чи народню епопею оперу на зрізничкуванні ліричних і героїчних елементів. Опера визначається народнім характером, хоч безпосередньо пісень цього походження Людкевич не цитує, та романтично-драматичним патосом, що його закінченням є загибель героя. Музика «Довбуша» ґрунтується на гуцульській ладовій системі та на таким же інструментальнім кольориті.

Одним із найбільш проречистих доказів, яке було ставлення совєтської влади не тільки до самої творчості Людкевича, а і до української музики і культури в цілому, ілюструє найкраще приклад зі справою виставлення «Довбуша» у Львові. В 1954 році, в 75-річчя композитора було розрекламовано пресою, що під наглядом самого автора буде здійснена в Великому театрі поста-

новка прем'єри, опери «Довбуш». Всі з великою радістю сприйняли цю довго очікувану вістку. Проте з виставленням опери йшло якось пияво. А по самій виставі не було сподіваного захоплення у газетах. Справа була в тому, що в першій мірі, з цензурних причин, була виставлена не ціла опера; а даліше, музично-поліційні наглядачі домагались змін у самім творі, відповідно до політично-партійної лінії, ось хоч би так, як чинив зі своєю оперою «Богдан Хмельницький» композитор К. Данькевич. Але Людкевич проводить змін у своїй опері ніяк не збирався. Епілогом цього безпідставного і шовіністичного становища ворожої влади до опери українського музичного велетня був уже легендарний вислів Людкевича, що і досі не прогомонів. Не знаходячи кінця мороці і злобі влади, обурений композитор затріснув сердито партитуру і заявив рішучо: «По моїй смерті робитимете зміни, а не тепер!» І такий був кінець «Довбуша» у Львівському театрі.

З наближенням сторіччя із дня уродин нашого музичного Патріярха, друзі і поклонники його таланту задумали вчинити йому одноразову приемність і почали старання про поновне виставлення «Довбуша». Чотири роки підряд ішли намагання здійснити цей чудовий задум. Однак їхні щирі заходи розбились об мур проти-українського і протилюдкевичівського наставлення Москви.

Людкевич і Бортнянський

Крім музичних композицій, Людкевич має інші великі заслуги у безконечному труді для нашого народу. Одною з таких пам'ятних і корисних заслуг його був бій за геніяльного, головно в царині церковної музики, компоозитора Дмитра Бортнянського³⁷. Із Глухова, в Україні, походив цей «Український Моцарт», що його Росія завжди бажала собі привласнити тільки на тій підставі, що він працював у тодішній царській столиці, в Петербурзі. При цім Людкевич даліше стверджує, що ми самі, на ділі, так як і не знаємо його славетних творів. Бо в нас із цих творів дуже мало виконувано. А до цього, був час навіть, що включно із Франком, лунав у нас клич «Геть із Бортнянським!» Ця нехоть до Бортнянського постала під впливом народницького руху в Росії, що твердив, що буцім-то музика Бортнянського чужа духові народу. Цей погляд простонародницького напрямку в російській музиці продівався і до нас та наробив багато замішання у наших поглядах щодо європейської музики, а теж відносно Бортнянського. І саме Людкевич не тільки дивується, але і обурюється, як можна так фальшиво розуміти і відкидати церковну музику цього феноменального композитора, що являється безконкурентним у цілому світі. Людкевич погоджується, що світська музика Бортнянського не дуже помітна, зате церковна, це, як хтось слушно сказав: «епоха». «Ким, як ким, але Бортнянським ми можемо пишатися. До цього дає він нам повне право», це авторитетне твердження

37) Дмитро Бортнянський і сучасна українська музика. «Музичний Листок», 1925.

Людкевича відповідального за свої слова. Він і запевняє переконливо, що хорова техніка, яку привіз Бортнянський з Італії, органічно зрослася з прикметами української музики. І тому Людкевич ревіндукує Бортнянського для української музики і культури: «Бортнянський силою того факту, що мусів обмежитися тільки до хору, підняв цей стиль до можливих границь техніки, до особливого розквіту оригінальності, та встиг накласти на нього також очевидну національну співочу печать, яка зразу мусить вразити». А далше ще: «Таким чином Бортнянський став *rag excellence* українським хоровим вокалістом, і на тому полі немає йому рівного в нас, а може і в Європі». Людкевич розглядає хорову творчість Бортнянського, і на перше місце ставить 35 концертів, хоч іншим його творам притаманні теж найвищі мистецькі прикмети. Розглянення і твердження Людкевича відносно творчості Бортнянського — це справді безцінна прислуга так українській музиці безпосередньо, як і нашій культурі посередньо. Він бачить у Бортнянським »... першого головного творця техніки хорового українського співу«. Від Бортнянського бо зойно підноситься на сході церковний спів на найвищій щаблі. Крім же цього, в самій царській придворній капелі співали майже самі українці. Отже, не москалі вчили співати нас, а ми їх і це нам треба добре і завжди тямити.

Збірник духовних творів Бортнянського називає Людкевич великою скарбницею перел і шедеврів вокально-хорової музики, а скарбниця оця є »... найкращим цвітом вікової української культури«. Майже всі українські композитори церковної музики по Бортнянським — це мистці, що стоять зовсім під його впливом і є його епігонами. З наших мистців найближче до Бортнянського стояв творець нашого національного гимну, визначний галицький композитор, М. Вербицький, що саме називав Бортнянського »нашим Моцартом«. Під кінець своєї ревіндикації Бортнянського для України, Людкевич твердить, що »... краса і сила творів Бортнянського (принаймні духовних), подібно як Моцарта, Баха і всіх найбільших творців, є вічна і незалежна від часу«. Це може одне із найважливіших помічень Людкевича, що буде повсякчас актуальне. Тому: »Назад до музики Бортнянського, до правдивої, музичної культури!« — це поклик великого Людкевича.

Музикознавча творчість Людкевича

Цей розгляд Бортнянського, як українського музичного феномена, беремо в більшості з унікальної книжки-збірника, що складається з безцінних статей і писань самого Людкевича. Книжку цю під заголовком »Дослідження, статті, рецензії«³⁸, — звичайно всі Людкевичевого пера, — упорядкувала, переклала (його докторську дисертацію) і написала знаменитий вступ музиколог п-і Зеня Штундер, яка в останніх роках життя нашого композитора стала

38) С. Людкевич: Дослідження, статті, рецензії, «Музична Україна», Київ, 1973.

його дружиною. Первісно видала цю книжку «Музична Україна» в Києві 1973 року. Тут, у США перевидала її «Музична Фундація» в Ньюарку 1976 року. І це був крок гідний великої похвали. Бо коли перше видання цієї книжки люди в Україні просто розхвалили, то вже друге видання було докладно цензуроване і багато дечого найцікавішого з нашого національного музичного життя було там пропущено. Так, як Людкевичеві композиції — це одnorазові і безконкурентні мистецькі досягнення, так само і його писання йдуть на вагу щирого золота. Вони — це великий скарб нашого народу. Такі думки, погляди, розважання, твердження і поради в обсязі музично-культурнім, що їх знаходимо в цій книжці, могли вийти тільки з-під пера неперевершеного Людкевича. І тепер, коли нараз не стало його між живими, то ці писання набирають ще далеко більшої ваги. Музикознавча творчість Людкевича являється не лише джерелом унікального знання, але є ще і прекрасним засобом ближчого пізнання самого композитора як людини та індивідуальності, що орудує не тільки неповторно тоном, але і словом. Багато ідей залишених у писаннях Людкевича будуть опрацьовані нашими музикознавцями в майбутньому. Цієї книжки не можна ні начитатися, ані настудіюватися у досталь.

Найбільше місця у цій збірці писань Людкевича займає уперше опублікована в українській мові його докторська дисертація із музикознавства на Віденському університеті в 1908 році: «Дві проблеми звукообразальності». В цій скомплікованій і нелегкій праці про програмову музику, Людкевич розглядає проблеми наслідування голосів птахів чи звірят у музичному мистецтві композиції та представлення боротьби протилежностей у музиці. Щодо першої частини праці, то він доказує, що в історичному розвитку музичної композиції точне наслідування звуків не мало формо-творчої сили. А в другій частині дисертації, аналізує він представлення чинника боротьби в музиці, який мав вплив на формування мистецтва композиції. Воно, здавалося б, що в цій музичній проблематиці, що займається переважно старовинною чи західноєвропейською музикою, нічого рідного не можна буде подибати. Проте, як воно похвально, що Людкевич впроваджує у цій своїй розвідці українські народні наспіви мелодій сопіляків-пастухів, як приклади представлення мотивів протилежностей і зударів, отже чинників боротьби у програмній музиці. Молодий композитор доказує, що мотиви боротьби протилежностей чи елемент контрастності знаходимо вже в старовинній музиці Греції, в т. зв. пітійським номі Сакада, а теж в українській народній мелодії, напр., в сопілковім драматизмі вівчарів (вівчар-сопіляр і вівці, ведмідь чи вовк, небезпека, відстрашення звіря, радість).

Майже всі свої наймогутніші композиції створив Людкевич до Шевченкових поезій і це мусіло відбитись і на його писаннях. Тому воно зрозуміле, що він, перш за все, пише багато про співність стихів Кобзаря, а далі розглядає підхід творення музики

до них. І тут саме він завважує, що не можна писати музики до цілих великих Шевченківських поем, бо такі композиції не творили б мистецької музичної цілоти, мимо цього, що самий вірш, з боку поетичної побудови, посідає таку якість. З цієї причини Лисенко до своєї відомої кантати «Б'ють пороги» доцільно вибирає тільки першу частину поеми «До Основ'яненка». В цей спосіб Людкевич підготовляє нашу суспільність, щоб зі зрозумінням сприйняла його найбільший твір «Кавказ», бож цю величну композицію творять тільки вибрані поодинокі частини поеми. Пізніше зустрінемо це саме і в найбільш державницькій композиції Людкевича, в кантаті «Наймит» до слів Франка.

Дуже цікава, просто одноразова, є аналіза нашого музикотворця музично-вокальних творів до безцінного Шевченкового «Кобзаря»³⁹. Тут у критичному розгляданні випроваджує він на публічну сцену все цінне і безвартісне, що появилось — до того часу — в музичнотворчому процесі нашого культурного надбання до Шевченківських текстів. І він з розчаруванням наводить тут такі імена нікудишніх музикантів, як Вл. Заремба чи слабших, як П. Сениця, І. Воробкевич чи Я. Степовий. З другого боку, маємо тут імена таких наших світочів, як Лисенко, Вербицький, Ревуцький, Лятошинський, Барвінський та інші. Особливо цікава тут його оцінка «незнаного в нас досі і недоступного», — як він каже, — «Заповіту» Л. Ревуцького, що про нього немає і згадки в советській розвідці про композитора. Про твір Ревуцького висловлюється Людкевич із признанням і пригадує, що дехто вважав саме цю композицію найкращим твором Ревуцького. Може це навіть і опінія самого Людкевича, тільки з цензурних причин він не висказує цього ясно. Він у своїй запопадливості такий докладний, що вчислює навіть таких неважних чи спорадичних працівників на музичнотворчій ниві, які пробували своїх сил в писанні музики до «Кобзаря», як: М. Волошин, Б. Вахнянин, Я. Ярославенко, В. Безкоровайний та ін. Він ще дуже жалкує, що такий великий талант, як Леонтович, не вспів ніколи узятись за творення музики до Шевченкових поезій.

Людкевич, як і кожний патріот свого народу, доцінював, як ніхто інший, композиторський дорібок своїх попередників, навіть як ті музикотворці були самоуками чи без достатньої музичної освіти, проте були вони дійсно талановиті. Він бо цинив їхню спосібність і підкреслював саме їхній вагомий вклад в українську музичну культуру. Тут якраз показався Людкевич великим оборонцем рідної традиції і національного пов'язання із творчими чинниками минувшини. Тому, розглядаючи їхню творчість, він найчастіше з належним признанням висловлюється про таких композиторів, як згаданий вже М. Вербицький, А. Вахнянин, В. Матюк, Д. Січинський, О. Нижанківський, К. Стеценко, і М. Леонтович, що їм він присвячує особні статті повні невідомих і

39) С. Людкевич: Дослідження, статті, рецензії.

прецікавих деталей з їхнього часто незavidного життя і повної турбот творчості. Як наймовірно різниться мистецько-особистий підхід і повне вирозумілого трактування, може невеликих через неволю народу розміром і осягом, але визначних талантом композиторів, найбільшим нашим композитором у його безцінних писаннях, від їхнього легковаження і таки приниження деким, на еміграції, у США. Людкевич бо оцінив кожного належно, по заслугі, навіть найменшого. І за це ми теж будемо йому вдячні по всі часи.

Людкевич про Лисенка

Проте, мабуть, найбільше уваги в своїх мистецько-критичних оцінках присвячує Людкевич таки своєму менторові Лисенкові⁴⁰. Аналізуючи появу і творчість Лисенка головню як основника української національної музики, він привертає нашу увагу до цікавого факту, а саме до того, що Лисенкове рішення стати українським композитором виникло радше з національно-політичних мотивів, а ніж із мистецько-музичних. Визвольні кличі йти в народ, гасла Кирило-методіївських членів, запальні сходи та переконання молодих ідеалістів-студентів, що через простий народ можна буде відродити поневолену національну свідомість і культуру, були тут рішальними. Людкевич зразу переходить до Лисенкової музичної творчості відносно Шевченківського «Кобзаря», стверджуючи, що ніхто з українських музикотворців не зумів так близько підійти до цієї геніяльної поезії, як саме Лисенко. Він створив «своєрідний, єдиноправдивий і придатний до поезії Шевченка музично-пісенний стиль». І цей Лисенків стиль, головню в сольоспівах, є досі неперевершений. Бож: «Музика до 'Кобзаря' — це може і вершина музичної творчості Лисенка, а майже всі твори з цієї ділянки — від величавих, ораторійних кантат, таких як «Радуйся ниво» чи «Б'ють пороги», аж до найдрібніших думок — це правдиві перли наскрізь оригінальної пісенної творчості, що мають запевнене почесне місце серед європейської вокальної, музичної літератури», — твердить Людкевич. Тут саме зійшлися два гігантські таланти — Шевченко і Лисенко, та створили майже ідеальну синтезу поезії і музики. Про інші роди Лисенкової творчості пише Людкевич теж, та це вже меншої ваги тема.

Одушевлення працею Вахнянина

Із західньоукраїнських композиторів Людкевич особливо з великою шанобливістю відноситься до співосновника і першого директора Вищого музичного інституту ім. Лисенка у Львові та автора першої опери в Галичині «Купало», Анатолія Вахнянина⁴¹. Крім цього, цей гімназійний професор і посол до австрійського союму

⁴⁰ Мих. В. Лисенко як творець української національної музики. «Літературно-Науковий Вісник», кн. 2, 1913 р.

⁴¹ Стаття в «Ділі», 1928 р.

був теж одним із основників «Просвіти», «Бесіди», «Союзу співацьких і музичних товариств» і «Львівського Бояна», якого і став першим диригентом. Людкевича просто одушевляло те, що Вахнянин не тільки зумів займатися музикою, але потрапив теж бути взірцевим громадським працівником у своїй суспільності. Він признає, що Вахнянин, будучи дуже талановитим, не мав належної музичної освіти. Він побирав короткі лекції гармонії у польського музиканта Гуневича. Людкевич вирізняє колись дуже відому і співану пісню Вахнянина «Помарніла наша доля», яку прославив своїм голосом та інтерпретацією один із найбільших наших оперових співаків, тенор Олександр Мишута. Оперу «Купало» написав Вахнянин на власне лібретто в 1870 роки. Критика Людкевича до неї випадає зовсім додатня, і то не тільки як музичного твору, але теж із історичної точки погляду. Бо вона, поруч Лисенкової «Різдвяної ночі» та Гулака-Артемовського «Запорожця за Дунаєм», є наріжним каменем нашої оперової творчості.

Цей цикл статей Людкевича про наших музикотворців у згаданій книжці, — поминаючи деякі польонізми в мові, — іскриться таким знаменитим критичним підходом до кожного з них поодиноким, що в читача мусить закріпитись найглибше переконання про Людкевичів суперлятивний талант музичного аналітика й критика. Навіть самий стиль його вислову є неперевершений у своїй простоті і природності. Це особливо впадає в око, коли читається музичні розглянення советських музикотворців, яких стиль — це якесь дивне намагання писати сухо, шабльоново, котурновато і незгідно з правдою, з чого і сліду немає у Людкевича.

Постава Людкевича до Січинського

Хоча советські музикологи називають Людкевича першим українським музичним професіоналом, то самий він визнає першим професіональним композитором, себто музикантом по званні, Дениса Січинського⁴². Розглянення життя і творчості цього музичного, — як його називає Людкевич, — «Великомученика», це одна з найтрагічніших сторінок, що він їх колинебудь написав. Бо таке було, в дійсності, нещасливе і безнадійне, через невідрадіні обставини, життя галицького піонера-композитора, що вибрав музику як звання. Січинський, хоч теж без повної потрібної музичної освіти, проте великий, оригінальний, ліричний талант, змарнувався через байдужість або навіть шикани нашого малоосвіченого громадянства. Життя Січинського — це одна з найбільш болючотрагічних сторінок нашого музичного розвою у Галичині. Його незавидну долю переживає великий суспільник і мистець Людкевич до глибини душі, майже як власну трагедію.

Погляд на Барвінського

Дуже щирий і безпосередній підхід Людкевича до творчості довголітнього співпрацівника і друга, професора і директора Вищо-

⁴²) Доповідь Людкевича на концерті Січинського в Станиславові, 1930 р. Потім надрукована в «Ділі».

го музичного інституту ім. Лисенка у Львові, Василя Барвінського⁴³, в 30-річчя як композитора і в 20-річчя як виховника-педагога, музичного науковця і публіциста. Це один із тих новітніх композиторів, яких у нас так мало, бо він «... правдивий, непідроблений талант з Божої ласки». Більшість творів Барвінського пов'язана з найулюбленішим його інструментом фортепіаном і камерною музикою, хоч пише він і на оркестру, хори, сольоспіви. Дуже додатньо оцінює Людкевич велику композицію Барвінського, кантату на хор і симфонічну оркестру «Заповіт», стверджуючи, що найкраще випали ліричні місця твору. Людкевич доказує, що стиль Барвінського, від самого початку творчості був один і той самий; себто стиль його був уповні зрілий. Барвінський, як його слушно характеризує Людкевич, це ніжний і щирий лірик та настроєвий, кольоритний гармонік. Композиціям його дає Людкевич таку оцінку: «... між творами Барвінського, всіх без винятку ділянок, ми не знайдемо жодного, який не був би цінним вкладом у нашу музичну літературу».

Портрет Леонтовича

Самозрозуміло, що Людкевич, який мислить національно-державницькими категоріями, не може поминути у своїх музичних портретах і такої небуденної постаті в нашій музиці, як Микола Леонтович⁴⁴. На цього молодого і феноменально талановитого композитора, автора неперевершених своєю оригінальністю і стилем хорових мініатюр, звернув увагу весь музичний світ. «Щедрик», виконаний у Києві в 1916 році, був початком його широкого розголосу. Саме Леонтович, це один із тих музикотворців, що їх праця позначена помітною індивідуальністю, з її дуже цінною еволюцією. Це засвідчують уже не опрацювання народніх пісень, а його власні композиції, як «Льодолам» і «Літні тони» до слів розстріляного чекістами поета Грицька Чупринки (на виданих советських плакатках із творами Леонтовича, тексти до цих пісень — зовсім неправдиво — приписується В. Сосюрі). І саме, коли Леонтович був у найбільш цікавому творчому поступі, прийшла нечайна смерть із рук большевицького злочинця. По створенні своєрідного хорошого стилю, Леонтович був на шляху побудови теж нового, власного, інструментально-вокального стилю, та жорстока смерть забрала Україні цього молодого, безцінного музикотворця.

Коли Людкевич пише про музичне життя Західньої України, то він так докладно цікавиться усім, що не залишає незаприміченим навіть такий музичний чинник громадського життя, як духові оркестри. А поштовхом до цього був у тридцятих роках перший фестиваль духових оркестр у Львові. Бо хоча такі оркестри не мають більшого значення у музично-творчому мистецтві, проте вони є одним із вагомих і конечних засобів суспільно-організацій-

43) «Діло», 1938 р.

44) Стаття з 1948 р., друк. 1957, п. з. «Гармонічна мова М. Леонтовича».

ного та виховного життя кожного народу. Крім цього, це побіч хору найбільш улюблений і найвдячніший засіб гуртового музичування. І тут саме дораджує Людкевич, що і як треба зробити, щоб такі оркестри були зорганізовані як слід та щоб їхній репертуар відповідав вимогам часу. Зрештою, він пізніше, вже за большевиків, пише навіть на духову оркестру низку українських народніх, маршових пісень. Він є й автором оригінального твору на духову оркестру під назвою «Запорозький похід».

У тридцятих роках зайнявся Людкевич справою духових оркестр, бо не було кому іншому це зробити. А він же ж був суспільником, як і Франко. В большевицькі часи він пише дещо на духову оркестру, щоб утекти від віршилищ масової пісні. Але ці марші остануть нам, народові, на майбутнє. Однак, ні одна, ані друга функція не була створена для композитора «Кавказу», «Наймита» чи «Прикарпатської симфонії».

Критична постава до навичок громади

Пишучи на музичні теми, доходить Людкевич до вагомого питання проблеми музичної культури в Галичині до Другої світової війни⁴⁵, яку в нас — на жаль — не ставилось у більшості випадків на належному рівні. Наша суспільність не давала доказу своєї культурности, коли дивилася на музику часто як на гарний спорт. Без глибшого вникнення у справу істоти музичної культури, наша громада робила часто не тільки молодих adeptів музичного діла, як співаків, піяністів, скрипалів і ін., жертвами свого передчасного і безкритичного захоплення. Таке саме діялося і з молодими композиторами. Та наша суспільність, поспішна у своїх перехвалках, підносила під небо молодих, «надійних» музикотворців, як ось хоч би А. Вахнянина чи О. Нижанківського, та внезабарі, коли вони не скріпили свого таланту глибшою наукою і не дали того, чого від них очікувано, відкидала їх згідливо і байдужіла до них. Людкевич докоряє нашому громадянству, що воно не допомагає створити варстатів праці професійним музикам-фахівцям, мимо цього, що в нас їх небагато. Але він не облишає і цих фахівців без вини, пригадуючи засаду М. Драгоманова, що треба «бути головою в Європі, а ногами на рідному ґрунті». Бо наші музиканти тримаються часто цупко першої половини цієї засади, однак не знають стояти практично і успішно на рідній ниві та як знайти шлях, — як каже Людкевич — до «невчених землячків». Ці критичні розважання нашого музичного Корифея не втратили на вартості і досі, особливо, коли він заперимічує, що: «Духове життя та розвій усіх сил народу, хоч би в найтяжчих умовах, є і залишаться найвищим законом націй» (большевицька цензура мусіла це переочити). Цінна думка Людкевича в тому, що «музика і пісня як була так буде одним із головних чинників нашої культури». І він ще раз значучо підкреслює: «... справа нашої музичної куль-

⁴⁵) С. Людкевич: Дослідження, статті...

тури — це справа в нас суто суспільна, тісно тисячними нитками зв'язана з усіма іншими ділянками національного життя. Українська музична культура, з якою пов'язане наше музичне шкільництво, що творить одну з найважливіших клітин рідної школи, це символ нашого національного відродження, що ним наша суспільність мусить дорожити, тому, «що не має власної держави, яка має обов'язок всіми засобами плекати ідеал національної культури».

Рідкісна світлина померлого композитора вдома, посеред квіття.

Людкевича болить дуже справа української публіцистики в Галичині. Він радіє, що Вербицький, Матюк, Бажанський чи Філ. Колесса писали на музичні теми, проте з виданням постійного музичного журналу справа застрягала завжди. Одиноке, що появилось щасливим збігом обставин, були музичні календарі-альманахи. Про «Артистичний вісник» під редакцією І. Труша і самого Людкевича, що зачав виходити в Перемишлі, а потім у Львові, було вже згадано попередньо. Варто б тільки пригадати, що одною

з найцікавіших статей у цьому журналі була стаття Філ. Колесси про «Націоналізм у музиці Людкевича». На жаль, появилось тільки десять чисел цього вісника. За старанням Людкевича вийшов був у Львові «Музичний листок» присвячений 100-річчю смерті Бортнянського⁴⁶.

В 1930 році появились були два випуски «Музичного вісника», що займались справами Вищого муз. інст. ім. Лисенка. А в 1929 році почав був виходити в Дрогобичі під редакцією о. Северина Сапруна місячник для хорових справ: «Боян». Та цей журнал проіснував тільки до травня 1930 року. Від 1935-36 року маємо ще видавані Я. Ярославенком, який був головою музичного видавництва «Торбан», досить маловажні «Музичні вісті», що не мали зовсім попертя громади. Людкевич все ж таки сподівався, що зі зростом професійних музичних кадрів, такий конечний музичний журнал удасться укінці щасливо видавати на постійне. Однак пляни перекреслила Друга світова війна.

Людкевич і славні співаки-солісти

Як композитор, музичний критик і суспільник, Людкевич цікавився і українськими виконавцями музики, а особливо співаками, які досягли європейської чи навіть світової слави. До них належить трійця оперових співаків: ліричний тенор Олександр Мишуга⁴⁷, драматичний чи героїчний тенор Модест Менцінський⁴⁸ і драматичне сопрано Соломія Крушельницька⁴⁹. Всіх їх знав він особисто, чув їх, бо бував на їх виступах і їм присвятив свої теплі рядки для ще більшої прослави їхнього особистого та українського імені. Людкевич розуміє становище цих співаків, що, працюючи цілими літами на чужих сценах, силою фактів мусіли до деякої міри віддалюватися дещо від українського життя і його культури. Проте, все ж таки, вони остали українцями на все своє життя, пропагуючи українське ім'я, нашу голосистість, а час-до-часу теж рідну пісню своїми виступами на світових сценах. Людкевич не тільки високо оцінював виїмковий, ліричний тенор і мистецтво співу Мишуги, але і його заслуги в ролі знаменитого вчителя співу, а теж його грошеві допомоги на всі наші громадські потреби. Це був не тільки великий співак, але і визначний громадянин. Та, однак, до того часу ніхто не написав нічого докладнішого про цю заслужену не тільки для мистецтва, але і для національно-суспільної справи людину. Тому Людкевич заявляє, що він візьметься за це діло. І чинить він це з великою любов'ю. Він пише про школу і стиль бель-канто Мишуги, про його виступи в польській опері так у Львові, як і в Варшаві, а головню про появи Мишуги на наших патріотичних святах. Він розглядає оперовий і пісенний репертуар нашого тенора, пригадує, що Мишуга створив неперез-

46) «Стара Україна», Львів, 1925.

47) «О. Мишуга — мистець і людина», 1938 р.

48) «Шляхи», січень-червень 1918 р.

49) «Збірник»: «Славетна співачка» — 1950 р.

вершими досі тенорові креації у таких польських операх, як «Галька» і «Страшний двір» Монюшка. Згадує теж про прикладну школу співу, що її провадив наш тенор у Києві і Варшаві. Людкевич жалкує тільки, що через невідрадний збіг обставин, а чи через брак нашої власної державности цей великий мистець не міг створити безсмертної ролі і в нашій рідній українській опері.

Коли ліричний тенор Мишуга не міг співати, через їхній стиль (це була його особиста теорія) пісень Лисенка, то якраз другий героїчний тенор М. Менцінський став найкращим виконавцем і пропагатором цих пісень, головню до Шевченкових стихів. Тенора Менцінського, співака головню німецьких, але теж і польських, австрійських, англійських (опера Ковентгарден в Лондоні) і шведських оперових театрів, знав Людкевич краще, як Мишугу. І він з одушевленням пише про потужний і чудовий голос нашого співака, що виконував не лише Вагнерівський репертуар взірцево, але й італійський, особливо драматичніший. В Лисенкових піснях, зокрема в таких, як драматичні «Гетьмани», «Гомоніла Україна», «За думою дума» та ін., Менцінський був неперевершений. Людкевичеві приходить гріко відчувати те, що такий великий співак цілий час був змушений співати далеко від рідного краю. Очевидно, що відповідь на це була все одна і та сама: великий співак потребує рідної національної опери, яка може заіснувати тільки у власній державі.

Про найбільшу з цієї трійці С. Крушельницьку пише він із жалем, що він не мав щастя слухати частіше її одноразового і неповторного голосу головню через Першу світову війну. Він уперше пережив красу й інтерпретацію її співу в 1911 році на концерті в честь М. Шашкевича у Львові. Голос її був чудового тембру, величезного діапазону, в усіх регістрах вирівняний. Отже виступ її був загально визнаний, як феноменальний. Він ближче пізнав її щойно за большевиків, коли вона через Другу світову війну, не можучи виїхати до своєї вілли в Італії, стала опісля учителювати у Львівській консерваторії. І хоча її учителювання не було довге і весь час мучили її недомагання ноги, проте вона зуміла доказати своєю методою справжнє мистецтво італійської школи співу. Дуже шкодує Людкевич, а з ним і ми всі, що ніхто не спонукав її ще замолоду, або пізніше, щоб вона була написала бодай дещо зі своїх блискучих світових успіхів, із життя незрівняної примадонни. Та чи могла б вона, українська патріотка, побачити виданим такий свій твір особистих спогадів, успіхів і переживань у культурній Європі чи навіть у південній Америці, під большевицькою цензурою, — на це Людкевич не дає відповіді, бо ми всі знаємо її.

Вже під комуністичною окупацією згадує Людкевич, найкращого учня Мишуги, оперового тенора Михайла Микишу⁵⁰, в 75-річчя його народження.

50) «Радянська культура», 1960 р.

Д-р Блянка ЄРЖАБКОВА

ЛИСТУВАННЯ І. ФРАНКА, В. ГНАТЮКА ТА О. КОБИЛЯНСЬКОЇ З ЧЕСЬКИМИ НАУКОВЦЯМИ

(Продовження, 2)

Також Володимир Гнатюк мав в Чехії багато приятелів і знайомих, з якими він утримував інтенсивні стосунки. Найбільшими можна назвати його зв'язки з Франтішком Главачком, з яким він познайомився як з першим чехом в 1896 р. за посередництвом Івана Франка. Ф. Главачек в ті часи вже перекладач українських творів на чеську мову, вирішив поїхати на деякий час до Львова, щоб там познайомитись з українськими справами, які тоді були в центрі його уваги. У Львові був Ф. Главачек в щоденних стосунках з В. Гнатюком, І. Франком, М. Павликом та іншими. Разом з Гнатюком, Главачек відвідував деякі лекції у Львівському університеті та удосконалював своє знання української мови. Між Гнатюком та Главачеком виникла міцна дружба, що продовжувалась і після повернення Ф. Главачека до Праги. Розпочалось жваве листування між ним і В. Гнатюком. Ф. Главачек інформував Гнатюка про події в чеському культурному, політичному й промадському житті, перекладав на чеську мову його статті і публікував їх у чеській пресі, зокрема в журналі «Слованські пржеглед», висилав йому чеські, словацькі та інші книжки і поширював серед празьких науковців його публікації. У свою чергу, В. Гнатюк систематично повідомляв Главачека про новості в українському літературному, культурному й політичному житті, рекомендував йому кращі твори української літератури для перекладу тощо.

Перший лист від Гнатюка Главачек одержав ще перед особистим знайомством. Главачек по дорозі у Львів вирішив завітати до життям на Закарпатській Україні і написав про це Франкові та Павликові, які поручали Гнатюка, як найбільшого знавця Закарпаття, в якого Главачек дістане потрібну інформацію. Так Главачек дістав 20. 5. 1896 вісімсторінковий лист, а в ньому багато цінних інформацій та порад відносно його майбутнього перебування на Закарпатті.

Главачек подякував Гнатюкові листом з 30. 5. за його інформації та просив ще про адресу Українського Академічного Т-ва «Січ» у Відні. В другім листі Гнатюка до Главачека читаємо:

“Opravdu se cítím šťastným, že jsem se mohl tak snadno s Vámi seznámit. Myslím, že tato naše známost stane se něčím větším, než pouhou známostí a proto od ní čekám velmi mnoho...”¹⁸.

18) František Hlaváček: Моє styky a spolupráce s Volodymyrem Hnatjukem, в «Науковий Збірник 3, присвячений пам'яті Володимира Гнатюка», Братіслава 1967, стор. 37.

В тім самім листі Гнатюк просив Главачека поінформувати його ще з Закарпаття про те, коли та котрим поїздом він прибуде до Львова: »Schtěl bych se s Vámi setkatí nejdříve ze všech Lvovjanů«...

І це сталося. Гнатюк очікував Главачека на двірці та знайшов для нього приміщення, так що Главачек міг перебувати у Львові не плянованих 2 тижні, але повних 6 тижнів.

У зв'язку з цією поїздкою розпочалось між ними жваве листування. Весь час цієї багатой кореспонденції між Главачеком та Гнатюком, яка проходила в повній гармонії, тільки в одному випадку Гнатюк не зовсім погоджувався з думками Главачека. Главачек друкував в журналі »Студентський збірник« статтю про українське шкільництво та студентство: стаття була комбінацією інформацій Гнатюка та Сидора Голубовича. В цій статті Гнатюк вказував на тяжкий стан українського шкільництва під польською надвладдою та конкретні приклади тієї несправедливості. Від себе Главачек додав до статті таке:

„... že se tyto poměry zlepši, až zvítězí mezi Poláky pokrokové směry, jaké se tenkrát objevovaly v polské mládeži, a že si potom tyto pokrokové generace, rusínská a polská, podají ruce přes hřbíchy svých otců“.

Гнатюк подякував за друкування цієї статті, а на кінці листа написав (25. 6. 1897):

„Jednu větu v článku napsal jste tak, jak já bych to nikdy nenapsal, protože je to v rozporu s mým přesvědčením. Nevěřím v žádnou demokratizaci polskou, celý jejich demokratism je jen móda... u nich jsou šlechtické názory tak zakotveny... že by k jejich vykořenění bylo potřeba celých pokolení... S polskými socialisty by bylo Rusinům možno se nějak snášeti, aspoň nyní, ale bude-li to tak i nadále, bude-li pokračovati k lepšímu, to teprve uvidíme...“¹⁹.

Проте це аж ніяк не зломило гарної дружби, яка тривала й далі ще довгий час.

Хочу ще згадати один цікавий лист Гнатюка до Главачека. Це було тоді, коли Гнатюк поїхав на Велику Україну, до Києва, і звідси він повернувся з великим розчаруванням. Він так писав Главачекові про придніпрянських українців в листі з 6. III. 1898:

„Po několikaletním pobytu přesvědčil jsem se, že co nevykonají haličtí Rusini pro povznesení naší kultury, to Ukrajinci na Ukrajině jistě nevykonají, ač je jich tam velký počet. Oni se na plno šli s myšlenkou, že není-li jim možno pracovatí “legálně”, raději nic nedělají a do práce “nelegální” nechtějí se pouštětí, ačkoliv jiné národy v Rusku, často i desetkrát slabší počtem celou váhu kladou na nelegálnost a práce se jim dobře daří. Nám nezbyvá než mávnouti nad nimi rukou aspoň do té doby, než v Haliči nevzrosteme, nestaneme se větší silou. Pak snad spíše oni nás budou následovati“²⁰.

А тепер декілька витягів з листів Главачека до Гнатюка протягом 1897-98 років. Вони вказують нам на тісну співпрацю, що існувала між цими двома славістами:

19) Там же, стор. 44.

20) Там же, стор. 45.

"Praha 24. V. 97 ... Proslychá se, že prý Franko má vstoupit do redakce Extrablattu ve Vídni. Ale já doufám, že to není pravda, neboť to by bylo hrozné ubití takové síly. Už proto tomu nevěřím, že mě píšete pln naděje o dalším vycházení Žytě i slova. Kéžby se to úplně splnilo... Články o Uherské Rusi v Bukovině jsou velmi zajímavé, a je z nich vidět, jaké jest smíchání pojmů: uherský patriotism a moskalofilství nebo neujasněné rusínství. Podivný ten spor o jméno; já bych myslil, že by nejlépe bylo užívatí Rusín, a při tom i Ukrajino-Rusín. Co do jazyka — nejvíc by se mi zamlouvalo, aby přijali literární rusínská, jak se v Haliči užívá a ovšem ho obohatili uhrorusinskými dialekty²⁰.

"... 3. VI. 97. Milý příteli! Včera jsem četl v Kurjeru Lwowském, že Franko vystoupil z redakce. Čekal jsem to dávno — po sjezdu rusínských soc.-demokratů už mu tam asi bylo těžko. Až mě budete psát, napište, čím nahradí Franko ztrátu z platu z Kurjera Lwowského (tuším, že tam měl 1.000 zl.). Tím více škoda, že nebyl zvolen do parlamentu! Mám jen strach, aby proto nezaniklo Žytě a Slovo. Vyřídíte mu můj pozdrav".

"... 26. VI. 1897 Drahý příteli!

... Že bude jubileum Frankovo, to vím. Vydání jeho spisů by bylo nejpotřebnější, ale ovšem nedokončené věci by měl Franko dokončiti. Conditio, sine qua non. — Já ovšem s radostí dle sil svých se připojím k jubileu, jistě i mnoho Čechů. Ovšem na zvaní je zajisté ještě dost času, já pak Vám určitě osoby sepíšu. Má prý se mu udělat jakýsi národní dar — pěkný dům. S tím bych ovšem nejvřeleji souhlasil — ale zdaž to nebude příliš mnoho na chudý rusínský národ? Sám chvilu pak hlavně napsat o Frankově činnosti velký článek. Kdyby mě scházela některá díla, nebo kdybych potřeboval, ještě nějaká data, obrátím se tak na Vás a Vy mne je zajistě laskavě pošlete".

11. III. 1898. "Drahý příteli... Vyšel také nyní v mém překladu Boa constrictor, jeho 5 exemplářů Vám zároveň posílám a prosím, abyste dal Frankovi a komu uznáte za dobré. Do listopadu možná přeložím ještě něco (budu-li mít čas) z prozy a najdu-li nějakého básníka, tedy snah by mohlo něco z poesie Frankovy být přeloženo... Četl jsem Frankův článek v Zeitu: Die slavischen Brüder. Souhlasím s ním (až na některé menší věci)... Franko praví, že mluvě o Czechen, o Polen, atd., mluví tu o vládnoucí straně (partaji), a nechce pro její hříchy odsuzovati celý národ. To je správné...

Zároveň s tímto listem Vám také posílám 10 zl., i prosím, abyste mi za to koupil a lask. zaslal: Žytě i slovo, zošyt 1-5, Franko, Zivjale lystě, Bez prací, Son Svjatoslava. Dále pak: Prohrama radykalnoji partiji (10 exemplářů)... Těší mne, že jste byl na Ukrajině a bylo by potřeba, aby sami začali "nelehalnou" práci převážením "Nelehálných" knih. Neboť jinak, než intenzivní, nelegálnou prací Ukrajina nestřese okovy... Vůbec napište mi a mých známých něco. Co dělá Franko, Pavlyk, Holubovyč, prof. Kolessa atd. atd. Rozumí se, že všechny srdečně pozdravuji, zvláště Franka, a to tím upřímněji a srdečněji, čím upřímněji mu říkám, kde s ním nesouhlasím..."²¹.

В 1900 р. Главачек виїхав на довгий час до Відня як директор Відділу для зовнішньої торгівлі. Це призначення не давало багато часу для літературних та культурних справ. Його листовні зв'язки з Гнатюком слабшали, а Перша світова війна перервала їх зовсім. Коли після війни, і 12-річної перерви, та після життя в Італії Главачек знову повернувся до Праги, він дістав сумну вістку про

²¹) Mušinka Mikola — Z korespondence Čechů s Volodymyrem Hnatjukem, "Slovanský přehled", 4/71, CSAV Praha, s. 305.

Гнатюка, що він був уже перед смертю, а, скоро потім, вістку таки про його смерть.

Ще перед від'їздом Главачека з Праги, Гнатюк знайшов іншого чеха, з яким перебував у тісній зв'язку. Це був Адольф Черни. І коли 1899 він почав редагувати свій журнал «Слованські пржеглед», Главачек постійно інформував Черного про діяльність Гнатюка. Це дало Черному заохоту запросити Гнатюка через Франка написати статтю «Про Угорську Русь».

Незвичайно цікавою являється кореспонденція Адольфа Черного до Володимира Гнатюка між роками 1900 і 1926. В листі з 15.5. 1900 Черни пише:

“Velectěný příteli! Srdečně Vám děkuji za prostřednictví u pana Dra Ivana Franka. Právě dnes dostal jsem od něho rukopis; ještě jen čekám část druhou — doufám, že ji od něho dostanu zejtra, načež mu sám dopíši.

Prosim Vás, abyste i příště pamatoval na můj list; rád vždy uvítám Vaše články a také budu Vám vděčen za to, když mi opatříte ještě spolupracovníky mezi svými rodáky. Vidíte z celého směru mého listu, že se snažím, aby národ Váš v něm byl co nejlépe zastoupen. V Krakově mluvil jsem s panem Kolessou, zástupcem Tovaryštva im. Ševčenka, který mi take slíbil do Přehledu psátí. Račte jej při příležitosti ode mne srdečně pozdravovati a jeho slib mu připomenouti.

Číslo Visnyka jsem dostal a ovšem ho užiji pro zprávy v Přehledě. Těše se na Vaše příspěvky jsem Vám s veškerou úctou oddaný A. Černý”.

В листі з 8. 11. 1901 читаємо:

“Velectěný pane. Co se týče dopisu račte mi laskavě posílati vždy na 15. každého měsíce, nebo alespoň každého druhého měsíce, dle toho, jak budete mítí čas. První dopis byl skutečně dlouhý, i byl jsem nucen odložití pokračování článku Radičova. Dopisy bych měl rád na 2-3 str. lístkové. Všechny nazžené latky se mi líbí a o všem bych měl rád od Vás dopisy; nejlépe by bylo, kdybyste začal se školstvím národním, pak o školství středním, načež o různých kulturních spolcích. Jeden dopis byste mohl věnovati stranám politickým a jasně vyložití jejich vzájemný poměr a činnost...”

А далі 16. 3. 1907:

“Velectěný pane... Rád bych vůči tomu, to napsal Swiat Slowiansku zaujal stanovisko také sám, ale k tomu bych potřeboval přesná data. Zejména mi jde o školství. Nemohl byste mi laskavě opatřití a co možná rychle poslati poslední Sprawozdanie rady szkolske krajowej? Byl bych Vám velmi povděčen a útraty ovšem bych Vám hradil. Také by mě prospěl poslední Stav osob na Lwowské universitě a Seznam přednášek na lwowske universitě, jež jistě snadno dostanete.

Nerad Vás tím ebtěžuji, poněvadž vím ze zkušeností, jak podobné komise zdržují člověka pracujícího, ale činím tak jen z nutnosti a v jájmu dobré věci.

Nedávno napsal jsem předmluvy k českému vydání povídek Ivana Franka (které se tisknou ve Světové knihovně). Tu jsem viděl, jak jest kusá naše sbírka rusínských knih od smrti Řehořovy. Co ja do musea nedám, to tam není. Marně jsem se pídil po Krymského studii Ivan Franko. Není-li příliš drahá, rád bych ji měl, poněvadž ještě chci o Frankovi psát do Květů. K tomu bych také potřeboval poslední jeho sbírku Semper tiro, kterou snad byste mi poslal jako redakční výtisk pro Slovanský přehled (tuším, že vyšla u Vás v Tovar. im. Ševčenka). Rád bych z ní něco přeložil.

A ještě další věc. Mám psátí pro dílo Česká politika stať o poliaiských stranách a programech u Haličských Rusínů. A tu Vás prosím snažně, abyste mi neodpíral své pomoci. Potřeboval bych 1) programy nynějších všech politických stran rusinských, např. Prohramu ukrajinsko-ruskoji radykalnoji partiji z r. 1904 atd. 2) O. Terleckeho Moskvofily il narodovci, 3) Prosím Vás, abyste mne upozornil na nejnovější literaturu o tomto předmětě (kromě Lit. nauk. Visnyka, ježž mám). 4) Co stojí prof. Hruševského Očerck istoriji ukrajinskeho národa, II vyd..."

Під датою 1. 5. 1918 Черни каже:

"Velectěný pane. Dávno jsem Vám nepsal — a nyní v nesmírně vážné době historické se k Vám obracím v záležitosti národní. Byl bych s přítelem Kvapilem Jaroslavem, chefem činohry Národního divadla, rád přijel do Lvova, jsme vlastně na cestě — ale nejista situace na železnici nám další cestu znemožňuje. Byla by velmi nemilá věc, kdybychom měli někde uvážnout a nedostali se zpět. Proto přinucen okolnostmi obracím se k Vám touto cestou.

Dne 16. t.m. oslavíme v Praze padesátileté jubileum položení základního kamene Národního divadla. Toužíme, aby při této příležitosti byli s námi také zástupci národa ukrajinského — i posílám Vám zároveň balíček ukrajinských pozvání, abyste je laskavě podle svého uznání a v dohode s předními Ukrajinci lvovskými rozeslal Vaším předním institucím kulturním i národním a nejpřednějším pracovníkům literárním, vědeckým i veřejným v Haliči a Bukovině. Arci jde nám o lidi směru národního — nikoli o lidi vládní... Myslím, že v tomto se mnou pokud jsou v Haliči — který by promluvil jménem národa ukrajinského v Panteone Musea Král. Českého. Pošlete vůbec lidi vážné, abychom si s nimi navzájem pověděli co nám leží na srdci..."

В листі з 25. 11. 1920 він пише:

"Vážený pane! V příloze Vám posílám memorandum evropských slávistů v prospěch Lužických Srbů s prosbou, abyste je podepsal a dal k podpisu ostatním ukrajinských slavistům ve Lvově... Jak se Vám stále daří? Jste asi v nynější politicky velké době přetížen práci jako já. Byl bych rád obnovil Slovanský přehled, ale je na to zatím při mé užasné práci ani pomyslení. Snad příští rok..."

А коротко перед смертю Володимира Гнатюка, Черни так звертається до нього:

"16. II. 1926. Vážený příteli! Po dlouhé době Vám píši ač jinak jsem se Vám ohlásil aspoň tím, že jsem Vám jako dávnému spolupracovníku dal poslati obnověný Slovanský Přehled.

Mám k Vám prosbu: potřeboval bych články o literatuře ukrajinské za rok 1925 (poesie, povídka, drama), podobný jako mi do předválečného Slovanského Přehledu psál Ivan Franko.

Kdo by mi takový výroční přehled o nynějším krásném písemnictví ukrajinskem mohl nejlepe napsati? Jde mi o kritické zhodnocení a vyzvednutí literárních proudů, hlavních literárních osobností i jejich loňský činnost...

A co byste mi sám chtěl pro Slov. Přehled připravit?

Děkuji Vám předem za laskavost a jsem s přátelským pozdravem Váš Černý,²²

Черни не знав, що його багаторічний приятель і співробітник швидко відійде з цього світу.

Очевидним є, що Гнатюк утримував тісні зв'язки з чеськими етнографами, а зокрема з Їржі Полівкою, Ченьком Зібртом та Ладіславом Нідерлем.

22) Там же, стор. 308-310.

А далі я зачитую декілька витягів з листів Полівки до Гнатюка, які вказують на те, як вони обидва старалися собі взаємно помагати, як вони себе взаємно інформували про їхню працю, і як вони віддавали своє життя чеській та українській справі:

“Velectěný pane koleho!

21. XII. 1899

Co se konečně Vaší pro mne velice lichotivé vybidky týče, abych časem něčím přispěl do Vašich Zapisku, ujišťuji Vás, že zajisté velmi rádo bych něco zvláště pro Vás napsal, ale prosil bych o laskavou radu, do kterého oddílu, zdali do kritickobibliografického aneb do části obsahující samostatná pojednání...

Vaše publikace etnografické vždy s velikou dychtivostí pročítám a jsem Vám velice zavázán, že mne jich darováním tak hojnou a nezaslouženou mírou počítivate... S veškerou úctou Vám zcela oddaný J. Polívka”.

“5. III. 1913. Velectěný Pane! Váš laskavý listek mě velice překvapil. Nepokládám se za takovou kapacitu, že by se mohla psáti moje biografie v listě širšímu obecenstvu určeném. Netřeba Vám zvláště vypisovati můj životopis, nic v něm není zvlášť pozorudného. Protrpěl jsem sice mnoho, ale protrpěl, a snad budu mítí už pokoj. Uznání od vědeckého světa dostalo se mi tolik, jak bych nikdy nebyl očekával. Stručný životopis spolu s bibliografií jest v Ottově Naučném slovníku, který snad ve Lvově najdete...”

...Co jsem o folkloru tiskl, víte sám, věnoval jste některým věcem laskavou pozornost v Zápiskach...”

“17. 3. 1918. Velectěný pane kolego!

Děkuji Vám co nejsrdečněji, že jste si vzpomněl mých šedesátin. Dostalo se mi tolik přátelských a nanejvýš uznalých projevů, že jsem toho ani ve snách neočekával a ovšem nikterak nezasluhoval.

Připojil jste několik velmi krásných slov o úloze národopisu zvláště v dnešních krušných dobách, podobně jasně to nedávno slyšeli od M. Helebrandta z Vidne. Říkáme si taková často a utěšujeme se jimi.

Ale já, upřímně řečeno, pozbyl jsem víry v ně. Mocní a vedoucí činitelé velkých národních a státních celků řídí se zcela jinými pravidly. ...ještě výrazněji říká Němec: Macht vor Recht! A nalézají se již filosofové, kteří pro větší národní a státní celky konstruuji zcela jinou morálku, než pro obyčejného civilistu. Divejme se ostře do dnešních dějů, odložme všecku ideolisiaci kterouž jsme se naučili ve škole neb z krásných knížek idealistu, také německých, a přesvědčíme se o této smutné pravdě. Též, Vy až se probudíte z dnešního svého opojení poznáte to v celé hrůze...”²³.

1911 роком датується також листування між Гнатюком та Іржі Гораком. В тому часі ще не зовсім відомий в наукових колах Горак уважав високою честю свою співпрацю з Гнатюком. Про це читаємо в його листі до Гнатюка з 17 лютого 1911 р.:

“Slovutný pane,

pan Professor Polívka odevzdal mi Vaše dvě nové publikace, které jste pro mne ráčil zaslati redakci Narodopisného Věsníku.

Nemohu ani říci, jak mne potěšila Vaše vzácná pozornost; jsem začátečníkem na širém poli slovanského národopisu a dosud jsem nic nevykonal, projevil jsem jen zájem o lidové tradice zejména písně. Proto mne Vaše laskavost dvojnásob těší: jest mi povzbuzením k dalšímu usilovnému studiu a přal bych si, abych Vám, slovutný pane, mohl nějakou rozsáhlejší práci dokázati, že můj zájem byl trvalý... Byl bych šťasten, kdybch Vám mohl projevití sebemenší ochotu;

23) Там же, стор. 308-310.

kdybyste nashodou potřeboval informaci o našich věcech, jsem Vám k službám. Ještě jednu prosbu mám: dovolu prosím abych Vám čas od času směl dopsati. Ovšem vím, že ráčte mítí hodně práce, a proto není třeba, abyste se příliš namáhal s odpověďmi. I zcela stručné odpovědi mi budou vítány.

Děkuji Vám ještě jednou, jsem v dokonalé účtě Vám oddaný Jiří Horák"²⁴.

Ізза австрійських цензурних розпорядків кореспонденція з Гнатюком велася німецькою мовою. 13 лютого 1918 р. Горак пише до Гнатюка:

“Hochgeehrter Herr,

vor allem spreche ich meinen innigen Dank aus für freundliche Zusendung des hübsch ausgestatteten Buches “Narodni Bajky”. Ich werde es im Narodop. Vestnik kurz anzeigen, da Prof. Polivka Ihre grosse Sammlung von Tierfabeln Etnograf. Zbirnik 37-38 selbst ausführlich besprechen will. Mit der heutigen Post erlaube ich mir an Sie einen Senderdruck abzusenden. Es ist dies eine Studie über die böhmische Ballade vom verwaisten Kinde. Ich habe auch die polnischen Legenden, sowie die ukrainischen und weissrussischen Lieder “Pro syritku” zum Vergleich herangezogen. Es würde mich freuen, wenn Sie mir kurz Ihre e.Minung mitteilen wollten, denn ich vermute, auch das Verhältnis der polnischen und ukrainischen Varianten zu beleuchten. Auf diese Art beabsichtige ich auch andere böhmische Lieder zu bearbeiten.

Ich freue mich auf Ihre Zeilen und hoffe, dass Sie gesund sind.

Mit besten Empfehlungen

Ihr ergebener Prof. Dr. Jiří Horák

NB: 6 März feiert Prof. Polivka seinen 60 Geburtstag"²⁵.

В часі між 1920 до 1924 р. кореспондував з Гнатюком також і Франтішек Тіхі, який ще студентом почав перекладати на чеську мову вірші Тараса Шевченка і Лесі Українки, як також писав про українські справи до чеської преси. Тіхі пізніше почав звертати більшу увагу на Закарпатську Україну. До матеріалів В. Гнатюка він часто звертався у своїх полемічних статтях про закарпатське культурне життя. На жаль, Ф. Тіхі ніколи В. Гнатюка особисто не пізнав. Слідами Гнатюка він пройшов майже ціле Закарпаття та Пряшівщину і передусім збирав народні пісні. Перед своїм приїздом до Львова 30. 6. 1921, він повідомив Гнатюка про свої відвідини. Гнатюк, зі свого боку, відповів: »Мені дуже, дуже приємно привітати Вас у себе як дослідника моєї української землі, що все лежала мені дуже на серці. Можливо, однак, що я виїду трохи на літо, та поверну до Львова аж у вересні« ...

Листування Володимира Гнатюка було дуже обширне. Зовсім не до повірення є факт, що цей науковець, хворий від юнацьких років, мав таку силу та енергію, що крім своєї великої праці як фолклорист та науковець, як секретар НТШ, він міг ще вести таку багату кореспонденцію.

Заховалось около 800 листів Гнатюка, крім того, що більшість листів пропала у вирі Першої світової війни, коли будинок НТШ був російськими солдатами окупований, а Гнатюкова кореспонденція пропала у наслідок вогню.

²⁴ Mušinka Mikuláš, *Dopisy českých národopisců Volodymyru Hnatjukovi, “Narodopisný věstník československý”, VII, 1972, n. 1-2, s. 218.*

²⁵ Там же, стор. 221.

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

Проф. Михайло МИХАЙЛОВСЬКИЙ

ЦІННИЙ ЗБІРНИК ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

ВОКАЛЬНІ ТВОРИ НА СЛОВА ЯРА СЛАВУТИЧА. Упорядкував
Сергій Яременко. Едмонтон, «Славу́та», 1978. 77 стор.

Нещодавно попав до мене винятково цікавий збірник творів українських композиторів, що були складені на слова талановитого поета Яра Славутича. Надруковано його 1978 р., до 60-річного ювілею поета, в Канаді, але це видання не втрачає піднесеного зацікавлення ще й тепер — і це дуже важливо.

На чужині не легко розгортати композиторську діяльність. Для охочих творити вокальні речі виникають проблеми; передусім, наявність високомистецького тексту. На щастя, зустріч із поезією Яра Славутича, який тонко відчуває музикальність, відкриває композиторам широке поле для творчої праці. Як відомо, не всякі вірші дають надхнення творцеві музики. Перш за все, у поезії шукають глибокого змісту, думки, яку можна було б перевтілити в музику. Так, Славутичева поезія згрупувала українських композиторів поза Україною — і народились вокальні твори, що заслуговують на визнання і щирий відгук. Ці твори включено в репертуар українських співаків, записано на платівках — і тепер вони користуються поширенням. Очевидно, за таких обставин виникає потреба в їхньому виданні.

Щоб задовольнити ширші кола виконавців, проф. Сергій Яременко зібрав і підготував до друку вибрані вокальні твори на слова Яра Славутича, в одному збірнику. Так ми зустрічаємося з різноманітними українськими композиторами, яких об'єднала Славутичева поезія. Природно, що в кожного композитора свій індивідуальний підхід, свій стиль, свій характер і своя виразна вимовність.

Вокальні твори на слова Яра Славутича відкриваються «Маршем Чернігівської Січі». Слова написано ще 1941 р., тоді ж була створена музика Гліба Лепшинського. Пісню, як згадано в примітках наприкінці збірника, «співали вояки сотні Павла Стрільця». На жаль, не багато знаємо про композитора, а в збірнику вміщено лише один його твір. Відчувається, що мелодія маршу породжена глибоким патріотичним чуттям, суворою боротьбою за честь і незалежність, самостійність рідного краю. Слова чітко доносять таку думку, а в музиці вона отримала яскравий вислів. Г. Лепшинський поєднав у цій мелодії біль, гнів, хоробрість і вірність народові.

Приблизно до цього часу відноситься і «Партизанська» Миколи Фоменка, в якій яскраво висловлено бойовий дух, продиктований словами «На московські вражі роти партизани йдуть!». Цей твір не лише «виконували козаки Чернігівської Січі», а й пізніше вокальний квартет у Нью-Йорку. Записано його на платівку. Ім'я композитора М. Фоменка досить відоме, авторитетне. Він завоював визнання своїми творами в різних жанрах. Можна сміливо твердити, що М. Фоменко збагатив українську музичну культуру цінними і яскравими творами, що заля-

тають у пам'ять. Кожна зустріч із його музичною творчістю справляє радісне почуття і виконавцям, і слухачам. Особливо це стосується його чудової пісні «Отаман Стрілець» для солоспіву. Тут наявна образна інтонація української мелодії та глибока змістовність музикальної думки. У цій пісні багато спільного з козацькими думами. Не зважаючи на складну фактуру фортеп'янового супроводу, відчувається дзвінок гололесе звучання бандури. В роки війни, коли йшла боротьба на два фронти — проти німецьких фашистів і московських комуністів — ця пісня притягала до себе особливу увагу. У неї багата історія. Оспівує вона мужність і відвагу, якими відзначався великий український патріот Павло Стрілець (псевдонім). Увійшла ця пісня в репертуар відомих співаків Ізабелли Орловської та Михайла Мінського. Вона записана на платівках. Безперечно, треба визнати її за справжню перлину української музики.

Образ гетьмана Івана Мазепи віддавна привертає увагу. Ким була ця людина? Здійснила вона подвиг чи зрадила свій нарід? На цю тему написано дуже багато. Петро Перший, російський автократ, по-своєму вирішував долю українського народу, базуючись на ідеї поневолення, яке започаткувала горезвісна Переяславська Рада 1654 р. У своїй діяльності не гребував цар жодними негідними засобами. Мазепа добре розумів стратегію Петра, що переймався можливістю втратити українські простори й доступ до Чорного моря, що позбавило б Московію могутності, якої вона саме тоді набирала. На жаль, підступство й жорстокість Петра, успадковані ним від його попередників на царському троні, довели до поразки Мазепи під Полтавою. Нелегко тепер відновлювати істину і справедливість. І коли поет прагне це зробити, він повинен передусім рахуватися з історичними фактами, дати правдиву картину подій.

Саме так підійшов до цього Яр Славутич. Свого часу він працював разом із М. Фоменком над оперою про Мазепу. Ця тема дуже відома в музичному репертуарі. Ще сам Петро Чайковський звертався до неї. Але в літературній основі поеми Олександра Пушкіна, в «Полтаві», де викладено російський самодержавний різновид особи Мазепи, не показано, які саме ідеї спонукали українського гетьмана на подвиг. Такою ж російською характеристикою відзначається опера «Мазепа», яку створив композитор Б. Фітінгоф-Шель. Її вперше поставили на сцені 1859 р. в Петербурзі. Образ Мазепи відбився у багатьох інших творах літератури й музики. Гетьманове ім'я зустрічаємо у віршах Р. Гюго, в симфонічній поемі Ф. Ліста, в кантаті еспанського композитора Ф. Педреля, в балеті польського композитора Т. Шеліговського та в багатьох інших творах. Яр Славутич створив образ Мазепи на основі історичної правди, показуючи його як речника щирого бажання українського народу, бажання самостійності. В літературному першоджерелі Яра Славутича, в поемі «Мазепа», натрапляємо на такі до-речні рядки:

Та прийде ще судний, караючий день,
Година святої відплати,
Коли за права України гряде
Порив Запорожжя крилатий.

У рецензованому збірнику вміщені уривки з опери «Мазепа» М. Фоменка. Над цим твором працювали поет і композитор протягом п'ятидесятих років. На превеликий жаль, передчасна смерть М. Фоменка

перешкодила завершити оперу на лібретто Яра Славутича. Кажу це з великим співчуттям, бо «Монолог перед шаблею», створений 1959 р. для баса й фортеп'яна, — це багатообіцяючий твір, вартий пильної уваги виконавців. Тут чути могутній порив мелодійної енергії та велику драматичну напругу. Я слухав цей монолог у виконанні Михайла Мінського (на платівці «Гетьмани») і переконуюся, що співакові пощастило мальовничо і з великим надхненням передати задум цього твору.

Тяжко говорити про інші уривки з «Мазепи». У збірнику немає про це ширшої інформації. А хотілося б її мати. Може, треба подумати про завершення опери М. Фоменка іншим композитором. До речі, знаходимо у збірнику кантату «Слава Мазепі». Написано її 1959 р., але не відомо, чи це самостійний твір, чи складова частина згаданої опери М. Фоменка. Тут розгорнуто оркестровий фортеп'яновий вступ, побудований на різноманітних музичних темах, може таких, що мають значення лейтмотивів. Кантата має три частини. Виконував її хор у Філадельфії під орудою диригента Юрія Оранського. Побажано, щоб цей твір записати на платівку у виконанні хору й симфонічної оркестри. Випуск такого запису дуже потрібний. Мені відомо, що є якась платівка з творів М. Фоменка, але, на жаль, я її не маю. Вона стала вже раритетом, і її варто перевидати. Я дуже високо ціную талановиту творчість М. Фоменка і хотів би гідно зберігати її в пам'яті.

Ім'я композитора Григорія Китастого цілком заслужено користується широкою популярністю. Його пісні співають. Композитор має що сказати, у нього своя власна творча думка. Його музикальні образи відповідно гармонізують із настроями поезій Яра Славутича, як це видно в «Карпатських січовиках» і в «Конотопській славі». Серед приміток у збірнику згадано, що готується окреме видання його симфонічної поеми «Дума про Кемптен». Правдоподібно й це видання принесе користь нашій музичній культурі. У мене виробилось велике довір'я до творчості Г. Китастого.

У рецензованому збірнику є імена інших композиторів. Це Роман Бородієвич — автор двох музичних творів на поезії «Київ» і «Полтавська битва», що заслуговують на високу оцінку. До речі, вже після виходу збірнику він написав музику до двох інших віршів Яра Славутича — «Історичний марш» та «Вставай, українче, свтавай!» (перший рядок: «Гетьманські горять книгозбірні»). Про це були згадки в нью-йоркському *Віснику* та в додатку «Література і мистецтво» до *Гомону України* (Торонто).

Дуже вдалий романс Ігоря Білогруда на слова «Ти прийшла». Тут лірика сполучається з тривожним настроєм, композитор знайшов цікаві фарби для її відтворення. Шкода, що на стор. 66 вкралася прикра помилка — зміна басового ключа на скрипковий для правої руки. Звичайно, досвідчений музикант відразу це завважить, як завважить і деякі інші технічні помилки в нотах. Але краще їх уникати.

Композитор Сергій Яременко — висококваліфікований майстер. Він довів це в дуеті Мазепи й Мотрі, з недокінченої опери «Мазепа». На початку дуету в басовому голосі фортеп'янового супроводу викладено виразну тему, що кількакратно повторюється (в музиці називають це «басо остинато»). Це басове тло має свербідний оригінальний гармонійний і поліфонічний розвиток. Тут удадно вплітаються контрастні мотиви, що дають характеристику дійових осіб. І ці характеристики переконливі та образні. На повне схвалення заслуговує і другий твір

С. Яременка »Саскачеванка« для жіночого хору без супроводу (а капелла). Композитор має тонке відчуття голосової виразності, а це надає пісні краси і приємної милозвучності.

Вихід у світ збірника *Вокальні твори на слова Яра Славутича* заслуговує на високе схвалення. Це не лише цінний матеріал для виконавців. А треба згадати, що виконавців не засипають виданнями необхідної літератури. Це також свідоцтво творчих можливостей українських композиторів, розкиданих по різних країнах світу, що далеко від батьківщини зберігають почуття любови до рідної музичної культури. Збірник складено вдало, друк чіткий, папір високої якості. Однак хочеться, щоб про самих композиторів було написано більше. Треба знати їхні життєписи. Чекає, що радянська музична енциклопедія згадає імена емігрантів — даремна річ. Також фахові чужинські музичні енциклопедії, що виходять у світ різними мовами, оминають українських композиторів. А знати про їхнє життя і творчість конче треба, вони заслужили на увагу. І ще треба було б дати життєпис автора слів, Яра Славутича.

Не можна обійти мовчанням шляхетний вчинок жертводавців. Їхні імена зазначені на стор. 78. Справа не лише у висловленні їм подяки, а й у свідомому ставленні до української музики, в бажанні сприяти успіхам композиторів, яких об'єднала поезія Яра Славутича. Така допомога не забувається. Вона врунється новими сходами творчості, що єднає серця і споріднює почуття.

Дмитро ШТОГРИН

ВАЖЛИВЕ ВИДАННЯ

Марта Тарнавська: *УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА В АМЕРИЦІ — методологічний посібник для практичної організації українських громадських бібліотек*. Філадельфія, 1983, iv, 200 стор.

*

Питання потреби методичного посібника для організації бібліотек і праці в них було акутним в Україні віддавна. У двадцятих роках започаткував у цьому напрямі працю відомий Український Науковий Інститут Книгознавства в Києві, публікуючи низку статей з тої ж ділянки в *Бібліологічних вістях*. Однак пізніший сталінський терор перекреслив всі пляни інституту, включно з початою його працею над »Бібліотечною енциклопедією«. Знову популярна брошурка *Бібліотечна техніка* Юрія Меженка, яка появилася в 1921 році, вже в ранніх двадцятих роках, як згадував сам її автор, перестала бути актуальною. Щойно після Другої світової війни почало бібліотекарство розвиватись в советській Україні незалежно від того, що на місце зліквідованого УНІК ще у 1935 році, формально створено в Харкові Бібліотечний інститут. В Західній Україні при організації народних, зокрема сільських бібліотек при читальнях »Просвіти« заходом Матірнього Т-ва »Просвіта« появилсся в 1923 році *Короткий курс бібліотекарства* Степана Сірополка. І хоч цей посібник мав на меті подати »історію, теорію та практику бібліотечної справи« (на що вказує підзаголовок книжки), проте вказівкам практичної праці в бібліотеці присвячено

в ньому відносно мало місця. На землях нового поселення проблема організації та менш-більш упорядкованого ведення української бібліотеки довгі роки не знайшла свого позитивного розв'язання й таким чином не тільки громадські, але й деякі науково-дослідчі наші бібліотеки ще й досі ведуться примітивним способом, або й чекають на свою організацію. Тож в обличчі цієї дійсності якже треба вітати появу праці Марти Тарнавської *Українська бібліотека в Америці*, що її авторка видала власним коштом накладом лише 50 примірників. У відміну до згаданих посібників праця Тарнавської основана на професійних джерелах з цієї ділянки і на довголітньому досвіді авторки, як професійної бібліотекарки (Марта Тарнавська являється Головою Правничої бібліотеки Пенсільванського університету в Філадельфії) в американській науковій та українській молодечій бібліотеках. Іншою додатною рисою цього посібника є те, що в ньому не розглядається теорія, чи історія бібліотекарства (про ці питання можна знайти пребагату літературу в різних, включно з українською, мовах), тільки, як підкреслює авторка, його вся увага звернена на практичні питання. Посібник побудований в такий спосіб та узгляднює такі ключеві проблеми, зв'язані з бібліотечним ділом, що він може служити настільною книгою в організуванні і професійному веденні праці в найменших (при кількасотному книжковому фонді) книгозбірнях і в більших бібліотеках, що начислюють десятки, а то й сотні тисяч томів. Якщо придержуватись вказівок посібника, тоді дані бібліотеки своєю увагою, устаткуванням та службою відвідувачам не будуть різнитись від сьогоденних модерних американських публічних бібліотек. При цьому посібник, який і пристосований до української дійсності поза межами України, не зв'язує зацікавлених організаторів бібліотек із вкладом великої суми грошей в це діло, зате зв'язує їх із взірцевою організацією і такою ж взірцевою працею в українських книгозбірнях, бо тільки в такому виді вони зможуть сповнити нелегкий, але шляхетний та важливий обов'язок супроти своєї спільноти.

В загальному посібник оснований на взорах американських публічних бібліотеках, які, як відомо, вважаються чи не найважливішими й найбільш поважними культурними центрами американської спільноти зокрема в менших містах США. Поділяється він на дванадцять окремих розділів, які разом детально обговорюють всі питання, зв'язані з бібліотечним ділом. Після наскрізь ясного і ґрунтовного обговорення завдання громадської української бібліотеки у розділі «Організаційні передумови» авторка зупинюється над детальним представленням трьох засадничих факторів організаційного характеру — це: людей до праці, приміщення та устаткування і фінансів. Дальший розділ «Основні функції бібліотечної роботи» знову ж в деталях розглядає, подаючи при цьому конкретні взірці, такі функції, як комплектування книжкового фонду, в що, між іншим, входять такі основні ділянки праці, як купівля матеріялів, приймання дарованих книг і журналів, виміна дуплікатами та ін. В обсяг цього процесу входить каталогізація бібліотечних матеріялів, яка розроблена до найменших деталей, і нарешті обслуговування читачів, що у свою чергу точно описує цю ділянку роботи, починаючи від видачі книжки читачеві й повернення її до бібліотеки і кінчаючи вказівками для праці в загальному обслуговуванні читачів. Окремий розділ посібника присвячено важливій справі кожної бібліотеки і зокрема української громадської книго-

збірні, яка пробиватиме дорогу друкованому слову до загально не читачької публіки, — це пропаганді бібліотеки і пропаганді книжки. Після цього вміщені в книзі таблиці класифікації, які побудовані на основі відомої та популярної класифікаційної системи Дюї, що її вживають майже всі менші (і навіть деякі університетські з шестимільйоновим книжковим фондом), зокрема публічні бібліотеки північно-американського континенту. Ця класифікація, як теж таблиці авторських знаків і транслітерації пристосовані в посібнику виключно для потреб української бібліотеки, яка вміщатиме передусім матеріали в українській мові та видання в чужих мовах, зв'язані з українською проблематикою. Методичні вказівки та приклади до вищезгаданих таблиць подані в наступному детально розробленому розділі. Одним з трудних в опрацюванні посібника розділів являється «Абетковий покажчик предметних рубрик та предметний покажчик до таблиць класифікації», який за вмілим укладом сповнює подвійну роль, на що вказує його назва. Взагалі проблема предметних покажчиків, пристосованих до українських колекцій, не легка до розв'язання і була не раз темою різних дискусій серед українських бібліотекарів. Тому може в сьогодинньому часі і маємо серед зорганізованих українських бібліотек різні покажчики цього характеру. Посібник тут вводить свого роду стандарт, який повинен зобов'язувати всі українські книгозбірні. Авторка окремо подає різні до деталей опрацьовані приклади потрібних каталожних картки і службової картотеки, які у свою чергу слід приймати, як стандартів в українській бібліотеці. Два наступні розділи книжки вміщують необхідні для праці в українській книгозбірні на цьому континенті українсько-англійський та англійсько-український словники бібліотечних термінів і нарешті в останньому розділі книги подано спис скорочень слів, що їх вживається в бібліографічному описі.

Посібник побудований в такий спосіб, що подає крок за кроком потрібні вказівки, так наче веде за руку організаторів і працівників і показує їм ясну дорогу в «лябіринт» праці модерної бібліотеки. Це неначе школа бібліотекарства в мініятурі. Звичайно, в цій дійсно великого масштабу кропітливій праці трапились тут і там незначні недотягнення, чи переочення, чого авторка вповні свідома, підкреслюючи це у «Вступі» до посібника. І йдучи на зустріч її закличові, ми подамо їй свої завзяті, чи поради до окремих з них. Одначе ніяк не можна погодитись з висловом авторки, зумовленим лише її скромністю, про те, що мовляв це «перший недосконалий варіант посібника»; ми можемо тільки відповісти втертою фразою, що «нічого не має досконалого під сонцем». При цьому бажаємо висловити одну засадничу завагу — це те, що при незначній зміні деяких тверджень (як, напр., замість «Бібліотека не комплетує» — «Бібліотека також комплетує», стор. 12), посібник має всі дані на те, щоб служити не лише праці в українських громадських бібліотеках, але всіх українських бібліотек, включно з книгозбірнями українських музеїв, монастирів, духовних семінарій та наукових інституцій, чи товариств у діаспорі. Працю Марти Тарнавської не лише рекомендуємо для праці в українській бібліотеці, але й уважаємо, що вона заслуговує на окрему нагороду наших фундацій.

Д-р Ол. СОКОЛИШИН

»ОБЕЗВЛАСНЕНЕ СУСПІЛЬСТВО«

Балей Петро: ОБЕЗВЛАСНЕНЕ СУСПІЛЬСТВО. Марксизм: утопія в теорії і терор у практиці. В трьох частинах. Лос Анджелес. Видання Українського Культурного Осередку, 1981. 686 стор., порт. 24 цм. Включає: Показник імен і назв; Бібліографія: стор. 662-666; Англійська титульна сторінка та короткий зміст: стор. 7. Тверда оправа. Бібліографічна записка: д-р Ол. Соколишин, член АДУК.

*

Інженер, письменник, журналіст і політичний критик Петро Балей належить до генерації української інтелігенції Західної України, що не змарнувала свого часу даремно, а Україні віддала свій щирий патріотизм і належну оборону її національної самобутності. »Обезвласнене суспільство« — це унікальна критика марксизму, що постала наслідком 17-річної студії і праці. Коли його син Віктор почав у 1961 р. в Каліфорнійському університеті студіювати гуманістичні науки, зокрема тодішні тенденції ігльорифікувати тюрму народів СССР і прополоскувати молоді мозки американським студентам, мовляв, марксизм може стати демократичним, коли сам К. Маркс, творець тієї згубної доктрини твердив, що марксизм є тоталітарним. Ці думки автор обгрунтовує документально творів марксистських авторів і її противників. Цим твір стає унікальним у нашій політичній літературі і заслуговує на англосовне видання, що автор, на щастя, уже започаткував перекладати твір на англійську мову.

Автор приходить до заклочення, що марксизм і лєнінізм — це, мовляв, загильбє нашої цивілізації й тому з тим явищем слід всесторонньо боротися.

Праця присвячена жертвам марксизму й українському селянству під совєтами, а тому вона стає дуже актуальною тоді коли вся українська еміграція у світі відзначає 50-річчя жертв того голодоморугеноциду, поповненого червоною Москвою в Україні, з 7 міль. жертв. Після короткого англійського змісту, є заповідані термінологічні пояснення та частина перша твору, під наголовком »Марксизм як проблема«. Він, зокрема совєтський комунізм, за деякими теоретиками є »нова цивілізація« з претенсією на наукову »точність«, на візі релігійних ідеологій, а його діалектичний матеріалізм мав би дати відповідь на всі питання життя. В тій системі владу забезпечує диктатура пролетаріату, тобто московське поневолення, як зараз в Україні. Слідє розділ про автєнтичний і »ортодоксальний марксизм«. Лєнін, спадкоємєць автєнтичного марксизму, який викривив ідеї Маркса і перетворив їх в знаряддя жорстокої диктатури, — пише автор. А далі він твердить, що »Лєнін ідеологічно і програмово не внєс анічогісінько нового до марксизму...« От наука для теоретиків марксизму і комунізму, мовляв комунізм зараз набирає чи показує людське обличчя. Те обличчя видно зараз в Афганістані, в Центральній Америці, Африці, Кубі й Україні, де потоптані всі свободи, знищено релігію і церкви та запроваджено жорстокий терор і переслідування. За автором марксизм, якого використовує червона Москва для загарбання і поневолення світу, »це в першу чергу, політична філософія, тобто ідеологічно обгрунтований макіявеллізм, а сама ідеологія безклясового су-

спільства це тільки зручний засіб для здобуття абсолютної політичної влади», сконцентрованої в руках одної кліки, тобто компартії. Тут слід ще додати, що та система ліквідує приватну власність на землю та націоналізує фабрики, економічні установи, корпорації, банки, стаючи державним капіталізмом, жорстоким визискувачем під сучасну пору. Автор заподає основне з філософії марксизму, як нищівної критики і ліквідації історичної традиції з метою «розложити старий світ» і побудувати «вищої форми суспільство» з матеріалістичним світоглядом, що є утопією. Автор обговорює колективізацію засобів виробництва. В тій системі не може бути демократії, бо там панує диктатура, макіявелізм й антирелігійні потягнення, чи воюючий атеїзм (стор. 194).

Друга частина твору займається питанням безкласового суспільства, диктатури пролетаріату, анархізмом, впливом Маркса в царській Росії в другій половині XIX століття, питанням пролетаріату, капіталізму, Фабіанській Асоціації, різновиду марксизму, «нової людини» і абсурдний ключ до комуністичного суспільства та людині й її ролі в суспільстві, як також під кінець частини — примітки автора, наповнені документально-джерельними цитатами, полеміки й уточнень. Там включає він і українських авторів — таких, як Кононенко, Голубничий, Майстренко і ін.

Найбільш документальною являється третя частина (стор. 217-661), як це сам автор стверджує, повна цитат з творів теоретиків і практиків марксизму. Автор аналізує теорії «історичного» чи «діалектичного матеріалізму» Маркса, доказуючи, що «без сатрапій в жодному марксистському суспільстві не обійдеться». Щоб показати залежність ленінської практики від Марксової теорії, автор показує і протиставить твори Леніна і Маркса та їх теоретиків і коментаторів. Таким чином є висвітлена вся ідеологія і філософія марксизму і діалектичного матеріалізму та протиріччя тих ложних міркувань. Ті міркування значно збагачує автор своїми теоріями і коментарями, що дають нищівну критику тим лже теоріям.

Автор розбирає ролі діалектики в політичній практиці марксизму, аналізує НЕП і «аграрно-селянську політику Леніна», колективізацію і аграрне питання в марксизмі, націоналізацію землі — обезвласнення селянства, демократичну диктатуру пролетаріату і селянства, «демократичну революцію» і «воєнний комунізм». Він заподає паралелі до політичної тактики марксистів, методи їх конспірації, бо секретом тієї утопії є, що пролетаріат не має над ким панувати, а диктатура пролетаріату означає диктатуру одної кліки над пролетаріатом. У випадку України — це червона Москва, а не якась партократія, яку нам хочуть зараз накинути. Точніше, це російсько-московський імперіалізм в Україні. Автор показує різницю між Марксом, Енгельсом і Леніном, як також «критерії національної політики в марксизмі», концепції неісторичних народів, які мали б бути «проковтнуті» історичними народами (англійцями, французами, німцями та росіянами). Вони мали б творити комуністичний інтернаціоналізм. Ленін мав теорію «права народів на самовизначення» і автор приділив увагу українському питанню в Леніна і Сталіна та громадянській війні. Згадує Хвильового і його клич «Геть від Москви», «загірну комуну», наших націонал-комуністів, як також й інші поневолені нації імперіалістичною Москвою. Ця великої ерудиції й джерельна праця закінчується розділом на тему «етики в марксизмі» і вибраною бібліографією предмету, як також

показником імен і назв. Твір служить, — за словами самого автора, — до «поширення соціально-політичної освіти» читача. Слід побажати авторові скорого завершення видання її англійською мовою для просвітлення умів англомовного читача, який напевно на таке видання давно жде.

Наталія ПАВЛУШКОВА

ХТО СТАРШИЙ?

Відгук на «Шахи в Україні» Ю. Семенка

Гра в шахи — витончений вияв людського інтелекту з вдосконаленням пам'яті, креативністю і мистецтвом передбачення, є однією із ознак високорозвиненої культури кожної нації.

Кожен народ є гордий з розвитку цієї шляхетної гри і з талановитих мистців чорно-білого двобою у країні власної національної приналежності.

Дуже поважна, наукова, але рівночасно популярна і цікаво написана книжка «Шахи в Україні» є вартісною лектурою не тільки для шахістів, але для кожного, ширше зацікавленого історією нашої національної культури українця, особливо для молоді.

Треба дивуватися з кількості історичної і фахової літератури, що її зумів вишукати на чужині і опрацювати автор, щоб на тлі шляхів історії шахової гри на просторах України, ще з дохристиянізації Русі аж до наших часів, висвітлити і окреслити істотні межі між двох ментальностей — Руси-України і Москви.

Стик і взаємодія, пригноблення і розбишацький грабунок українського інтелекту агресивною Москвою також і на шаховому полі. Історичний реалітет первісного побороювання і придушування забобонними примітивними москвинами розвитку і поширення шахової гри в Руси-Україні, персональний терор проти шахістів, як вияв нижчого культурного рівня Москви того часу показує читачеві автор.

Книжка «Шахи в Україні» заповнює давно потрібну і занехаяну ділянку в історії України, ставить її на належне місце, — невід'ємної природної частини історії культури шахової гри в світі.

Базуючись на безперечних історичних прикладах, автор відбирає від Москви її безправні претенсії на першість в шаховій культурі на захоплених нею просторах і повертає цю першість Україні.

Бо щойно цар Петро I, що привіз із своїх подорожей в західні держави освідومлення поваги цілого довколишнього світу до шахової гри і силоміць почав змушувати москвинів до тієї штуки.

Від того часу, спочатку поступово, а потім все завзятіше, перейшла Москва до підступної методи: всі досягнення шахової культури України безсоромно привласнювала собі, перекреслювала правдиві давні шляхи, що ними насправді прийшли шахи в Україну і замовчувала вікову боротьбу України з Москвою за право тренування своїх розумових здібностей в цій грі. Все це подав автор на численних історичних прикладах, аж до наших днів.

Також і тепер, Москва висмоктує таланти українських шахістів для своєї слави, бо вони не мають змоги виступати на міжнародних зма-

ганнях, як репрезентанти своєї нації, а виступають лише під прапором СССР, для реклами Росії.

Сьогодні, вся шахова література в СССР майже виключно видається на російській мові, а це також один із засобів русифікації. Русофільські, образливі для іншонаціональних народів на просторах ще царської Росії потягнення відмітив автор на прикладі окремого пункту статуту Санкт-Петербурзького «шахового товариства», що забороняв особам нехристиянського віроісповідання (себто євреям) бути членами того товариства.

Такі самі антисемітські тенденції росіян виявляє автор і в сучасності на прикладі зміни прізвища талановитого шахіста Баррі Вайнштайна на Гаррі Каспаров, щоб затушувати його жидівське походження. Москва залюбки воліє користати з його непересічного таланту, але відмовляє йому виступати під іменем його батька, скалічивши також вірменське ім'я його матері «Каспаріані» на невиразне «Каспаров», щоб його успіхи в шаховій грі йшли на славу якоїсь реально неіснуючої, Москвою штучно створеної «совєтської людини».

Свої русофільські потягнення, як доказує автор, на жаль, прищепила Москва також деяким особам в деяких шахових організаціях Заходу, які досягнення шахових гравців поневолених Москвою народів в складі СССР, гуртом і вперто залічують до перемог «старшого брата» і запекло називають їх «росіянами». Поруч з історичними матеріялами, в книжці подані численні, незвичайно цікаві і повчальні для шахістів, фотознімки та діаграми з багатьох шахових партій і етюдів світової слави українських шахістів з відповідними коментарями автора, що сам є кваліфікованим шаховим гравцем. Подані там також короткі життєписи видатних українських шахістів, окреслення їх шахового стилю, індивідуальності, продовжуючи тим історію шахової гри в Україні через дві світові війни, еміграцію і оцінок деяких шахістів у вільному світі.

Змістовну і прихильну до українського питання і до шахової компетенції працю написав цехмайстер шахової гри чех Людовік Пахман. Численні бібліографічні показники у кінці книжки скріплюють поважність і ґрунтовність цього твору, що на нього витратив Юрко Семенко, без ніякої технічної допомоги інших осіб силу зусиль, заангажовання і, більше ніж 3 роки свого життя, зробивши тим цінний внесок до історії нашої культури.

Похвальні рецензії на «Шахи в Україні» були друковані у фаховій шаховій пресі вільного світу.

«Шах актуаль» присвятив цій книжці аж 62 рядки позитивного відгуку; «Швайцаріше Шахцайт» за червень 1982 рецензує цю працю, як надзвичайно важливий твір у шаховому значенні. «Дойче Шахблеттер» ч. 10 за 1981 рік називає цей твір «повчальною книжкою».

Добре було б і нашим молодим шахістам ознайомитися і скористати з національного заангажовання і шахової культури автора.

Збірник «Шахи в Україні» Ю. Семенка є добрим матеріалом для виховання молоді, що стоїть на чужині перед загрозою денационалізації, на блискучих зразках творчості українських майстрів шахового мистецтва та обвинувачувальним актом супроти Москви, винищування нею також шахової України. Тому слід вітати ініціативу УСО «Тризуб» про видання книжки «Шахів в Україні» англійською мовою.

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

5-го грудня, 1983 р.

Визвольний Шлях,
Лондон, Англія.

Вельмишановний Заряде!

Вже близько місяць тримаю чек до Вас не висланий тому, що не міг знайти всіх рахунків. В «Сурмі» всі рахунки за газети й журнали мені відкладають, а я там приїжджу лиш раз у тиждень. Три години зайнятий з покупцями, бо сам відчиняю «Сурму» в неділю, потім йду на обід, та й вже година четверта — треба їхати додому, бо в четвертій вже смеркається. Я їду своїм автом додому, а мої очі вже трохи постарілися, а одно вже дуже старе, то ввечорі, як темно, мені трохи прикро їхати. Тому деякі рахунки беру додому. Знову вдома нема кому зробити порядки, то я положу десь у видне місце, а потім не годе знайти. От така біда зі мною.

Щоб Ви вже довше не чекали, бо гарні статті друкують у своїм журналі, спеціально д-ра О. Воропая і мого друга Юськова, то я висилаю Вам рівну суму двісті (200 дол.). У мене залишилось двадцять журналів, що їх роздав, то Ви зробіть так, щоб до кінця цього 1983 року було все вирівняно.

Я хотів би більше робити, більше української літератури продавати, але моя лінлива совість каже: «Нащо тобі, ти вже своє відробив, вже минуло 91, нехай інші роблять».

8-го грудня: нині був в Елліс Айленд, по мене приїхав шофер, забрав на берег моря, а звідти малим кораблем повезли мене до Елліс Айленд. Там фотограф брав з мене різні позиції, що має бути видруковано в неділю 18-го лютого в кольорах в найбільшій газеті «Нью-Йорк Дейлі Ньюз».

Що вони там опишуть за мене, не знаю, бо репортер був давно й все писав, що я йому говорив. Вони (уряд) хочуть відновити Елліс Айленд і статую «Ліберті», їм треба багато пропаганди, чомусь мене вибрали як представника давньої іміграції, вже трохи показували на телевізії, було в «Нью-Йорк Таймс», а тепер найбільше буде в «Ньювз». Чи з того буде яка користь Україні? Побачимо. Це пишу Вам, бо це нині було, зараз не маю про що інше писати. Ага, в суботу маю зустріч з трьома школами Українознавства. Згодилися пластуни з церкви св. Юрія, але сумівці ще не вирішили, кажуть, що мають проби до св. Миколая. Побачу. Там буде оголошених понад двісті. Всім я даю яблуко, як скаже: «Я українець(ка), слава Україні!» Як скаже це і якийсь віршик, як «Мово рідна» — дістане два яблука, а як заспіває якусь українську пісеньку — дістане слоїк меду. Потім говорю про бджоли, мед і здоров'я. При кінці граю їм на бандурі, кажу відгадати назви пісень. Це робив я минулої суботи в Йонкерс, дуже гарно вийшло, всім сподобалося. Діти американські приїжджають до мене на пасіку. Тут я маю з ними те саме, але по-англійськи. 30 до 40 груп приїжджають на рік, по 20 до 60 дітей нараз. Завсіди, між іншим, граю «Щедрик». Кажу відгадати його назву по-англійськи. Всі знають ме-

лодію, бо щороку всі радія і телевізії це грають, але мало хто знає його походження і історію. Це гарна пропаганда?

Думаю, що Ви про те все знаєте, бо читаете бабуню »Свободу«. Вона появилась того ж самого року, що і я — 1893. Вона ще добре тримається і я також не нарікаю. Лише мій »тайпрайтер« не в порядку, тому кінчаю.

З поважанням,

М. Сурмач

Багато більше можна б продати Вашого журналу, але треба мати його під пахвою і йти між людей і їм говорити, а до того нема охотників. Ще наші люди стидуються робити бизнес, кажуть, що »то належить до жидів«, а русин-українець має заробляти на своє життя »чесно«, себто — чистити підлоги іншим панам? Чи не так?

М. С.

З огляду на брак місця в цьому числі »В.Ш.«, Звіт з діяльності Філії УКУ в Лондоні помістимо в наступному числі нашого журналу, —
Редакція.

Увага, Читачі!

Пропонуємо дуже цінну працю

д-ра Д. ДОНЦОВА

»НАЦІОНАЛІЗМ«

третє видання, справлене автором.

Книга ця вперше появилась 55 років тому (Львів-Жовква, 1926) і мала величезний вплив на формування ідей українського націоналізму, який витворив новий тип українця — борця за українську державність, і пірвав цілий український народ до боротьби за волю.

Книгу перевидано заходами Української Видавничої Спільни в Лондоні (Велика Британія) при співучасті Ліги Визволення України в Торонті (Канада).

Сьогодні, коли »Націоналізм« Д. Донцова не менш актуальний ніж 55 років тому, пропонуємо його найширшим колам українського суспільства.

Ціна примірника в твердій оправі — £5.00 або \$10.00.

Замовлення разом з готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road,
London, N.1.
Great Britain

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Foksham Library & Book Supply
16a, Prospect Street,
GLENROY, Vic. 3046. Australia.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., Canada M5V 2R3.*

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES
Rep. ARGENTINA.*

СПА:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y. 10003,
U.S.A.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72, Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Bld St Germain
75006 PARIS*

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
